

Ungdom som selger eller bytter sex

– en faglig veileder til hjelpeapparatet

Offentlige etater kan bestille flere eksemplarer fra:

Departementenes servicesenter
Kopi- og distribusjonsservice

www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonsnummer: Q-1100

Andre kan bestille fra:

Akademika AS
Avdeling for offentlige publikasjoner

Postboks 84 Blindern
0314 OSLO

Telefon: 22 18 81 00

Telefaks: 22 18 81 01

e-post: offpubl@akademika.no

Publikasjonen finnes på Internett:

www.odin.no

Utgitt av NOVA - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring med støtte fra Barne - og likestillingsdepartementet © 2006

Skrevet av: Janikke Solstad Vedeler, Karin Sasaoka og Svein Mossige

www.nova.no

Språkvask: Ellen Stai

Design: www.lucas.no

Trykk: PDC Tangen a.s.

02/2006 – opplag 4000

Innhold

1	Innledning	9
2	Kunnskapsoversikt	16
3	Praktiske råd – forståelser og handlinger	38
3.1	Å møte ungdom med sexsalg-erfaring	41
3.2	Hvilke begreper brukes om fenomenet?	46
3.3	Å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger	48
3.4	Hvordan fremme gjensidighet i seksuelle forhold?	77
4	Bilag: Handel med mindreårige for seksuelle formål	87
5	Bilag: Lovverk	103

Denne faglige veilederen handler om hvordan møte ungdom som kan være involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. Begrepet «salg/bytte av seksuelle handlinger» refererer til erfaringer som kan ligge i grenselandet mellom gjensidig seksualitet og prostitusjon. Dette handler om:

- unge som møter personer på gata, via nettet eller på andre arenaer, og som i bytte mot sex får penger, gaver, husly mm
- unge som bytter sex mot stoff
- unge som bytter sex mot voksenkontakt og omsorg

Undersøkelser viser at hjelpeapparatet i liten grad forholder seg aktivt til ungdom som står i risiko for å selge/bytte seksuelle handlinger eller som er involvert i slike relasjoner. På bakgrunn av dette er hensikten med veilederen å bidra til økt kunnskap om fenomenet og skape diskusjon rundt ulike tilnærminger til hvordan salg/bytte av seksuelle handlinger kan tematiseres i møte ungdom.

Takk

Mange personer og instanser har bidratt med gode faglige innspill under arbeidet med denne veilederen. Vi har hatt stort utbytte av å ha en diskusjonsgruppe og en referansegruppe knyttet til prosjektet. Diskusjonsgruppen har bestått av Bjørg Norli ved Pro Sentret, Espen Lilleberg ved Barnevernvakten i Oslo og Ingrid Smette, forsker ved NOVA. I løpet av prosjektperioden ble det avholdt to møter der vi blant annet diskuterte hvordan ungdoms involvering i salg/bytte av seksuelle handlinger kan forstås og hvordan hjelpeapparatet kan bli bedre til å møte ungdom de bekymrer seg for. Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) opprettet en referansegruppe bestående av Anne Rebekka Gylseth ved barneverntjenesten i Drammen, Ronald Pedersen ved Uteteamet i Drammen kommune, Ulla Ollendorff ved Sosial- og helsedirektoratet, Hanne Ingerslev ved Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, og Barne- og likestillingsdepartementet ved fire representanter. Vi takker deltagerne i begge gruppene for gode faglige innspill.

Under utarbeidingen av samtaleeksemplene har vi hatt stort utbytte av å samarbeide og diskutere ulike tilnærminger med Siv Holmefjord, barnevernpedagog og spesialist i sexologisk rådgiving i Bergen, Ingrid Smette, forsker ved NOVA, Patrik Cederlöf, sosialarbeider ved Ungdomsjouren i Stockholmsstad, Kamilla Asp, ansatt ved RFSU Stockholm, Uteteamet i Drammen og Barneverntjenesten i Drammen. Vi takker for stort engasjement og gode faglige bidrag, men understreker at den endelige utformingen står for vår egen regning.

Mange fagfolk har gitt av sin tid til oss under utarbeidingen av veilederen. Spesielt ønsker vi å takke: Lars Löof ved Østersjørådet, Carolina Øverlien ved Redda Barnen, Mogens Sørensen ved Videns- og Formidlingscentret for Sosialt Udsatte i København, Jannike Borgestrand og Anne Grytbakk ved Kirkens Bymisjon i Trondheim, Zoe Øiestad, Thale Skybakk og Turid Heiberg ved Redd Barna Norge, Margareth Isachsen ved PUT Lovisenberg, Asbjørn Solevåg ved Tyrili-stiftelsen, Uteseksjonen i Oslo og Oslo S Posten. I tillegg vil vi takke NOVAs bibliotek for god hjelp til litteratursøk.

Ingrid Smette, NOVA, har vært en aktiv deltager i hele prosjektperioden, både som diskusjonspartner og som en konstruktiv og dyktig leser av diverse tekstutkast.

Sammendrag

Dette er en faglig veileder i arbeidet med ungdom som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. «Salg/bytte av seksuelle handlinger» kan handle om ungdom som møter personer på gata, via nettet eller på andre arenaer, og som i bytte mot sex får penger, gaver, husly mm, unge som bytter sex mot stoff, eller ungdom som bytter sex mot voksenkontakt og omsorg.

I veilederen bruker vi begrepet «salg/bytte av seksuelle handlinger» for å fange opp erfaringer som ligger i grenseoppgangene mellom «vanlig» seksualitet (preget av gjensidighet) og prostitusjon (en selger, en kjøper, en tjeneste og et vederlag). Det anlegges en bred tilnærming til feltet for å utvide helse- og sosialarbeideres årvåkenhet knyttet til fenomenet.

Undersøkelser viser at hjelpeapparatet i liten grad forholder seg aktivt til ungdom som står i risiko for å selge/bytte seksuelle handlinger eller som er involvert i slike relasjoner. På bakgrunn av dette er hensikten med veilederen å bidra til økt kunnskap om fenomenet og skape diskusjon rundt ulike tilnærminger til hvordan salg/bytte av seksuelle handlinger kan tematiseres i møte med ungdom.

Kunnskapsoversikten gir et riss av det vi vet om ungdoms involvering i salg/bytte av seksuelle handlinger. Den bygger på både norsk og internasjonal forskningslitteratur, og det fokuseres på omfang, kjennetegn og mulige unge i risikozonen.

Under «Praktiske råd – forståelser og handlinger» problematiserer vi først hvilke utfordringer helse-/sosialarbeidere kan stilles overfor i møte med ungdom. Deretter presenteres fem samtaleeksempler som viser forskjellige måter å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger i samtale med ungdom. Hvert eksempel etterfølges av spørsmål til diskusjon. Hensikten er å skape refleksjon og diskusjon om hvordan helse- og sosialarbeidere kan ta opp sin bekymring med ungdom om hans/hennes mulige erfaring med salg/bytte av seksuelle handlinger. Denne delen har også forslag til øvelser som skolehelsetjenesten eller andre instanser kan gjennomføre med ungdom for å øke deres bevissthet rundt betydningen av gjensidighet i seksuelle relasjoner. Ungdom som er trygge på egne seksuelle grenser og som respekterer andres, vil trolig ha større motforestillinger mot å inngå i salg/bytte-relasjoner med andre.

Det er to bilag til veilederen. Det første gir informasjon om temaet handel med mindreårige til Norge for seksuelle formål. Hensikten er å bidra til økt kompetanse på feltet. Dette gjøres ved å presentere kunnskap om organiseringen av menneskehandel. Videre viser vi til erfaringer norske instanser har gjort i saker hvor man mistenker at mindreårige er utsatt for menneskehandel. Det andre bilaget inneholder aktuelt lovverk som regulerer fenomenene som tas opp i veilederen.

Ungdom som selger eller bytter sex

– en faglig veileder til hjelpeapparatet

1 Innledning

«Salg/bytte av seksuelle handlinger»	11
Bakgrunn for veilederen	12
Hensikten med veilederen	12
Målgrupper	13
Bred tilnærming til et komplekst fenomen	14

I Stenersgata står May, 14 år (...). May speider vaktstomt og utålmodig inn i biler som kjører forbi. En mørkeblå Lada stanser ved et parkometer tjue meter unna. May går mot bilen med ustø skritt. Mannen bak rattet er i midten av trettiåra, han har kort hår, briller. I baksetet er det to barneseter. May åpner bildøra. Etter et halvminutt setter hun seg inn i bilen, som kjører i retning Ekeberg. Etter en drøy halvtime er hun tilbake igjen (Finstad, Fougner m fl 1982, s 9).

Per Arne er 16 år. Han er stort sett sammen med en gjeng gutter som er et par-tre år yngre. På skolen klarer han seg dårlig. Han har vanskeligheter med å forstå både det faglige innholdet og det sosiale samspillet. På skolen blir han ofte gjort narr av, og blir mobbet en del. Per Arne er stor og sterk, og klarer seg bedre sammen med dem som er yngre. Sammen med gjengen er han ofte innblandet i innbrudd på byggeplasser og i tomme hus, og de rapper de sakene de vil ha i butikkene. Han er anmeldt til politiet for butikkyveri og hærverk. I nabolaget bor det en eldre mann som ofte har leiligheten full av ungdommer, både gutter og jenter. Der ser de på video, spiser pizza og prater. Mannen har hjemmebrent i kjelleren. Han er tidligere dømt for seksuelle overgrep mot mindreårige gutter, og Per Arne forteller til Uteseksjonen at mannen enkelte ganger har kommet med tilbud til gutter Per Arne kjenner, om penger for at de skal ronke ham. Når Uteseksjonen spør om han noen ganger har fått penger av mannen, vil han ikke svare (Hegna og Pedersen 2002, s 39).

Historiene til May og Per Arne er ulike. Mens Mays historie formidler erfaring fra prostitusjon, er det noe uklart hva Per Arne har opplevd. Mye tyder likevel på at begge har kjennskap til og kanskje erfaring med det som er tema for denne veilederen: salg/bytte av seksuelle handlinger.

«Salg/bytte av seksuelle handlinger»

I Norge er det ikke rapportert om mange tilfeller av jenter eller gutter i gateprostitusjon. Samtidig viser en omfangsundersøkelse fra Oslo at 1,4 prosent av ungdom oppgir at de har solgt seksuelle handlinger: 2,1 prosent gutter og 0,6 prosent jenter (Pedersen og Hegna 2000). Når ungdom ikke er synlige i gateprostitusjonen kan mye tyde på at ungdom som selger/bytter seksuelle handlinger gjør det på andre arenaer, og at handlingene kan komme til uttrykk på andre måter. «Salg/bytte av seksuelle handlinger» kan handle om:

- unge som møter personer på gata, via nettet eller på andre arenaer, og som i bytte mot sex får penger, gaver, husly mm
- unge som bytter sex mot stoff
- unge som bytter sex mot voksenkontakt og omsorg

I veilederen brukes begrepet «salg/bytte av seksuelle handlinger» for å fange opp erfaringer som ligger i grenseoppgangene mellom «vanlig» seksualitet (preget av gjensidighet og likeverd) og prostitusjon (en selger, en kjøper, en tjeneste og et vederlag). Vi bruker også begrepet «sexsalg» for å få et enklere språk og kortere setninger.

Som voksne bør vi ha aksepterende holdninger til hvordan seksualitet utformes blant ungdom. Ungdoms seksualitet er i seg selv ikke et problem. Ungdomstiden er for mange en periode med utprøving av og eksperimentering med seksualitet hvor grenser testes. Voksne bør imidlertid bli oppmerksomme når ungdom involveres i seksuelle relasjoner som ikke bærer preg av gjensidighet og hvor maktfordelingen i relasjonen er skjev. Det er grunn til bekymring når en ung persons seksualitet brukes som middel for å oppnå kontant betaling eller andre ikke-seksuelle motytelser som gaver, mat, husly, voksenkontakt eller omsorg (jf Thomsen 2004). Uttrykket «brukes som middel» inkluderer her en forståelse av at ungdom kan bli tvunget til seksuelle handlinger mot sin vilje, men også av at ungdom selv aktivt kan bruke seksualitet i bytte mot mat, husly, gaver mm. Når ungdom selger eller bytter seksuelle handlinger er det med andre ord snakk om en risikoatferd voksne må tørre å ta tak i.

En generell påstand om at alle en eller annen gang bruker sin seksualitet som en form for byttmiddel er vanskelig å tilbakevise. Det vi imidlertid setter fokus på i veilederen er seksuelle relasjoner som oppleves eller forstås som problematiske/bekymringsfulle av ungdommen selv og/eller av helse- og sosialarbeidere. Hva det er som gjør at voksne oppfatter ungdoms relasjoner eller handlinger som bekymringsfulle og hvorfor, er sentrale spørsmål helse- og sosialarbeidere vil måtte stille seg.

I Norge er det forbudt å kjøpe seksuelle handlinger mot vederlag av personer under 18 år. «Vederlag» kan forstås som penger, men også andre former for vederlag kan tenkes (NOU 1997:23). I veilederen rettes fokus mot salg/bytte-relasjoner der det i juridisk forstand er en overgriper, men også mot seksuelle relasjoner som ikke har tydelige trekk av å være straffbare, men som like fullt kan være til skade for ungdom.

Bakgrunn for veilederen

En undersøkelse viser at flertallet av ungdom som hadde solgt sex ikke hadde vært i kontakt med hjelpeapparatet (Pedersen og Hegna 2000). Undersøkelser viser også at helse- og sosialarbeidere synes salg/bytte av seksuelle handlinger blant ungdom er et vanskelig tema å forholde seg til, og at de kjenner til relativt få ungdommer med slike erfaringer (Norli 2001, Borgestrand og Grytbakk 2004, Christensen 2003, SOU 2004:71). Det kan være mange årsaker til at dette fenomenet oppleves som spesielt utfordrende. En kartleggingsundersøkelse viser at ansatte er tilbakeholdne med å ta opp temaet prostitusjon som et problem i seg selv, og peker på at vegringen kan skyldes forhold som at:

- ansatte føler de mangler tilstrekkelig kunnskap til å ta opp problemet på en ordentlig måte
- siden spesifikke hjelpetiltak mangler, opplever de i liten grad å kunne tilby hjelp
- de ønsker ikke å knytte ungdom til prostitusjon og antar at de unge selv synes det er et vanskelig tema å snakke om (Norli 2001, s 71)

At ungdom og salg/bytte av seksuelle handlinger er et vanskelig fenomen å forholde seg til kan dessuten ha sammenheng med at moral, myter, skam og tradisjonelle forestillinger om seksualitet gjør prostitusjon til et vanskelig håndterbart emne (Mühleisen 2005).

Hensikten med veilederen

Veilederen retter fokus mot *mindreårige* som selger/bytter seksuelle handlinger. Med mindreårige forstås personer under 18 år. På bakgrunn av undersøkelser som viser at mindreårige som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger stort sett befinner seg i aldersgruppen 13-18 år (SOU 2004:71), vil veilederen omhandle kategorien ungdom.

Hensikten med veilederen er:

- 1) Gi helse- og sosialarbeidere økt kompetanse på temaet salg/bytte av seksuelle handlinger. Kunnskapsoversikten i veilederen skal bidra til at alle som omgås og arbeider med unge skal få økt kompetanse på dette komplekse området. Å ville se og ville vite er en første forutsetning for å kunne avdekke og hjelpe unge som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger (jf SOU:71 2004, s 47).
- 2) Sette i gang diskusjoner rundt ulike tilnærminger til fenomenet ut fra konkrete samtaleeksempler som blir presentert i veilederen. Slike diskusjoner kan øke bevisstheten og gjøre helse- og sosialarbeidere bedre i stand til å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger i samtaler med unge. Samtalene kan skape grunnlag for utvikling av egnete tiltak.

Det er viktig å presisere at veilederen ikke gir noen endelige svar på hvordan helse- og sosialarbeidere bør møte ungdom med sexsalg-erfaring. Men veilederen er utarbeidet for å sette fokus på hvordan fenomenet kan forstås, og for å skape diskusjon om hvilke tilnærminger som kan brukes.

Målgrupper

De primære målgruppene for veilederen er ansatte i:

- barnevernet
- rusomsorgen
- oppsøkende virksomheter
- skolehelsetjenesten og på helsestasjon for ungdom
- skolen

Sekundære målgrupper er ansatte:

- ved fritidsklubber
- i barne- og ungdomspsykiatrien
- i politiet
- på asylmottak

I veilederen refererer betegnelsen «helse-/sosialarbeidere» først og fremst til ansatte i primærmålgruppen, men veilederen er skrevet for å nå begge målgruppene.

Bred tilnærming til et komplekst fenomen

Så vidt vi vet foreligger det kun en annen faglig veileder om mindreårige og salg/bytte av seksuelle handlinger. *Safeguarding children involved in prostitution* ble utgitt i 2000 av Departement of Health og Home Office i England og Wales. Hensikten var å få i stand et samarbeid mellom etater og profesjonelle for å sette temaet på dagsorden, og å gi barn muligheter og strategier for å komme seg ut av prostitusjonsvirksomheten (s 5). Veilederen representerer et vendepunkt i myndighetenes syn på hvordan mindreårige som er involvert i prostitusjon skal behandles (Melrose 2004): Fra å bli behandlet som kriminelle skal mindreårige i prostitusjon behandles som ofre for overgrep, og de som kjøper seksuelle handlinger av mindreårige skal straffeforfølges.

Den engelsk-walisiske veilederens vektlegging av tverretatlig samarbeid er noe som også norske instanser kan dra nytte av. Den engelsk-walisiske veilederen problematiserer imidlertid ikke begrepet prostitusjon og feltets gråsoner. En grunn kan være at det finnes flere synligeprostituerte mindreårige i England og Wales enn i Norge. I tidsrommet 1989-97 ble f eks 4870 barn mellom 10 og 17 år i Storbritannia advart eller dømt «for å ha oppholdt seg på gata med det som formål å prostituere seg» (Phoenix 2002, s 368 – oversatt fra engelsk). I Norge kjenner hjelpeapparatet til få tilfeller av mindreårige i gateprostitusjon. Når undersøkelser viser at ansatte i det norske hjelpeapparatet opplever det som vanskelig å tematisere sexsalg i møte med ungdom, er det nødvendig å begynne der. Fokus i denne veilederen settes derfor på kompetanseheving og diskusjon rundt hvordan fenomenet kan forstås og håndteres, med vekt på de innledende fasene i arbeidet med ungdom.

Det underliggende perspektivet i veilederen er at for å få en økt forståelse av problemfeltet, må helse- og sosialarbeideren ta utgangspunkt i hvordan ungdommen selv forstår sine handlinger. Dette ser vi på som en viktig forutsetning for å kunne yte hjelp til ungdom. Et slikt perspektiv innebærer imidlertid ikke at vi skal se på ungdom som medansvarlige når de blir involvert i slike handlinger (jf Smette 2004). Det er han/hun som kjøper seksuelle handlinger av personer under 18 år som er lovovertrederen.

Det er grunn til å understreke at i den mest omfattende norske omfangstudien så langt oppgir 1,4 prosent av ungdommen å ha erfaringer med salg av sex. Gruppen vi snakker om er med andre ord liten. Når forskning viser at det er særlig sårbar ungdom som står i risiko for å selge/bytte seksuelle handlinger, er dette til gjengjeld en gruppe som deler av hjelpeapparatet vil kunne møte. Nettopp derfor er det viktig at hjelpeapparatet har utviklet framgangsmåter som er tilpasset de ulike behov og krav som denne lille,

men mangfoldige gruppen stiller dem overfor. Ved å bruke begrepet «salg/bytte av seksuelle handlinger» anerkjenner vi at dette er et komplekst felt vi må anvende en bred tilnærming til.

Det er to bilag til veilederen. Det første gir informasjon om temaet handel med mindreårige til Norge for seksuelle formål. Hensikten er å bidra til økt kompetanse på feltet. Dette gjøres ved å presentere kunnskap om organiseringen av menneskehandel. Videre vises det til erfaringer norske instanser har gjort seg i saker hvor det mistenkes at mindreårige er utsatt for menneskehandel. Det andre bilaget inneholder aktuelt lovverk som regulerer fenomenene som tas opp i veilederen.

2 Kunnskapsoversikt

Hvor mange unge er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?	20
Ekspérimentering eller på vei inn i et fast mønster?	21
Hvor troverdig er datamaterialet?	22
Hvordan blir ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?	22
Hvem er de unge?	23
Unge med institusjonsbakgrunn	25
Ungdom i drift	25
Ungdom med overgrepserfaringer	25
Unge med rusproblemer	26
Gutter og salg/bytte av seksuelle handlinger	27
Avsluttende kommentarer: Sårbar ungdom	30

På hvilke arenaer foregår salg/bytte av seksuelle handlinger?	30
Hvilken betydning har IKT for sexsalg?	32
Chat	32
Nettmøter	32
Hvem er ungdommene som deltar på nettmøter?	33
Ungdoms egen initiering av salg/bytte av seksuelle handlinger	34
Oppsummering	35
Hvem kjøper seksuelle handlinger av mindreårige?	35
Oppsummerende kommentarer	36

«Unge måde at prostituere sig på passer ikke sammen med de faste forestillinger, vi har om prostitution. Unge trækker sjældent på gaden, og de arbejder heller ikke på massageklinikker. Deres prostitution opstår mer tilfældigt. Det kan være, at nogen i et chatroom føler sig fristet af et tilbud om at tjene 500 kroner. Det kan være på et diskotek, hvor nogen øjner chancen for at tjene lidt lommepenge. Det kan også foregå i nogle bestemte miljøer.»

Flemming H. Pedersen, senterkonsulent (Søndergaard 2004, s 19).

I denne delen gir vi et riss av kunnskapsstatusen på feltet ungdom og salg/bytte av seksuelle handlinger. Som det pekes på flere ganger i oversikten, er dette et felt det er gjort lite forskning på. Vi presenterer noen undersøkelser og ser i korte trekk på omfang, samt kjennetegn ved ungdom med sexsalg-erfaring og ungdom i risikozonen. Litteraturlisten i veilederen inneholder alle kildene som det refereres til, og vi oppfordrer til videre lesning. Mer kunnskap kan bidra til å skape faglig tryggere personer, og er en forutsetning for å kunne vite hva fenomenet handler om og hvordan det kan håndteres.

I kunnskapsoversikten vil følgende spørsmål belyses:

- Hvor mange unge er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?
- Hvordan blir ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?
- Hvem er de unge?
- På hvilke arenaer foregår salg/bytte av seksuelle handlinger?
- Hvilken betydning har informasjons- og kommunikasjonsteknologi for salg/bytte av seksuelle handlinger?
- Hvem kjøper seksuelle handlinger av mindreårige?

En liten kommentar om undersøkelsene som blir presentert i denne kunnskapsoversikten: Det er viktig å være klar over at forskningens utgangspunkt og undersøkelsens utvalg i stor grad er med på å bestemme hva vi ser og ikke minst hva vi ikke ser (Hegna og Pedersen 2002, s 81). Dette gjelder også forskning om salg/bytte av seksuelle handlinger. Kunnskapsoversikten bygger på undersøkelser som tar utgangspunkt i både det som kalles normalpopulasjonsutvalg og selekterte utvalg. Normalpopulasjonsutvalg er utvalg som er representative for befolkningen i sin helhet. Slike undersøkelser gir i større grad enn undersøkelser basert på selekterte utvalg mulighet til å beskrive et bredere spekter av mulige innganger til sexsalg blant ungdom. Selekterte utvalg er utvalg av personer som på forhånd skiller seg ut fra gjennomsnittsbefolkningen. Slike utvalg er derfor ikke representative for befolkningen som helhet. Resultatene kan sies å være gyldige for den gruppen i befolkningen som utvalget representerer. Selekterte utvalgsundersøkelser kan gi kunnskap om hvordan jenter og gutter blir involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. De kan imidlertid ikke gi kunnskap om hva som kjennetegner f eks de jentene og guttene som hadde enkeltstående erfaringer med sexsalg. Den følgende kunnskapsoversikten bygger på begge typer studier.

Hvor mange unge er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?

I Norden er det foretatt fire store spørreskjemaundersøkelser som på forskjellig vis belyser omfanget av unge involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. Disse omfangsstudiene sier noe om utbredelsen av erfaringer med salg/bytte av seksuelle handlinger blant elever i alderen 13 til 19 år på ungdomsskole og videregående skole. Undersøkelsene ble foretatt i storbyer, mindre byer og tettsteder.

De fire undersøkelsene er *Ungdomars sexualitet, attityder och erfarenheter* (Svedin og Priebe 2004), *Unge trivsel år 2002 – en undersøgelse med fokus på seksuelle overgrep i barndommen* (Helweg-Larsen og Bøving Larsen 2002), *Barn og unge som selger sex* (Pedersen og Hegna 2000) og *Ung fritid i Trondheim* (Thoresen 1995).

Antall besvarelser	3923	10.812	6.203	4.343
Alder på informanter	13 - 17 år	14 - 17 år	15 -16 år	17 - 19 år
Mottatt betaling	1,3 prosent	1,4 prosent	0,9 prosent	1,4 prosent
Gjennomsnittsalder for første erfaring med betaling for sex	Ikke opplyst	12,6 år (gutter) 14,1 år (jenter)	< 15 år	15,7 år (gutter) 16,1 år (jenter)
	Thoresen, Trondheim 1995	Pedersen & Hegna, Oslo 2000	Helweg-Larsen & Bøving Larsen, Danmark 2002	Svedin & Priebe, Sverige 2004

(Tabellen er hentet fra *Redegørelse om prostitution i Danmark* utgitt av Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte, 2004).

Undersøkelsene viser at 98 til 99 prosent av ungdommene rapporterte at de aldri hadde mottatt betaling for seksuelle handlinger. Det er med andre ord et overveldende flertall av ungdom som ikke har sexsalg-erfaring. Dette er et viktig funn.

1,4 prosent av ungdommene i den svenske og den norske undersøkelsen (Pedersen og Hegna 2000) oppga at de minst en gang hadde solgt seksuelle handlinger mot betaling. Den norske undersøkelsen ble gjennomført i Oslo i 1996, mens den svenske ble gjennomført i 2004 i fem forskjellige byer/tettsteder. Den norske undersøkelsen viser at om lag halvparten av de som svarte at de hadde mottatt betaling, hadde solgt sex mer enn ti ganger de siste 12 månedene.

I både den svenske og norske undersøkelsen var andelen gutter som hadde solgt seksuelle handlinger høyere enn andelen jenter:

- 2,1 prosent av guttene og 0,6 prosent av jentene rapporterte slik erfaring i den norske undersøkelsen. I alt var det 148 ungdommer som hadde solgt seksuelle handlinger.
- 1 prosent av jentene og 1,8 prosent av guttene rapporterte erfaringer med salg/bytte av seksuelle handlinger i den svenske undersøkelsen. I alt var det 60 ungdommer som svarte at de hadde solgt/byttet seksuelle handlinger; 37 gutter og 23 jenter. Gutter med innvandrerbakgrunn (første eller andre generasjons innvandrere) var overrepresentert blant ungdommene som hadde solgt seksuelle handlinger (Svedin og Priebe 2004, s 311).

Undersøkelsene viser at det nesten ikke var forskjell mellom ungdom med ulik sosio-demografisk bakgrunn (målt ved fars og mors yrke) når det gjaldt hvor mange som hadde erfaring med salg av sex. Heller ikke var det slik at ungdom med foreldre som var arbeidsløse eller gikk på trygd/sosialhjelp oftere hadde solgt sex. Men urolige familieforhold (som samlivsbrudd) og høyt alkoholforbruk hos foreldrene så ut til å kjennetegne ungdom med sexsalg-erfaring. Det var ikke noen forskjell mellom de to ungdomsgruppene når det gjaldt rapportert nivå av foreldrekontroll og oversikt over barnas fritid (Hegna og Pedersen 2002).

Det er viktig å påpeke at undersøkelsene ikke omfatter ungdom som var fraværende fra skolen eller som ikke benytter det alminnelige utdanningssystemet. Det betyr for eksempel at en del unge med sosiale problemer og læringsvansker ikke inngår i undersøkelsene. Det er grunn til å anta at disse ungdommene kan ha relativt flere erfaringer med salg av seksuelle handlinger enn den normale ungdomspopulasjonen (Hegna og Pedersen 2002).

Eksperimentering eller på vei inn i et fast mønster?

Av de 148 ungdommene som rapporterte sexsalg-erfaring i den norske undersøkelsen, var det en av tre som hadde solgt seksuelle handlinger et fåtall ganger. Slike erfaringer kan kanskje karakteriseres som eksperimentering. Omlag halvparten av ungdommene rapporterte at de hadde solgt seksuelle handlinger ti ganger eller mer: «For en betydelig del av ungdommene ser aktiviteten med andre ord til å bevege seg utover ren nysgjerrighet og inn i et fastere mønster,» kommenterer Hegna og Pedersen (2002, s 85).

Hvor troverdig er datamaterialet?

Når det gjelder spørreskjemaundersøkelser om sensitive tema, er det viktig å sannsynliggjøre hvorvidt ungdom under- eller overrapporterer sine erfaringer. At elevene i begge de nevnte undersøkelsene var sikret anonymitet, gjør at kanskje de fleste ungdommene med sexsalg-erfaring turte å svare oppriktig på spørsmål om salg av sex. Det kan imidlertid tenkes at ungdom har påberopt seg erfaringer de faktisk ikke har (at de f.eks. bevisst har tullet i utfyllingen av spørreskjema), og at det dermed har skjedd en overrapportering. Samtidig kan det ha skjedd en underrapportering ved at enkelte ikke tenkte på sine erfaringer som «salgserfaringer». Det svenske spørreskjemaet framhevet imidlertid at det handlet om erfaringer med salg og *bytte*. Ungdom ble også gitt mulighet til å angi hva slags kompensasjon eller betaling de hadde mottatt. At frekvensen og kjønnsfordelingen i den norske og svenske undersøkelsen lå tett opp til hverandre kan peke i retning av at forekomsten og omfanget av fenomenet er rimelig godt avdekket. Samtidig må vi være åpne for at samsvaret kan være tilfeldig.

Hvordan blir ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger?

Det er uenighet blant de som arbeider innenfor dette feltet om hvordan mindreårige blir involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. Forenklet kan en si at debatten foregår mellom

- de som holder fast ved en hallikmodell, der unge blir lurt og tvunget inn i prostitusjon, og
- de som framhever ungdom som handlende individer med mulighet til å fatte beslutninger, om enn ut fra begrensede muligheter eller under tvingende omstendigheter (Melrose 2004)

Vi kan således skille mellom en forståelse av ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger som offer, og av ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger som aktør. Førstnevnte forståelse er uttrykt i den engelsk-walisiske veilederen (Phoenix 2002): «The Government recognises that the vast majority of children do not voluntarily enter prostitution: they are coerced, enticed or are utterly desperate» (Departement of Health 2000, s. 3).

Den sistnevnte forståelsen fokuserer ofte på at venner og sosialt nettverk er viktige for å forstå hvordan enkelte ungdommer blir involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. De ulike forståelsesmodellene har konsekvenser for hvordan fenomenet kan forstås og legger føringer for hvordan vi forholder oss til problematikken.

Det finnes noen få norske undersøkelser om hvordan ungdom blir involvert i gateprostitusjon. Undersøkelsene til Høigård og Finstad (1986) og Jessen (1998) om kvinnelige prostituerte, viser at kvinnene begynte å prostituere seg på et kjent prostitusjonssted før de fylte 16 år. Halvparten fortalte at de gikk sammen med en venninne første gangen. Ustabile familieforhold, fosterhjem- og institusjonsopphold, rusproblemer i familien, egne rusproblemer og overgrepserfaringer er forhold ved mange av kvinnes oppvekst.

Høigård og Finstad (1986) legger vekt på at veien inn i prostitusjonsmarkedet var en trinnvis prosess, og at ungdomsmiljøene hadde stor betydning: «Miljø og venninner. Dette er de viktige sosialiseringsfaktorene før den første turen» (s 47).

At de norske undersøkelsene har avdekket forhold som er til stede i mange gateprostituerte kvinners liv, finner gjenklang i britiske og amerikanske studier (Cusick 2002):

- Et flertall av voksne prostituerte i Storbritannia var under den seksuelle lavalder da de debuterte i prostitusjon.
- Den vanligste måten å bli involvert i prostitusjon er gjennom en venn. Det er sammenheng mellom erfaringer med prostitusjon og erfaringer med institusjonsopphold, hjemløshet og/eller et liv på gata.
- Fattigdom og mangel på foreldreomsorg er andre faktorer som gjør ungdom særlig sårbare overfor prostitusjon.

Det må understrekes at forholdene som her er nevnt ikke nødvendigvis gjelder alle menn og kvinner som prostituerer seg. Skilbreis (1998) studie om kvinner ved massasjeinstitutter viser at ingen begynte med prostitusjon før de fylte 20 år. «Mine studioinformanter har ikke levd sine liv i avvikermiljøer på samme måte som mange av gateinformantene fortalte at de hadde. De hadde ikke hatt kontakt med prostitusjonsmiljøet før de begynte i relaterte jobber på studio eller andre steder, og det kan virke som om deres eneste skritt ut av det godtatte er deres prostitusjonsdebut» (s 87).

Hvem er de unge?

Unge blir involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger på bakgrunn av forskjellige og overlappende årsaker, og svært sjeldent kan en sette fingeren på en enkelt årsak (Melrose 2004). Innenfor det internasjonale prostitusjonsforskningsfeltet har det vært en lang og kontinuerlig debatt om hva som forårsaker prostitusjon (Cusick 2002, s 234). Fra å lete etter mulige årsaker i

individuell patologi, er fokus blitt rettet mot sosiale og situasjonelle forhold. Situasjonelle forhold som kan motivere prostitusjon kan for eksempel være oppløste hjem, familiekonflikter, en barndom med omsorgssvikt, skolerelaterte problemer m m. Ingen som driver med prostitusjonsforskning i dag hevder at noen av disse forholdene direkte forårsaker prostitusjon. Men undersøkelser viser at ungdom med sexsalg-erfaring ofte har sammensatte problemer. Den norske undersøkelsen fra 1996 (Pedersen og Hegna 2000) og den svenske fra 2004 (Svedin og Priebe 2004) viser for eksempel at majoriteten av ungdom med sexsalg-erfaring skilte seg fra sine jevnaldrende ved at de:

- Hadde begynt å drikke alkohol tidligere og hadde større forbruk. De rapporterte høyere nivåer av alkoholrelaterte problemer, slik som å ha blackouts eller krangler i forbindelse med drikking, eller ikke å klare å gå på skolen på grunn av drikking dagen før.
- Hadde langt høyere nivå av bruk av narkotiske stoffer, særlig heroin.
- Hadde oftere begått vinningskriminalitet.
- Oppga langt oftere å være ofre for vold og/eller trusler om vold.
- Hadde debutert seksuelt tidligere og hatt flere seksualpartnere. Selv om tallene er usikre tyder mye på at lav debutalder ga høyere risiko for sexsalg, og sammenhengen var sterkere for jenter enn for gutter.
- Hadde i markant høyere grad vært utsatt for seksuelle overgrep av voksne og jevnaldrende.

I motsetning til jentene hadde guttene med sexsalg-erfaring større problemer knyttet til depresjon/angst og ensomhet enn gutter uten slik erfaring.

Den norske undersøkelsen viser samtidig at en fjerdedel av ungdommene som oppga å ha erfaring med salg/bytte av seksuelle handlinger ikke var kjennetegnet av rusmisbruk eller annen problematferd. Det gjør det relevant å spørre om en del av disse ungdommene har et mer aksepterende forhold til det å selge eller bytte seksuelle handlinger, og at deres atferd ikke lenger er bestemt av en spesiell sosial kontekst.

Omfangsstudiene viser likevel at majoriteten av ungdom som har solgt eller byttet seksuelle handlinger kan ha mange problemer. Det er viktig å presisere at ungdom med opphoping av slike problemer ikke nødvendigvis vil komme til å selge sex, men kan ha større risiko for å gjøre dette. Vi skal skissere noen av de bakgrunnsforholdene som kan kjennetegne ungdom med sexsalg-erfaring.

Unge med institusjonsbakgrunn

Forhold som har ledet til at en ungdom blir plassert på institusjon kan bidra til at han/hun stiller seg sårbar overfor å bli involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger (Cusick 2002). Kanskje har ungdommen allerede erfaring fra sexsalg, og muligens kan dette være en del av årsaken til institusjonsplasseringen. Men forskning viser også at det å bo på institusjon kan utsette den unge for risiko. Under institusjonsoppholdet kan ungdom komme i kontakt med jevnaldrende som kan introdusere dem for salg/bytte av seksuelle handlinger i nærmiljøet (Kirby i Cusick 2002).

Den norske undersøkelsen *Bakgater* viser for eksempel at 23 av de 26 intervjuete kvinnene med prostitusjonserfaringer hadde institusjonsbakgrunn: «Dette er et viktig funn. Ikke bare fordi disse tallene forteller om unger som allerede er utstøtt fra det vanlige samfunn før de tar den første prostitusjonsturen, men også fordi institusjonene viser seg å være viktige opplæringssteder for prostitusjonen» (Høigård og Finstad 1986, s 43).

Ungdom i drift

Greene m fl (1999, i Hegna og Pedersen 2002) viser i en studie av gateungdom i USA at ungdom med sexsalg-erfaring til forskjell fra andre hjemløse ungdommer:

- hadde vært på rømmen hjemmefra lenger
- hadde oftere fosterhjems – eller institusjonsplassering bak seg
- hadde oftere foreldre som brukte stoff
- hadde oftere erfaring med vold hjemmefra
- brukte i større grad rusmiddelavhengige stoffer

Salg/bytte av sex kan for disse ungdommene først og fremst forstås som en økonomisk overlevelsesstrategi knyttet til forhold ved og varigheten av hjemløshet. Ved å bo på gata ble ungdommene sosialisert inn i et miljø der salg av sex ble sett på som en faktisk mulighet. Begrepet «survival sex» refererer til slik erfaring.

Ungdom med overgrepserfaringer

Den svenske omfangsundersøkelsen viser at 44 prosent av ungdom uten sexsalg-erfaring og 81 prosent av ungdom med slik erfaring rapporterte at de hadde opplevd seksuelle handlinger mot sin vilje (Svedin og Priebe 2004, s 319). Seksuelle handlinger innebar alt fra å bli befølt til å ha samleie. Ved

en snevrere forståelse av seksuelle handlinger oppga drøyt 40 prosent av ungdom med sexsalg-erfaring at de hadde vært utsatt for penetrerende seksuelle overgrep; 9 prosent av ungdom uten sexsalg-erfaring rapporterte om slike overgrep. Denne undersøkelsen viser at jenter og gutter som har solgt seksuelle handlinger i større grad har vært utsatt for seksuelle overgrep enn ungdom uten sexsalg-erfaring.

Unge med rusproblemer

I den svenske (Priebe og Svedin 2004) og norske (Pedersen og Hegna 2000) omfangsundersøkelsen rapporterte ungdom med sexsalg-erfaring langt høyere bruk av narkotiske stoffer enn jevnaldrende uten slik erfaring. Dette kan tyde på at sexsalg for enkelte er knyttet til en økonomi der stoff og sex selges og byttes. Antydningen støttes av at ungdommene med sexsalg-erfaring i langt større grad enn ungdommer uten slik erfaring oppga at de to beste vennene deres var involvert i problematferd, alkohol- og rusmisbruk. Dette kan bety at en del ungdommer inngikk i et sosialt miljø der problematferd og rusmisbruk var mer utbredt enn i den allmenne ungdomsbefolkningen.

Denne sammenhengen vises det også til i internasjonale undersøkelser (Melrose 2004, s 22). En undersøkelse av Pearce m fl (2002) om prostitusjonserfaringer blant 55 jenter og unge kvinner i to byer i Storbritannia, viser at samtlige jenter rapporterte om alkoholproblemer og 35 regelmessig brukte heroin. Flere av jentene begynte med prostitusjon på grunn av stoff, og flere fortsatte også med prostitusjon av denne grunn.

I forskningslitteraturen er det debatt om hvilke av de to fenomenene som først blir en del av unge menneskers liv (Cusick 2004): Er det slik at ungdom med rusproblemer oppsøker salg av seksuelle handlinger for å finansiere stoffmisbruk? Eller blir rus en måte å håndtere salget av seksuelle handlinger? Dette vet vi lite om, men Larsen og Pedersen (2005, s 189) peker på at rusmiddelavhengig ungdom kan være særlig sårbare overfor seksuell utnytting fordi:

- Rusmiddelavhengig ungdom oftere befinner seg i situasjoner der forespørslers om salg/bytte av seksuelle handlinger forekommer. Ungdom i risikozonen oppholder seg eksempelvis mer i sentrum av byen enn andre og har større tilgang på alkohol og stoff.
- Rusmiddelavhengig ungdom uttrykker en synlig sårbarhet som voksne med slette hensikter lett kan lese.
- Rusmisbruk fører til at ungdommenes kompetanse på grensesetting og avvising reduseres drastisk.

Rusmiddelavhengige jenter med eldre kjærester

I *Bytte, kjærlighet, overgrep* (Larsen og Pedersen 2005) som belyser gråsonen mellom tvang i seksualitet, seksuelle overgrep og prostitusjon, avdekker forfatterne en form for seksuell bytterelasjon mellom rusmiddelavhengige jenter og deres eldre kjærester. Datamaterialet består av 60 kvalitative intervjuer med ungdom som hadde falt ut av det ordinære skoleverket, som tilbrakte fritid i Oslo sentrum eller som hadde vært i behandling for rusproblemer (rehabiliteringsutvalget).

Det viste seg at rus og eldre kjærester kom samtidig inn i livene til jentene i rehabiliteringsutvalget. For mange representerte den eldre kjæresten en trygghet de ikke hadde opplevd før. Samtidig hang lykkfølelsene og relasjonene de fikk uløselig sammen med rusen (s 164). «Rus, forelskelse, kroppsbilde og seksualitet filtret seg sammen på et vis som gikk igjen i samtlige fortellinger – på overraskende like måter,» skriver Larsen og Pedersen (s 160).

At kropp og seksualitet kunne brukes til å skaffe stoff eller for å finansiere stoffbruk ble mange raskt klar over. Enkelte fortellinger viser at jentenes kjæresteforhold til eldre gutter var et direkte resultat av ønsket om å få stoff. Ei jente fortalte følgende:

Jeg ble sammen med en gutt som... jeg gikk vel i 9. eller 1. gym, og han var 25, og han var jeg sammen med *bare* for å få stoff, og han pusha det selv. Så han hadde *alltid*. Så var det sånn at når jeg skulle på by'n, så fikk jeg med meg fem ecstasytabletter og amfetamin og det jeg ville ha, liksom. Jeg fikk alt det jeg ville ha hele tiden. Så... jeg var vel ikke forelska i han, det var jeg ikke (s 170).

Selv så ikke jentene bruken av egen seksualitet i jakten på stoff som en form for prostitusjon. I stedet ga jentene uttrykk for at prostitusjon var skadelig. De definerte ikke relasjonene til de eldre kjærestene som seksuelle bytterelasjoner. Med et utenforstående blikk kan deres relasjoner imidlertid tolkes som den typen bytterelasjon.

I undersøkelsen til Pearce m fl (2002) rapporterte også mange av jentene om forhold til eldre kjærester, og 39 av de 55 jentene hadde opplevd å bli utsatt for vold i disse relasjonene. 36 hadde hatt voldelige kjæresteforhold til gutter som var mer enn fire år eldre enn dem selv. Mange av jentene fortalte at de prostituerte seg for å finansiere sitt eget og kjærestens stoffmisbruk.

Gutter og salg/bytte av seksuelle handlinger

Til tross for at flere gutter enn jenter oppgir å ha solgt/byttet seksuelle handlinger er det gjort lite internasjonal og norsk forskning om gutter som

selger/bytter seksuelle handlinger. I Norge er det først og fremst rapporten *Gutteprostitusjon* (Solevåg og Isachsen 1993) som kan fortelle noe om dette fenomenet. I rapporten fastslår forfatterne at den gutteprostituerte befinner seg i en kategori som er svært vid, og at det ikke finnes typiske kjennetegn ved han:

Han er en gutt eller mann mellom 12-13 og 40 år, han er enslig, samboer eller gift og lever i hetero- eller homofile parforhold. Han er sosialklient, arbeidsløs eller i et fast, godt betalt yrke, der penger ikke er viktigste drivkraft for prostitusjonsvirksomhet. Han har hatt en vanskelig oppvekst, var skoletaper, barnevernsklient m m, eller vokste opp i en familie med velutdannede og velstående foreldre. Han debuterte som prostituert før han fylte 12 eller etter at han ble 20 år. Han prostituerer seg bare i forhold til andre menn, til begge kjønn eller bare i forhold til kvinner. Han er bare selger av seksuelle tjenester, eller både kjøper og selger. Han lever av sin prostitusjonsvirksomhet, eller han er bare i ytterst sjeldne perioder engasjert i slik virksomhet (s 10-11).

Informantene i prosjektet begrunnet prostitusjonsvirksomheten på ulikt vis. Det kunne være behov for penger (til kjøp av stoff, mat eller husly), for sex og spenning, for omsorg og voksne holdepunkter. Det kunne også være et spørsmål om å prøve ut sin egen seksualitet eller heve sin egen sosiale status - å få arbeid, bolig, reiser eller utdanning i bytte mot sex. Noen fortalte dessuten om hvordan voldtektserfaringer og erfaringer fra andre former for grove seksuelle overgrep hadde bidratt til prostitusjonsdebuten. Prostitusjonen så ut til å pågå i perioder av deres liv, og det var en isolert og skjult virksomhet. Flertallet av informantene hadde vært i kontakt med hjelpeapparatet, men svært få hadde snakket om sine prostitusjonserfaringer.

Homofile gutter

I undersøkelsen til Hegna og Pedersen (2002) oppga flere av guttene med sexsalg-erfaring å ha sterkere sympati med homofile enn gutter uten sexsalg-erfaring. Forskerne lurer derfor på om en av grunnene til at flere gutter enn jenter oppgir sexsalg-erfaring kan ha sammenheng med at det finnes en del gutter som tester ut sin homofile orientering i slike relasjoner, og at guttene kan innlede eller presses inn i relasjoner til voksne menn som kan ses på som «skyggebilder av kjærlighet». Senterkonsulent Flemming H. Pedersen ved Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte i Danmark forklarer den høye andelen gutter på følgende måte: «Det skyldes, at der er begrænsede muligheder for at afprøve sin homoseksualitet blandt andre unge mænd, og derfor søger de unge fyre ind i prostitutionsmiljøerne» (Søndergaard 2004, s 19-20).

Det er viktig å understreke at dette er et felt vi vet svært lite om. Det er tidligere referert til en svensk undersøkelse (Svedin og Priebe 2004), og det arbeides nå ut fra dette datamaterialet med spørsmålet om det er slik at flere av guttene med sexsalg-erfaring har homofil orientering. Foreløpige tall viser at dette ikke er tilfelle.¹

Gutter på besøk hos eldre menn

I tillegg til seksuelle bytterelasjoner mellom rusmiddelavhengige jenter og eldre kjærester, avdekkes det i *Bytte, kjærlighet, overgrep* (Larsen og Pedersen 2005) også en annen seksuell bytterelasjon: Den handler om tenåringsgutter som oppholder seg mye hos voksne menn i nærmiljøet. «Dette kan skje mens ungdommene er alene, men oftere kommer det flere ungdommer sammen» (s 209). I undersøkelsen var det i hovedsak informantene fra rehabiliteringsutvalget, de med mer ruserfaring enn gjennomsnittet, som fortalte om besøk hos menn i nærmiljøet. Mennene vartet opp med diverse aktiviteter ungdommene syntes var spennende. Guttene fortalte at spill, sigaretter, alkohol og penger var del av besøkene. Det kommer også fram at mennene kom med utilslørte og tilsørte forslag til aktiviteter, som å leke mørkeleken og spille klespoker, til å se pornofilm eller ronke sammen. Spøkefulle forslag kunne bli framsatt om at det kunne vanke mer penger dersom de kunne kle av seg osv. Guttene brydde seg ikke «...så mye om at mennene egentlig var ute etter sex – så lenge de ikke prøvde seg på dem. Under intervjuene vekslet informantene stadig mellom å beskrive slike menn som ubehagelige og stakkarslige og som smarte og interessante fyrer» (s 134).

I relasjonene til disse mennene framhevet ungdommene at de hadde overtaket på de voksne. De følte at de hadde en sterkere posisjon enn mennene gjennom at de kunne komme og gå, eller la være å komme, ta med seg penger og gjøre narr av dem etterpå.

Ingen av informantene fortalte om seksuelle erfaringer med slike voksne menn i nærmiljøet. Det er likevel ikke utenkelig at det kan foregå slike bytteforhold. Larsen og Pedersen trekker på Hanssens (1984) undersøkelse om relasjoner mellom gutter og menn. Blant annet fortelles det om Arvid, en mann på 53 år, som fortalte at han inviterte tenåringsgutter hjem til seg selv og ga dem penger i bytte mot sex. At dette er et fenomen som ikke kun eksisterte på 1980-tallet, viser følgende sak referert i VG (06.07.05): «En 65-åring fra Sandnes er dømt til et års fengsel for seksuell omgang med to 15 år gamle gutter. Den ene ble lokket med lightergass. I fjor høst kom tiltalte i kontakt med en 15-åring som sniffet lightergass. Tiltalte fortalte ham hvor han bodde og at han hadde lightergass hjemme.»

¹ Dette foreløpige funn ble presentert av Svedin på en konferanse om Sexuell exploatering av barn i Sverige, Göteborg 2005.

Hva angår de relasjoner og situasjoner forfatterne i *Bytte, kjærlighet, overgrep* presenterer når det gjelder tenåringsgutter på besøk hos voksne menn, konkluderer de at begrepene prostitusjon, sexsalg og overgrep ikke passer som karakteristikk. «Men kanskje ville fortellingene fremstått som annerledes i lys av en senere prostitusjonskarriere. Kanskje kan gutter tilegne seg en kunnskap om egen 'seksuell kapital' i slike relasjoner» (Larsen og Pedersen 2005, s 145).

Avsluttende kommentarer: Sårbar ungdom

I *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet?* (Hegna og Pedersen 2002), presenterer forfatterne, foruten den kvantitative undersøkelsen om ungdom i Oslo, også fortellinger om ulike ungdommer som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. Historiene kan fortelle noe om de prosessene som ledet ungdommene dit de hadde kommet, og følgende forhold går igjen:

- Flere av ungdommene hadde tidlige opplevelser av seksuelle overgrep.
- Mange av ungdommene hadde opplevd tap og lengsel og var preget av en sårbarhet som gjorde dem utsatt for andres eventuelle utnytting.
- Ungdommene hadde et behov som måtte fylles: Det var et behov for penger og for ømhet, omsorg, kjærlighet, status, aksept, seksuell identitet, voksenkontakt.

Erfaringer fra barnevernet tyder på at det er mange jenter uten nære relasjoner til foreldre og venninner som kan innlede forhold til gutter eller menn der de bytter sex mot omsorg og nærhet.

Kanskje er det slik at nettopp de forholdene skissert over er betegnende for norsk ungdom som har erfaringer med salg/bytte av seksuelle handlinger.

På hvilke arenaer foregår salg/bytte av seksuelle handlinger?

Verken i Oslo eller i andre norske byer er det funnet etablerte prostitusjonsmiljøer for ungdom: «Både utekontakt og politi opplyser at de en *sjelden* gang treffer svært unge jenter i prostitusjonsstrøket i Oslo, Stavanger eller Bergen» (Hegna og Pedersen 2002, s 48). Dette kan skyldes at ungdommene sjelden er på disse stedene over lengre tid, eller at det ikke er mange unge på strøket. Den sistnevnte antagelsen framhever forfatterne som den mest sannsynlige.

I en kartleggingsundersøkelse fra Trondheim har informantene fra hjelpeapparatet nevnt tjue konkrete steder der de antar eller vet at prostitusjon

foregår: «Det spenner fra private leiligheter, massasjestutt, kommunale hybelhus, Club 4 miljøet, hotell, utesteder, ulike kriminelle miljøer i byen til sentralstasjonen, Pir'n, flyktningmottak, mm» (Grytbakk og Borgstrand 2004, s 49).

Tidligere var Østbanen i Oslo og for eksempel Jernbanen i Trondheim etablerte områder for gutteprostitusjon. «Tilsynelatende er også dette markedet flyttet, eller eventuelt så flyktig at det kontinuerlig beveger seg og blir vanskelig å få øye på for politi, uteseksjon og Pro Sentrets feltarbeidere. Andre kjente arenaer for gutter er offentlige bad, som Bislet Bad og delvis Tøyenbadet i Oslo, eller parker og andre definerte crusingsteder. Disse stedene benyttes imidlertid også til vanlig sjekking» (Hegna og Pedersen 2002, s 48). Borgstrand og Grytbakk (2004) skriver at ifølge kontrollører i Trondheim kommune var det observert kontaktetableringer på utesteder mellom unge gutter og godt voksne menn.

Gjennom intervjuene med ungdomsarbeiderne i *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet?* viser det seg at kontaktstedene og kontaktformene for sexsalg også her reflekterer et stort spenn. Ungdommene kom i kontakt med kjøperen gjennom bekjente i omgangskretsen, nabolaget, sentrumsgater eller chat-grupper og andre steder på Internett. Dette er arenaer som avviker fra tidligere definerte områder for sexsalg-formidling: «Normalt ville verken ungdoms vennekrets, kjæresteforhold eller nabolag oppfattes som slike 'risikoarenaer'» (2002, s 50). Men når det gjelder ungdom med atferdsvansker eller rusmisbruk, vil kanskje nettopp disse arenaene være befestet med mulig risiko i forhold til sexsalg, skriver Hegna og Pedersen (2002).

At vennekretsen kan fungere som formidlingssted for sexsalg, støttes av den svenske undersøkelsen (Svedin og Priebe 2004): Av de ungdommene som oppga sexsalg-erfaring, rapporterte 40 av 60 at de hadde kommet i kontakt med kjøperen gjennom venner:

Det talar för att många av dessa ungdomar befinner sig i ett sammanhang där det framstår som ett möjligt alternativ att sälja sexuella tjänster och där det finns andra, kanske med egna erfarenheter av att sälja sexuella tjänster, som kan introducera dem utan att det alltid står klart på vems initiativ det sker (s 294).

Andre sentrale formidlingskanaler for de svenske ungdommene var puben og Internett. Puben var primært et sted for guttene: kun en av de 23 jentene hadde møtt kjøperen via puben, mens for 10 av 37 gutter hadde puben vært en viktig arena.

Hvilken betydning har IKT for sexsalg?

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi, IKT, er blitt en integrert del av ungdoms hverdag og kommunikasjon seg imellom. Internett er et viktig verktøy for læring både på skolen og hjemme. Gjennom mobil- og internettbruk kan ungdom kommunisere med både kjente og fremmede, og Internett utgjør en viktig arena for å få nye venner i ungdomsårene (Torgersen 2004). Hvilken betydning har IKT for ungdoms involvering i salg/bytte av seksuelle handlinger?

Før vi går inn på undersøkelser som kan fortelle oss noe om ungdommers risikoatferd ved bruk av IKT, vil vi kort skissere hva flertallet av ungdommer benytter IKT til. På bakgrunn av en landsdekkende undersøkelse (Ung i Norge 2002) ser vi at den mest utbredte aktiviteten blant ungdom var å lete etter konkret informasjon på Internett til bruk i skolen, eller til andre formål. 79 prosent av elever i ungdomsskolen og 87 prosent av elevene på videregående skole brukte Internett på denne måten. Videre utgjør PC-spill, e-mail og chatting populære aktiviteter (Torgersen 2004).

Chat

På Internett kan man snakke sammen i åpne offentlige rom (Chat) der alle som er logget inn kan lese samtalen som utspiller seg. De fleste chatterom har i tillegg private rom som to eller flere kan forflytte seg til hvis de ønsker å snakke om mer private ting og bli bedre kjent. Disse rommene er lukket, og andre har ikke adgang. Noen av personene ungdommene treffer slik blir nære venner, andre ikke. Når man har blitt «venner» er veien forholdsvis kort fra chatterommet på Internett til SMS (tekstmeldinger) på mobiltelefonen. SMS på mobiltelefonen oppleves av de fleste som mer personlig enn en samtale på Internett (Redd Barna 2005).

Nettmøter

Nettmøter referer her til å treffe noen i virkeligheten som man først har oppnådd kontakt med på nettet, via f eks en chatteside. Torgersen (2004)² spør hvor utbredt dette fenomenet er og hvorvidt det er et normalfenomen. Hun finner at en av tre elever har hatt slike nettmøter. Det var mest vanlig blant guttene på ungdomsskolen og blant jentene på videregående skole. Et EU- prosjekt for sikrere bruk av Internett (SAFT-undersøkelsen)³ ble gjennomført i Norge, Sverige, Danmark, Island og Irland. I den norske delen fant man at 10 prosent av ungdommene (9-16 år) hadde hatt slike nettmøter, men kun to prosent av foreldrene visste noe om det. En annen norsk studie viser at 18 prosent av ungdommen har hatt slike møter (Kjernsrød i

2 Spørreundersøkelsen som disse dataene er hentet fra er gjort i en mindre by på Østlandet, hvor 1310 elever deltok. Hvorvidt disse er representative for resten av landet vet vi ikke.

3 SAFT er forkortelsen for Safety, Awareness, Facts and Tools.

Torgersen 2004). I den svenske SAFT-studien fant de at 26 prosent av ungdommene hadde hatt nettmøter. 19 prosent hadde truffet flere enn 5 personer. Halvparten hadde tatt med seg en jevnaldrende til møtet, mens 13 prosent hadde dratt til møtet alene (SOU 2004:71, s 141). Også undersøkelsen i Sverige viser at det er store forskjeller mellom hva foreldrene tror at barna gjør og hva barna faktisk gjør på Internett.

SAFT-undersøkelsen i Norge fant at kun to prosent av ungdommene oppga at møtet hadde vært ubehagelig. Tilsvarende funn ble gjort i Sverige. Disse studiene forteller oss derfor at de fleste møtene ikke oppleves som skremmende, men at risikoen er tilstede. Ifølge Torgersen (2004) og den svenske offentlige utredningen (SOU 2004:71) er det omstendighetene rundt slike møter som er problematiske. For det første har man ingen garanti for at den personen man møter, stemmer overens med de opplysninger personen har gitt om seg selv på nettet. Fordi Internett tilbyr anonymitet, kan personen som oppgir at han er 15 vise seg å være 35 år. Videre er det en mulighet at man går til møtet alene, og ikke innenfor en kontekst med mange kjente rundt seg. Dette kan lede til at det blir lettere å overskride grenser, og at ungdommen stiller seg mer sårbar enn han/hun ellers ville vært (Torgersen 2004).

Hvem er ungdommene som deltar på nettmøter?

Flertallet av ungdommene i SAFT-undersøkelsene og i Torgersens (2004) studie viser at nettmøter er en aktivitet mange bedriver, og som trolig er uproblematisk for de fleste ungdommer. Men Torgersen (2004) kommenterer at resultatene samtidig er alarmerende. Hun fant to grupper som skilte seg ut som sårbare. Gutter som deltar på nettmøter mens de ennå går i ungdomsskolen utgjør den ene gruppen. De tydeligste forskjellene ser hun på utagerende atferd, som skulking, rus og depressive tanker. Nesten halvparten har vært borte en hel natt uten at foreldrene har visst hvor de har vært. Fjorten prosent av disse guttene hadde hatt kontakt med barnevernet, mot fem prosent blant de som ikke hadde hatt slike nettmøter. I videregående skole er det kun små forskjeller mellom guttene.

Den andre gruppen som skilte seg ut som sårbar var jenter på videregående skole som har hatt nettmøter. Forfatteren finner at de drikker mer, skulker oftere, er oftere borte om nettene uten at foreldrene vet det, og de er mer plaget av depressive tanker. Mellom jentene på ungdomsskolen var det kun små forskjeller.

Internett kan bli et verktøy i voksnes framgangsmåte for å utnytte barn og unge seksuelt. Generelt viser undersøkelser at risikoen for å få seksuelle oppfordringer fra voksne øker med grensetestende og spenningsøkende

atferd. Og at de ungdommene som selv har opplevd psykiske eller sosiale problemer har størst risiko for å oppleve denne type oppmerksomhet (Torgersen 2004).

Redd Barna har arbeidet mye med barn og unges bruk av Internett og har utviklet nettvettregler og chatteregler for å styrke deres kompetanse.⁴ Larsen og Pedersen (2005) viser at ungdommene i deres undersøkelse forholdt seg til lignende nettvettregler, men at de hadde en pragmatisk holdning til reglene. Jakten på spenning og opplevelser gjorde at enkelte valgte bevisst å bryte reglene. «Kunnskap om farene betyr dermed ikke nødvendigvis at de unngås» (s 77). Redd Barnas rapport *Ungdom og Internett* (2003) viser at ungdom har en forestilling om at dersom de har snakket med vedkommende på telefonen først, er det tryggere.

Ungdoms egen initiering av salg/bytte av seksuelle handlinger

Undersøkelsene som er vist til over går ikke inn på hvordan ungdommer selv benytter IKT til å formidle salg/bytte av seksuelle handlinger, men fokus har ligget på hvordan ungdommer mer eller mindre tilfeldig kan havne i risikosituasjoner ved bruk av IKT. Vi vil derfor her gå mer inn på hvordan ungdom selv kan initiere og opprettholde salg/bytte av seksuelle handlinger over nettet.

Larsen og Pedersen (2005) intervjuer ei jente som forteller om et bytteforhold noen av hennes venninner har til en sosialt marginalisert mann. Bekjentskapet startet på en chattekanal på nettet. Fra å chatte på nettet utviklet relasjonen seg til å prate med ham på telefonen og tidvis møte ham ansikt til ansikt. Fordi jentene var flau over å være sammen med ham, fikk de ham til å gå et par meter bak dem ved slike møter. Til gjengjeld for kontakten mannen fikk med jentene, ga han dem goder i form av kontantkort, dyre klær og penger. Forfatterne er usikre på hva mannen krevde tilbake fra jentene. Men sexprat var en del av «byttet»:

Han kan plutselig si at «nå sitter jeg her og ronker», også kan han bare ringe og du hører sånne pustelyder. [Venninna mi] har liksom gitt meg røret og «vil du høre», liksom. Også hører du han bare stønner og holder på i bakgrunnen der. Han er så motbydelig ekkel, altså (...). Og sånn som «kan jeg få kjøpe en brukt tanga av deg for tusen kroner». Også har de drevet og tulla og sånn, at «du kan få en som ikke er brukt», og han «da betaler jeg 200», ikke sant. Han er helt rar. Også er det liksom sånn «kan dere ha sex med hverandre mens jeg hører på i telefonen?» Han spør om helt vannvittige ting (s 78-79).

4 Reglene kan lastes ned fra: http://www.reddbarna.no/default.asp?V_ITEM_ID=958

Larsen og Pedersen kommenterer at jentene i begynnelsen syntes det var spennende å snakke med mannen om sex. Så begynte de å gå lei, men fikk da tilbud om penger for å fortsette. Jentene var sammen om dette. Det var litt gøy, de fikk nye klær eller andre ting de ønsket seg. Etter hvert var det kanskje ikke så morsomt lenger, men de opplevde byttehandelen som alminneliggjort, kostnadene ble regnet som små og de hadde lyst på klærne. De valgte å fortsette. Hvor alvorlig er en slik relasjon, og hvem utnytter hvem? spør forfatterne (s 81). Jentene var ikke avhengige av de godene mannen ga, de var alle fra velstående middelklassefamilier på Oslo vest. Jentene var helt klart kalkulerende aktører som tok bevisste valg, påpeker Larsen og Pedersen. De vurderer det dithen at jentene hadde et overtak på mannen. Selv om relasjonen kan virke risikofylt, tar jentene en rekke forhåndsregler. De er klar over at han viser dem seksuell interesse. De er alltid flere når de drar for å møte ham, og møtene skjer på offentlige steder med mange mennesker. Det som imidlertid bekymrer forfatterne ved denne bytterelasjonen, er at jentene fortsetter å pleie kontakten med mannen, også etter å ha blitt trakassert over telefon gjentatte ganger, og etter at de nok begynte å mislike samhandlingen. Dette tyder på at det kanskje var vanskeligere for jentene å avslutte relasjonen enn de hadde forventet (s 81).

Oppsummering

For å oppsummere kan vi si at en vanlig bekymring er at Internett kan åpne for etableringen av nye typer bytteforhold, og at disse kan foregå på en enklere måte enn de ellers ville gjort. Larsen og Pedersen (2005, s 85) peker på at dette kan skje ved at:

- ungdom kommer i kontakt med personer de ellers ikke ville ha møtt
- ungdom lettere deltar i seksuelt snakk
- relasjonen utvikles gradvis slik at motforestillingene uteblir
- dette ikke assosieres med begreper som prostitusjon og dermed virker mindre stigmatiserende
- ungdom føler de har kontroll over situasjonen – Internett er deres arena

Hvem kjøper seksuelle handlinger av mindreårige?

I den svenske nasjonale utredningen fra 2004 om seksuell utnytting av barn (SOU 2004:71) framheves det at sexkjøperen ikke tilhører en ensartet gruppe. Spørsmålet om hvem som seksuelt utnytter mindreårige kan for eksempel ikke reduseres til et spørsmål om pedofili. I stedet finnes det mennesker, menn og kvinner, som seksuelt utnytter mindreårige på ulike måter, av ulike grunner og i ulike sammenhenger (s 129).

Hegna og Pedersen (2002) spør om voksne som kjøper seksuelle handlinger av ungdom bare er ute etter å kjøpe seksuelle handlinger, eller om det gjelder spesielt å kjøpe sex av *unge* mennesker. De trekker fram at ungdom har kjennetegn som kan oppleves som uskyldige. Kanskje er det personer som er spesielt ute etter nettopp ungdom og uskyldighet når de kjøper sex. Men dette er igjen et felt vi vet svært lite om.

Når det gjelder forskning om hvem som kjøper sex av voksne prostituerte er det gjort noen undersøkelser⁵, men hvem som kjøper seksuelle handlinger av ungdom i Norge og hvorfor er ikke belyst. Jessen skriver at «nødvendigheten av å trekke kundene mer inn i prostitusjonsdebatten skulle være åpenbar» (1998, s 75). Og hun fortsetter: «Vi bør i årene framover gå dypere inn i problematikken rundt etterspørselen av sex, (...) i særdeleshet de som etterspør barn og unge». Det vi må være åpne for er at ikke bare voksne, men også ungdom selv kan være «kundene» i salg/bytte-relasjoner med ungdom. Dette er noe framtidig forskning om sexkjøpere bør undersøke nærmere, på grunnlag av studier som for eksempel viser at ungdom i like stor grad oppgir å ha vært utsatt for seksuelle overgrep av jevnaldrende som av voksne (se f eks Svedin og Priebe 2004).

Oppsummerende kommentarer

De funnene som er presentert i kunnskapsoversikten er et forsøk på å gi et omriss av det vi i dag vet om fenomenet ungdom og salg/bytte av seksuelle handlinger. Det er imidlertid viktig å framheve at dette temaet ikke er godt nok dekket i forskningen (Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte 2004, s 82). Vi mangler mer konkret kunnskap med utgangspunkt i unges erfaringer, og det er behov for kvalitative undersøkelser som i større grad fokuserer på:

- de prosesser som fører til at noen unge får erfaringer med salg av seksuelle handlinger
- hva som foregår i relasjonen mellom unge og de som «kjøper» slike handlinger
- hvorfor noen ungdommer slutter med å selge/bytte seksuelle handlinger

Det mangler dessuten forskning på hvorfor det er så mange flere gutter enn jenter som har erfaring med å selge seksuelle handlinger. I tillegg mangler det kunnskap om hvem som kjøper seksuelle handlinger av personer under 18 år.

⁵ Ingrid Smette: *Den seksuelle slavestand? : ein rapport om kundar i prostitusjonen*, 2003, Annick Prieur og Arnhild Taksdal: *Å sette pris på kvinner – menn som kjøper sex*, 1989.

På bakgrunn av de undersøkelsene som er presentert, er det noen grupper av ungdom vi kan anta er særlig utsatt for å bli involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger. Dette kan gjelde:

- unge med institusjonsbakgrunn
- unge med overgrepserfaringer
- unge med rusproblemer, inkludert unge jenter som har eldre rusmiddelavhengige kjærester
- gutter som oppholder seg hos eldre menn

Det er grunn til å understreke at dette *kan* gjelde unge med slik erfaring og bakgrunn, men ikke nødvendigvis. I det forebyggende så vel som i det generelle arbeidet er det viktig at helse- og sosialarbeidere er særlig årvåke i forhold til disse ungdommene.

3

Praktiske råd – forståelser og handlinger

3.1 Å møte ungdom med sexsalg-erfaring 41

Mellom barn og voksen: Ungdom 41

Hvorfor har vi forskjellige forståelser? 43

Avsluttende kommentarer 45

3.2 Hvilke begreper brukes om fenomenet? 46

«Kommersiell seksuell utnytting» 46

«Prostitusjon» 46

«Survival sex» 47

«Salg/bytte av seksuelle handlinger» 47

Hvilke begreper bør brukes? 47

3.3 Å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger 48

Forutsetninger for å samtale med unge om vanskelige tema 48

Emosjonell mestring 48

Tematisk mestring 50

Samtaleeksempler: Hvordan kan de brukes? 50

Hvorfor er det viktig å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger i møte med ungdom? 51

Hva handler samtaleeksemplene om? 52

Line 14 år 53

Hva gjør samtalene forskjellige? 56

Spørsmål til diskusjon 57

Karoline 14 år 57

Hva skjer i samtalen mellom fosterforeldrene og saksbehandleren? 59

Hva kan skje videre? 60

Spørsmål til diskusjon 60

Kasper 15 år 60

Hva skjer i samtalen mellom Kasper og miljøterapeuten? 62

Hva kan skje videre? 62

Spørsmål til diskusjon 63

Thea 17 år	64
Hva gjør sosialarbeideren i samtalen?	65
Hva bør skje i møtet mellom Thea, sosialarbeideren og sosialrådgiveren?	66
Spørsmål til diskusjon	67
Riad 16 år	68
Hva skjer i samtalen mellom Riad og klubblederen?	69
Hva kunne ha skjedd i samtalen?	70
Spørsmål til diskusjon	71
Viktige momenter i samtale med ungdom	71
Oppfølging av samtalene: Samarbeid med foreldre og med andre instanser	72
Foreldre	72
Barnevernet	73
Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP)	74
Pedagogisk-psykologisk tjeneste - PPT-tjenesten	74
Skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom	75
Krisesentre	75
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)	75
Politi	76
Avsluttende kommentar	76

3.4 Hvordan fremme gjensidighet i seksuelle forhold? 77

Assosiasjonsøvelse	78
Vurderingsøvelser	78
Den brennende stolen	78
Stå på linjen	79
Fire hjørner	79
Historier som utgangspunkt for diskusjon	81
Oppsummering	82

Forslag til videre lesning	83
-----------------------------------	-----------

Litteraturliste	84
------------------------	-----------

Her er rådene fra barn og unge som har vært utsatt for seksuelt misbruk:

- **Du trenger ikke kunne mye**
- **Du må lytte til det jeg sier uten at du selv kommer i en krise**
- **Du må hjelpe meg å finne ut av hva slags muligheter jeg har til å få hjelp**

(LNU 2003, s 5).

«Hvis vi tør å høre, vil de snakke,» uttalte en sosialarbeider som arbeider med utsatt ungdom. I likhet med incestofre (SMI - Redd Barna 2005, LNU 2003), forteller kvinner og menn med prostitusjonserfaringer at de svært sjelden eller aldri som barn opplevde å bli spurt om de hadde prostitusjonserfaringer (Solevåg og Isachsen 1993, Jessen 1998). Voksnes tilbakeholdenhet mot å samtale med ungdom om sex, bidrar til at temaet forblir tabuisert og at ungdom og voksne befinner seg på forskjellige steder i samtalen. Å ville se og å ville vite er en første forutsetning for å kunne avdekke og hjelpe ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger (jf SOU 2004:71, s.47).

For enkelte helse- og sosialarbeidere kan det å snakke om sexsalg framstå som uproblematisk. For andre kan det være et vanskelig tema å snakke om og forholde seg til. En tidligere gjengitt kartleggingsundersøkelse viser da også at mange ansatte kan være tilbakeholdne med å ta opp temaet prostitusjon som et problem i seg selv. De praktiske rådene som presenteres i dette kapitlet retter seg i første rekke mot dem som synes at salg/bytte av seksuelle handlinger er et vanskelig felt å forholde seg til og å arbeide med.

De praktiske rådene må ses i sammenheng med den kunnskapen som ble presentert i forrige kapittel. «Tematisk mestring» (Øvreide 2000), det å besitte en viss kunnskap om feltet, vil gi bedre forutsetninger for å håndtere fenomenet. Målet er derfor at de praktiske rådene skal gjøre helse- og sosialarbeidere bedre rustet til både å *ville*, *tørre* og *kunne* forholde seg til fenomenet.

Denne delen handler om:

- hvordan møte ungdom med sexsalg-erfaring
- hvilket begrep som bør brukes om fenomenet
- hvordan salg/bytte av seksuelle handlinger kan tematiseres i møte med ungdom
- forebyggingstiltak med fokus på gjensidighet i seksuelle forhold

3.1 Å møte ungdom med sexsalg-erfaring

For å kunne hjelpe unge med sexsalg-erfaring og sette i verk egnede tiltak, er det viktig at helse- og sosialarbeideren har en forståelse av fenomenet som omfatter ungdommens *egen* forståelse av sine erfaringer og handlinger. Uten å ta hensyn til ungdommens egen forståelse av sine handlinger kan samtaler lett bli «to monologer» hvor ungdommene gir uttrykk for ett syn og hjelpeapparatet et annet (Hegna og Smette 2005). Lydhørhet overfor og kunnskap om ungdommens fortolkning er en forutsetning for å kunne kommunisere godt med ungdommen. Videre vil en slik tilnærming kunne gi en forståelse av hvilke mekanismer som ligger til grunn for at ungdommen selger/bytter seksuelle handlinger.

Ungdom ønsker ofte å framstå som selvstendige og ansvarlige individer også når det gjelder sine seksuelle relasjoner (jfr. Smette 2004). I arbeidet med ungdom som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger kan det være en utfordring at ungdommens egen forståelse av sine handlinger kan avvike fra hvordan vi som voksne forstår den samme handlingen. For eksempel kan det tenkes at det en voksen definerer som en utnyttende sexbytte-relasjon mellom en ung jente og en eldre gutt med tilgang på stoff, ikke oppfattes slik av jenta selv. Jenta kan forklare at de to er forelsket i hverandre og at det slett ikke er snakk om noen utnyttende bytterelasjon. Mens vi som voksne vektlegger aldersforskjellen som en maktfaktor i bytterelasjonen, ser jenta gjensidig kjærlighet. Kanskje vektlegger vi vederlaget, her stoff, og bekymrer oss for at jenta skal ende opp som rusmiddelavhengig. Eller kanskje er vi bekymret for at jenta bruker sin seksualitet som et middel for å oppnå noe. Hvordan skal vi forholde oss til hennes versjon av historien?

Utfordringen for helse- og sosialarbeidere er at de skal sørge for å etablere kontakt med ungdommen og oppnå tillit, samtidig som de har et faglig ansvar for å beskytte henne eller ham mot bekymringsfulle relasjoner eller risikofulltferd.

Mellom barn og voksen: Ungdom

En innfallsvinkel til ungdoms forståelser av egne handlinger kan være å ta utgangspunkt i noen kjennetegn ved ungdomstiden som livsfase. I Norge kan ungdomstiden forstås som en fase der vi beveger oss bort fra barndommens avhengighet mot voksenlivets uavhengighet (Hennum 2002, s 75). Sett fra ungdommens ståsted kan det å bli voksen oppleves som en tid der man kjemper for å bli tilskrevet subjektivitet og ansvarlighet, fordi det er det

som skiller dem fra å være barn (Smette 2004, s 21). Tenårene innebærer med andre ord en fase der vi beveger oss mot en mer selvstendig status, og hvor vår seksuelle identitet utvikles og blir en viktig del av hvem vi er. Negative sanksjoner fra voksne i denne fasen kan oppleves som angrep på den statusen vi prøver å etablere og få anerkjennelse for.

I intervjuer med ungdommer fant Smette (2004) at ungdom på 16 år ikke deler rettsvesenets forståelse av seg selv som barn. De er *ungdommer* og ser også yngre tenåringer innenfor denne kategorien. Hun hevder at spenningen mellom ungdoms behov for beskyttelse og deres behov for anerkjennelse av subjektivitet og ansvar kan spores som en rød tråd gjennom ungdommenes utsagn: «Et framtreddende trekk ved intervjumaterialet er ungdommenes sterke tro på sin egen evne til å vurdere situasjoner de befinner seg i, og dermed også til å kunne ta beslutninger og komme seg ut av situasjoner som kan innebære risiko for utnyttning» (s 109). Fra de intervjuede ungdommenes perspektiv var ansvarsfordelingen en sentral forskjell mellom kategoriene barn og ungdom, og noe som gjorde at ungdoms handlinger måtte vurderes på andre måter enn barns handlinger.

Innenfor prostitusjonsforskningen har ofte den prostituerte blitt forstått gjennom et offerperspektiv. Den prostituerte har havnet i prostitusjon på bakgrunn av en rekke tvingende omstendigheter, og det er kjøperen som har makt til å definere og utnytte den prostituerte. O'Connell Davidson (2005) argumenterer i tråd med et slikt offerperspektiv at vi tradisjonelt har sett ungdom som passive, avhengige og sårbare, og som definert innenfor kategorien «barn». En bakenforliggende tanke blir da at ungdom som selger sex ikke kan ha kommet i denne situasjonen på egen hånd, de må ha blitt presset til det. Men ifølge O'Connell Davidson (2005) og Pedersen (2005) er dette naivt: Unge handler i forhold til de rammer de har. Det finnes en rekke former for salg/bytte av sex og tilsvarende mange årsaker. Blant faktorer som spiller inn er omsorgssvikt, sosial marginalisering, misbruk i familien og misbruk av rusmidler. Men også ønsket om konsum, behovet for uavhengighet, nysgjerrighet eller lyst på seksuelle erfaringer kan spille inn. Ingen av disse faktorene er normalt tilstrekkelige forklaringer, likevel danner de rammer og strukturer og dermed et utgangspunkt for handling (O'Connell Davidson i Pedersen 2005). All forskning tyder på at ungdom som er involvert i eller har erfaring fra sexsalg kjennetegnes av å være sårbar ungdom, slik det er vist i kunnskapsoversikten. Pedersen (2005) argumenterer likevel for at vi må erkjenne at vi beveger oss inn i et felt hvor det finnes valgmuligheter, og hvor handlingene er fulle av komplekse lag av mening.

I et slikt perspektiv kan vi argumentere for viktigheten av at helse- og sosialarbeidere anerkjenner at bakgrunnen for at ungdom involverer seg i

salg/bytte av seksuelle handlinger kan inkludere både tvingende omstendigheter og elementer av bevisste valg. I møte med ungdom kan det derfor være fruktbart å:

- Unngå å kategorisere ungdommens erfaringer/opplevelser ut fra dine forståelser. Dette kan lukke samtalen og åpne for benektelse/forsvarstaler/skam/skyldfølelse eller likegyldighet. Gi heller ham eller henne rom til selv å presentere sin forståelse og sette ord på egne handlinger.
- Anerkjenn ungdommens egen versjon av hendelsene. Tenåringene har ulikt modenhetsnivå og kompetanse når det gjelder å vurdere konsekvensene av egne handlinger. Det er imidlertid rimelig å ta deres egne valg og overveielser seriøst. Ikke å få anerkjennelse for egen opplevelse av en relasjon kan oppleves krenkende.

Hvorfor har vi forskjellige forståelser?

Pedersen (2005) finner at ungdommene sjelden selv forstår sine handlinger som salg av sex, de fleste opplever derimot at sexsalg er noe *andre* gjør. Med fokus på betydningen av modenhet, makt, tid og omskriving som strategi vil vi her gå igjennom noen forhold som kan hjelpe oss til å forstå hvorfor ungdom kan forstå handlinger forskjellig fra oss.

Rettsvesenets begrunnelse for å beskytte personer under 16 år mot seksuelle handlinger og personer under 18 år mot kommersielle seksuelle relasjoner, er ungdoms utilstrekkelige modenhet og erfaring til selv å kunne vurdere hva handlingene innebærer og hvilke konsekvenser de kan få. Vi har imidlertid sett at ungdom ikke nødvendigvis deler denne forståelsen, men tilskriver seg mer ansvar for egne handlinger enn det rettsvesenet gjør (jfr Smette 2004). En åpenbar forklaring på denne sterke troen på egen modenhet kan forklares ut fra at de fleste mennesker ønsker å forstå sine egne handlinger som meningsfulle og rasjonelle. Ytterligere en forklaring kan være relevant og knyttes spesifikt til ungdomstida: «(...) ungdommene strever med spørsmålet om hvordan man kan forventes å være moden og ansvarlig i de fleste sammenhenger og likevel fritas fra alt ansvar i andre situasjoner, også når man selv har samtykket» (Smette 2004, s 110). En konsekvens av dette er at hver enkelt ungdom får et stort ansvar dersom noe går galt. Som voksne har vi åpenbart skaffet oss mer livserfaring enn en ungdom. Og vi har muligheten til å vurdere bekymringer knyttet til en relasjon/handling utenfra, på en annen måte enn ungdommen som befinner seg i relasjonen. Allikevel oppstår et dilemma som helse- og sosialarbeidere

må ta stilling til: I hvilke sammenhenger kan det forsvares at voksne ikke tar de unges forståelse på alvor, men påtvinger dem sin forståelse av hva som er til den unges beste?

Innledningsvis i veilederen skrev vi at voksne bør bli bekymret når ungdom inngår i relasjoner/handlinger hvor maktfordelingen kan betegnes som skjev. I juridisk sammenheng står alder i en særstilling som kriterium i definisjoner knyttet til utnyttende relasjoner. Myndige personer gjør seg skyldige i overgrep ved at de utnytter den posisjonen de har som voksne til å etablere relasjoner til mindreårige. Strafferettslig er det derfor ikke en forutsetning at fysisk vold eller andre former for synlig tvang er til stede. Ungdommene i Smettes rapport gir uttrykk for at voksne er «trangsynte» når de sier at aldersforskjell uten videre medfører at en relasjon er utnyttende (s 113). Samtidig forbandt ungdommene makt med noe konkret og fysisk. Kanskje er det nettopp her vektleggingen av at ungdom har behov for beskyttelse gir tyngde: Utøvelse av makt kan gi seg utslag i ulike former, også mindre håndfaste måter enn den konkrete, fysiske utøvelsen. Kanskje er ikke ungdom like erfarne i å se denne siden av makt? Kunnskap viser også at sårbare ungdommer står svakere stilt overfor seksuelle tilnærminger og utnyttende relasjoner enn den allmenne ungdomsbefolkningen (jf Larsen og Pedersen 2005, Svedin og Priebe 2004).

Tid er også et viktig element. Innledningsvis stilte vi noen spørsmål rundt ei jente som har en relasjon til en eldre, rusavhengig gutt. Hun forklarer relasjonen som et kjærlighetsforhold, vi ser den som en bytterelasjon. Det kan tenkes at denne jenta etter en viss tid ville sett annerledes på relasjonen hvis spørsmålet igjen hadde blitt stilt. Hvorvidt hun fortsatt hadde en relasjon til den eldre gutten og hvorvidt hun fortsatt holdt til i et rusmiljø vil selvfølgelig spille en rolle. Mye erfaring tyder imidlertid på at personer først i ettertid kan innse at de ble utnyttet, hadde begrensede valgmuligheter og/eller ble skadelidende av å befinne seg i relasjonen (jf Nordenstam m fl 2002).

Hegna og Smette (2005) viser hvordan en ung gutt, Mikal, benytter en form for motstandsstrategi når han ikke vil godta at hans handlinger kategoriseres som salg av seksuelle handlinger. Forfatterne ser at *hans* historie handler om hans kyndighet i sjekking av menn, og om ham selv som en aktiv og strategisk person i sine relasjoner. Dette forstår de som et grep fra Mikals side for å bevare sin egen selvrespekt og komme unna den offerrollen som ofte hektes på prostituerte. Mikals fortolkning gir mening for og verdighet til ham og kan ikke avskrives som «falsk bevissthet», bemerker de (s 305). Mikal er klar over hvordan en prostituert blir definert, og beskriver det han har opplevd på en slik måte at det ikke faller innunder definisjonen av prostitusjon: Han har ikke fått penger, han har vært på en sjekkearena, han har

hatt en relasjon til den andre som går utover den rene handelsforbindelsen. Mikal omskriver sine handlinger til å bety noe annet enn prostitusjon. Ungdoms årvåkenhet overfor hvilke assosiasjoner og stigma som er forbundet med visse begreper, slik som prostitusjon, viser at det er viktig å møte ungdom «der de er», for å unngå kommunikasjonsproblemer og samtidig vise respekt for deres egen fortolkning av sine handlinger.

Mikals egen forståelse innbefattet at han var klar over hvordan andre kunne tolke hans handlinger. Pedersen (2005) kommenterer imidlertid at det språket ungdom har lært fra lærere, skolehelsetjenesten eller gjennom media kanskje ikke skaper orden og mening i deres *egne* erfaringer. Kanskje er ikke begrepene presise nok, eller kanskje er de bare misvisende? At ungdom omskriver sine handlinger for å unngå «vante» kategorier behøver dermed ikke springe ut av en bevisst motstandstrategi, men kan også skyldes at vårt begrepsapparat er utilstrekkelig for å beskrive kompliserte seksuelle relasjoner i gråsonen mellom «vanlig» seksualitet og prostitusjon. I neste kapittel vil vi gjennomgå noen av de begrepene som blir brukt om fenomenet.

Avsluttende kommentarer

Vi har her problematisert en rekke forhold som helse- og sosialarbeidere bør være seg bevisst i møte med ungdom. Det handler om å gi rom for ungdommens egne erfaringer og tolkninger. Samtidig bør vi reflektere over hvordan vi selv forstår ungdoms handlinger og forvalter vårt faglige ansvar for å beskytte dem mot seksuell utnyttning. Igjen er det viktig å understreke at ungdom har rett til beskyttelse, også i en fase der de selv tester grenser og prøver ut nye roller mens de beveger seg mot å bli ansvarlige voksne (Smette 2004, s 120).

De ulike spørsmål og dilemmaer vi her har belyst, vil berøres i samtaleeksemplene under punkt 3.3.

3.2 Hvilke begreper brukes om fenomenet?

Uttrykk som kommersiell seksuell utnyttning, barne- og ungdomsprostituasjon, kjønnshandel, sexsalg, «survival sex» og salg/bytte av seksuelle handlinger prøver å fange opp den mangfoldige anvendelsen av seksualitet som bytttemiddel. Det er ikke enighet om én definisjon av unges salg av seksuelle handlinger. Mange undersøkelser peker på at ansatte i hjelpeapparatet synes nettopp valg av begrep er vanskelig når de samtaler med unge om salg/bytte av seksuelle handlinger. Enkelte kan føle at det stigmatiserer den man snakker med å begrepsfeste en handling med «prostituasjon». Med andre ord har vi en forståelse av at språk og våre tolkninger av en sosial virkelighet hører sammen. En gjennomgang av enkelte begreper er således hensiktsmessig for å klargjøre hvilket innhold ordene har og hvilke assosiasjoner de eventuelt vekker.

«Kommersiell seksuell utnyttning»

Kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge omfatter 1) barneprostituasjon, 2) barnepornografi og 3) bortføring og salg av eller handel med barn i den hensikt å utnytte dem seksuelt. Innholdet i begrepet tar utgangspunkt i FNs konvensjon om barns rettigheter. Veilederen handler om punkt 1, og bilaget «Handel med mindreårige for seksuelle formål» om punkt 3.

«Prostitusjon»

Prostitusjon er kanskje det begrepet som er mest kjent. En anerkjent definisjon som brukes i Norge er hentet fra den svenske prostitusjonsutredningen: «Prostitusjon foreligger når minst to parter kjøper, respektivt selger, seksuelle tjenester mot (vanligvis) økonomisk vederlag – noe som utgjør en forutsetning for den seksuelle tjenesten» (Jessen 1998, s 9). Det handler om fire elementer: en selger, en kjøper, en vare og et vederlag, og dette tydeliggjøres i definisjonen.

Om det er formålstjenlig å bruke begrepet prostitusjon når det gjelder mindreårige, er et spørsmål som diskuteres. Jessen (1998) viser til at anvendelsen av begrepene barne- og ungdomsprostituasjon synliggjør det kommersielle aspektet ved handlingen. Andre påpeker at begrepet prostitusjon ofte vekker folkelige assosiasjoner til voksne kvinner involvert i gateprostituasjon. De hevder at bildet av ungdom som er involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger er mer mangefasettert enn de bilder begrepet prostitusjon gir: «Noen ganger beskrives situasjoner hvor minst en av de fire elementene mangler eller er uklare. Andre ganger mangler kanskje alle fire

elementer. Likevel vil den beskrevne situasjonen kunne fortolkes som en transaksjon hvor sex inngår, og hvor det kan gjenfinnes en selger, en kjøper, en tjeneste og et vederlag» (Hegna og Pedersen 2002, s 13).

«Survival sex»

Undersøkelser om amerikansk ungdom i drift viser for eksempel at salg /bytte av seksuelle handlinger inngår i ungdommenes økonomiske overlevelsesstrategier. Begrepet «survival sex» (Greene m fl 1999, i Hegna og Pedersen 2002) viser til denne type handling. Det dreier seg ofte om sex for å overleve i vid forstand: Ungdom kan bruke sex som byttmiddel for å løse et praktisk problem knyttet til behovet for mat, en seng å sove i eller stoff. «Survival sex» beskriver med andre ord en av prostitusjonens gråsoner.

«Salg/bytte av seksuelle handlinger»

I arbeidet med undersøkelsen *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet?* (Hegna og Pedersen 2002) ble det tidlig klart at det å snakke om prostitusjon når det gjaldt ungdom ikke ga mening. Begreper som salg og bytte av sex fungerte bedre når det gjaldt å begrepsfeste ungdommenes erfaringer. Salg av sex blir definert som det å bytte eller selge seksuelle tjenester mot varer, tjenester eller penger (s 14).

I rapporten *Ungfelt* (Matre og Misje 2002, s 26) kommer det fram at forfatterne fikk i gang ulike samtaler med ungdom ut fra hvilke begreper de brukte. Prostitusjonsbegrepet lukket ofte dialogen med ungdommene. Når de derimot spurte om ungdommene hadde erfaringer med å få ting mot sex eller å ha sex for å få stoff, fikk de ta del i ungdommenes erfaringer.

Hvilke begreper bør brukes?

Det finnes ingen fasit med hensyn til hvilke begreper en skal anvende. Enkelte sosialarbeidere har vektlagt at det viktigste er å *tørre* å ta ordene i sin egen munn og være tydelig nok i samtaler med ungdom du tror eller vet har sexsalg-erfaring. Det kan likevel være et godt råd ikke å bruke prostitusjonsbegrepet i samtaler med unge, men heller søke å få fram deres egne erfaringer.

Som begrunnet tidligere har vi i veilederen valgt å bruke begrepet salg/bytte av seksuelle handlinger, for å beskrive hvordan seksualitet kan anvendes som motytelse for noe annet. Fordelen med dette begrepet er at det også favner grenseoppgangene mellom «vanlig» seksualitet og prostitusjon.

3.3 Å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger

I likhet med saker som omhandler incest (SMI-Oslo og Redd Barna 2005), viser det seg at helse- og sosialarbeidere ofte kan føle seg usikre på hvordan en snakker med ungdom om sexsalg. Det følgende vil derfor handle om ulike tilnærminger helse- og sosialarbeidere kan bruke for å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger i møte med ungdom. Slike samtaler kan danne utgangspunkt for utvikling av egnete tiltak.

På bakgrunn av at det «å snakke også er å gjøre» blir samtalen et viktig middel til å få vite om den unge har erfaringer med salg/bytte av seksuelle handlinger og hvorvidt han eller hun trenger hjelp. Vi har utarbeidet noen samtaleeksempler for å vise ulike tilnærminger til hvordan salg/bytte av seksuelle handlinger kan tematiseres i møte med ungdom.

Kunnskapsoversikten og samtaleeksemplene kan bidra til å styrke den enkeltes følelse av emosjonell og tematisk mestring knyttet til temaet ungdom og salg/bytte av seksuelle handlinger.

Forutsetninger for å samtale med unge om vanskelige tema

For å ville og tørre å ta opp salg/bytte av seksuelle handlinger i samtaler med unge, bør helse-/sosialarbeideren ha en følelse av mestring i forhold til fenomenet. Dette for å skape rom for dialog med ungdommen. Med utgangspunkt i Øvreeides (2000) samtalemetoder, rettes fokus mot betydningen av emosjonell og tematisk mestring for å komme i dialog med ungdom.

Emosjonell mestring

Undersøkelser om hvordan ansatte i hjelpeapparatet forholder seg til fenomenet ungdom og salg/bytte av seksuelle handlinger, viser at de er engstelige både for å ta opp temaet og for å stigmatisere de unges eventuelle handlinger. Dessuten er salg/bytte av seksuelle handlinger et vanskelig tema å forholde seg til følelses- og holdningsmessig for de voksne. I møter med ungdom kan den emosjonelle inntoningen og de emosjonelle signalene vi gir være avgjørende for hvordan samtalen utvikler seg (Øvreeide 2000). Det er derfor av betydning at den voksne blir trygg på sin emosjonelle mestring av temaet en skal samtale med ungdommen om. «Det å ha kjennskap til og det å kunne styre våre uttrykk for de følelser vi har overfor barnet og dets reaksjoner, er avgjørende for den *emosjonelle mestringen* av

samtalsituasjonen med barna og deres omsorgspersoner» (s 30). Øvreeide bruker begrepet barn om personer under 18 år.

For å skape rom for samtale med en sårbar eller presset ungdom, er det viktig å kunne etablere kontakt med ungdommen. Når det skal etableres kontakt mellom en voksen og en ungdom, er det avgjørende at den voksne har kontakt og kontroll med egne følelsesmessige reaksjoner overfor den unge og den situasjonen han/hun er i.

Gjennom å anerkjenne det ungdommen forteller, skaper vi dialog i samtalen med ungdommen. Det er først og fremst gjennom kroppslige uttrykk at vi gir gyldighet til ungdommens opplevelser. Viser vi et tydelig ubehag når ungdommen forteller om et tema, kan det komme i veien for hans eller hennes videre formidling. Vi signaliserer også våre følelsesmessige reaksjoner gjennom de ordene og uttrykkene vi bruker. «Skal vi f eks snakke med en ungdom om et seksuelt overgrep fra en nabo, så må vi kunne gjenta ungdommens uttrykk på en liketil måte, så han ikke blir redd for at de vekker reaksjoner hos den voksne, og blir usikker på om temaet og uttrykksmåten er akseptabel» (s 32). Følgende samtale mellom en sakkyndig (S) og et barn (B) illustrerer Øvreeides tilnærming (s 32):

B: Han spurte om eg kunne ronke han.

S: Han ville du skulle ronke han, og...?

B: Sokke han.

S: Han ville du skulle sokke han og?

B: Eg turte ikke la vær.

S: Du turte ikke la vær.
Og så videre.

Samtalen viser at den voksne ikke har emosjonelle sperrer mot den uttrykksformen ungdommen bruker. Det gjør at ungdommen kan fortsette samtalen, at han kan fortsette samtalen på egne premisser. Hadde den voksne derimot sagt «Så han ville du skulle ta han på tissen», ville det kanskje blitt oppfattet av ungdommen som en korreks av hans uttrykksmåte. Det er med andre ord viktig å kjenne seg trygg på både de ordene du selv ønsker å bruke og de ordene ungdommen bruker. Å kunne bruke begreper på en uanstrengt måte kan kreve forhåndstrening. Bråkjekkhets fra den voksnes side vil ungdommen lett avsløre.

Det å uttrykke for sterke signaler, om enn i beste hensikt, kan skape problemer for kontaktetablering. «En retningslinje kan være at våre første emosjo-

nelle signaler overfor barnet må være bekreftende på dets reaksjoner, men heller litt svakere – som 'matter-of-fact'-bekreftelse på barnets emosjonelle nivå heller enn en sterkere reaksjon enn det barnet selv har vist,» skriver Øvreeide (s 33), og fortsetter: «Det er observasjonen av *barnets emosjonelle reaksjoner* og en undrende og aksepterende tankelesing av *barnets opplevelse* som må være utgangspunktet» (s 33). Egne følelsesmessige reaksjoner på temaet kan vises etter hvert i de støttende og bearbeidende fasene.

Øvreeide påstår at «mange godt intenderte samtaleforsøk med barn raskt blir 'lukket' fordi vi tankeleser og reagerer på barnet ut fra våre egne følelsesmessige reaksjoner på temaet, og ikke ut fra slik barnet selv presenterer seg og reagerer» (s 34). Intensjonen om å støtte ungdommen er god, men altså ikke tilstrekkelig. «Samtalen må først gi barnet mulighet til å 'kjenne seg selv igjen', før det kan være i stand til å ta inn og forstå andres posisjon og reaksjoner» (s 34).

Tematisk mestring

En følelse av emosjonell mestring kan ha sammenheng med kjennskapen vi har til temaet det skal samtales om. En god samtale med barn forutsetter at den voksne har kjennskap til temaet som skal tas opp. Derfor har vi lagt vekt på kunnskapsoversikten i veilederen. Den tematiske mestringen går ut på «å forstå og ha oversikt over den innholdsmessige siden av tema og situasjonen» (Øvreeide 2000, s 34). Når en helse-/sosialarbeider bestemmer seg for å ta opp temaet salg/bytte av seksuelle handlinger i en samtale med ungdom, er det viktig å tilkjenne i samtalen at han/hun vet at salg/bytte av seksuelle handlinger er erfaringer ungdom kan ha. «Kan den voksne presentere slik 'kjenthet', blir det lettere for barna å presentere sin erfaring og opplevelse i forhold til den» (s 35). Det er med andre ord viktig ikke å gi ungdommen hele ansvaret for å ta initiativ til å fortelle om vanskelige, tabuiserte seksuelle opplevelser. Å tilkjenne en generell forståelse av temaet må imidlertid ikke forhindre at det skapes rom for ungdommens individuelle erfaringer: «Hvis vi ikke gir barnet forståelse av at det har sine unike erfaringer, så blir den voksnes tematiske kunnskap noe barnet må tilpasse seg, ikke omvendt» (s 35).

Samtaleeksempler: Hvordan kan de brukes?

For å vise noen eksempler på hvordan helse- og sosialarbeidere kan snakke med ungdom om salg/bytte av seksuelle handlinger, har vi i samråd med representanter fra barnevern og oppsøkende virksomhet utarbeidet fem samtaler. I diskusjoner med representantene kom det fram at personlige

egenskaper og ulik faglig forståelse kan virke bestemmende for hvilke tilnærminger som anvendes i møte med ungdom. Der noen for eksempel ville konkretisert sin bekymring i løpet av samtalen, ville andre trådt mer varsomt og vært opptatt av å skape rom for selvrefleksjon hos ungdommen. Den ene tilnærmingen er nødvendigvis ikke mer riktig enn den andre. Samtaleeksemplene reflekterer det store spekteret av tilnærminger som kan brukes når helse-/sosialarbeidere skal snakke med ungdom.

Samtaleeksemplene må likevel ikke leses som oppskrifter på hvordan helse- og sosialarbeidere skal gå fram i møte med unge mennesker de bekymrer seg for. De er ment som grunnlag for diskusjon i personalgruppa om hvordan man kan møte ungdom med mulig sexsalg-erfaring. På bakgrunn av økt kunnskap om temaet og diskusjon rundt tilnærminger er hensikten å gjøre helse- og sosialarbeidere bedre i stand til å se og ta tak i ungdom de bekymrer seg for.

Hvorfor er det viktig å tematisere salg/bytte av seksuelle handlinger i møte med ungdom?

- Det er en helse-/sosialarbeiders plikt å bry seg når ungdom viser atferd som kan være til skade på kort eller lengre sikt for vedkommende. Det er derfor viktig å tørre å ta det opp som tema. «Skadevirkningene av prostitusjon er størst i ungdomsåra. Dette gjelder særlig deres utvikling av egenverdi i kjærlighet og seksualitet. Jo tidligere den negative utviklingen stoppes, desto bedre er muligheten for å begrense ytterligere skader hos den unge» (Jessen 1992, s 31).

- Det å tørre å snakke om salg/bytte av seksuelle handlinger overfor ungdom er viktig for å vise at dette er et felt som helse-/sosialarbeideren kjenner til. Å tilkjenne kunnskap om at dette er et fenomen flere ungdommer kan ha erfaringer med, kan bidra til at ungdommens følelse av skam og det å være alene om sine erfaringer reduseres.

- Ofte legges for mye av ansvaret over på den som skal fortelle. Ved å tilkjenne kunnskap om fenomenet kan den voksne bidra til å gjøre det lettere for ungdommen selv å fortelle. Det handler om å gi en åpning for å snakke om seksualitetens vanskelige sider.

- Ved å ta det opp som tema kan en vise ungdommen at en bryr seg og dermed er til å stole på. Ungdom med sexsalg-erfaring kan ha opplevd få tillitvekkende relasjoner til voksne. Ved å bry seg og være tydelig på at dette er et problem de skal stå sammen om, kan den voksne bidra til å skape trygge ram-

mer for en samtale om et vanskelig tema. Det er imidlertid sentralt at vi har en klar ide om hva vi kan tilby ungdommen før vi gjennomfører slike samtaler.

Hva handler samtaleeksemplene om?

Samtaleeksemplene er nødvendigvis komprimerte utgaver av hvordan slike samtaler kan foregå, men de gir ulike tilnærminger til feltet. Det er viktig å være seg bevisst at den første samtalen vi har med ungdom om temaet sjelden gir særlig mye informasjon. Ofte må helse-/sosialarbeideren gjennomføre mange samtaler før temaet kan tas opp eller før ungdommen selv på en eller annen måte forteller at han/hun er involvert i handlinger som bærer preg av salg eller bytte av sex.

Tilnærmingene i de påfølgende samtaleeksemplene er forskjellige og handler om at den voksne:

- får i gang en dialog ved å være anerkjennende og lytte aktivt
- tør å bruke et godt tillitsforhold for å snakke om et tabuisert tema
- skaper rom for selvrefleksjon
- er tydelig, ærlig og handlekraftig
- ser hele ungdommen

Foruten å representere ulike tilnærminger er samtaleeksemplene bygget rundt ulike yrkesgrupper og ungdom med forskjellig bakgrunn og erfaringer. Meningen er likevel at samtaleeksemplene skal kunne leses på tvers av den yrkesgruppen leseren selv tilhører.

Samtaleeksemplene handler om:

- Line, 14 år, som blir innkalt til et møte med sosialrådgiver. Sosialrådgiveren tror Line selger seksuelle handlinger og tar opp sin bekymring med henne.
- Karoline, 14 år, som bor i fosterhjem. På et veiledningsmøte med saksbehandler i barnevernet tar fosterforeldrene opp sin bekymring om at Karoline er involvert i sexbytterelasjoner.
- Kasper, 15 år, som bor på institusjon. Han rømmer fra institusjonen av og til, og miljøterapeuten vet at han er hos en eldre mann. Miljøterapeuten lurer på om Kasper får gaver for å ha sex med mannen.
- Thea som er 17 år. Utekontakten er bekymret for Thea fordi hun har en begynnende rusmiddelavhengighet og er sammen med en eldre mann som er tung stoffmisbruker.

- Riad, 16 år, som ofte er på fritidsklubben. Han skryter til fritidsklubblederen at han har fått tilbud om å tjene lettvinde penger ved å selge bilder av seg selv i boxershorts til en mann han har møtt på nettet.

Hver samtale etterfølges av kommentarer om hva sosialarbeideren gjør i samtalen, hvilke andre personer/instanser som bør trekkes inn for å støtte ungdommen, forslag om hva som kan gjøres videre og spørsmål som bør diskuteres. Det vektlegges at den som tar den første samtalen med ungdommen om temaet bør forplikte seg til å følge opp ungdommen. Det gis med andre ord råd om at den enkelte helse- og sosialarbeider tar et forpliktende personlig ansvar for ungdommen (jfr Jessen 1998, s 77).

Samtlige av eksemplene har en mannlig overgriper/kjøper. Kanskje kan en underliggende diskurs om at jenter er ofre og gutter/menn overgripere/handlende individer dermed leses inn i eksemplene. Dette er forhold som leseren må være oppmerksom på og kritisk til. Vi oppfordrer til diskusjon i etterkant av hvert eksempel, for nettopp å se på om rollene kunne vært annerledes hva angår kjønn, alder, kulturell og/eller religiøs bakgrunn.

Line 14 år

Line er 14 år og går i 8. klasse.⁶ Kontaktlæreren, Petter, er urolig for Line. Hun har en del fravær, for det meste enkelttimer. De siste seks månedene er hun blitt stadig mer ukonsentrert og urolig i klassen. Petter er bekymret fordi Line er mye sammen med en guttegjeng i 10. klasse som læreren beskriver som «skoletapere». Kontaktlæreren har hørt rykter om at Line prostituerer seg, og han tar sin bekymring opp på et møte i lærergruppen. Det blir bestemt at sosialrådgiver skal ha en samtale med henne for å få vite om dette medfører riktighet.

I det følgende vil det bli gjengitt to ulike versjoner av hvordan en slik samtale kan foregå.

- S: Hei Line. Jeg har kalt deg inn til meg i dag fordi Petter er bekymret for deg. Du har et stort fravær og er urolig i timene. I tillegg er vi bekymret for det miljøet du vanker i. Trives du på skolen?
- L: Jada. Jeg treffer jo vennene mine her og ...neeeeei... vet ikke helt... Det er ganske kjedelig i timene.
- S: Forrige tirsdag mener Petter at du var ruset da du kom til andre time.
- L: Pøh, det var jeg ikke! Jeg er bare så trøtt noen ganger. Er ikke det lov, eller.

6 Line-eksemplet er utarbeidet av Siv Holmefjord og hentet fra «Line – prostituerer du deg?» i boken *Mellom barken og verden*, 2002. Eksemplet er noe redigert og endret fra originalen.

- S: Øh... Jo da. Det hender jo for alle av og til, det. Men Kari som du var så mye sammen med før, er ikke dere sammen lenger?
- L: Neeei... Hun er jo så ordentlig. Vil jo ikke være med på noe som er gøy. Jeg er mye heller sammen med de kule folkene.
- S: Mener du de guttene i 10. klasse?
- L: Ja, for eksempel de, ja!
- S: Jeg skulle ønske at du ikke var så mye sammen med dem. Vi tror at de kan påvirke deg negativt, Line. Du har jo alltid vært en så grei jente. De guttene der er jo... ja, hva skal jeg si? Ikke akkurat svigermors drøm.
- L: Ååååå, det der er så typisk! Alle misliker dem. Hvis du hadde blitt kjent med dem ville du skjønt at de var helt ok.
- S: Ja, ja, det er mulig. Men vi mener at de kan være grunnen til at du skulker timer og kommer for sent.
- L: Mener du at de tvinger meg til å skulke?
- S: Æææ... nei, men for å spørre om noe annet. Jobber du, eller får du mye lommepenger hjemme?
- L: Nei, jeg jobber ikke, ja, utenom at jeg sitter litt barnevakt hos naboen ... Jeg får lommepenger, 100 kroner uken. Det er jo ikke mye
- S: Øøøøh, en ting til før du går. Prostituerer du deg?
- L: Hæææææ? Jeg tror du er gal! Det er jo ekkelt!!!
- S: Det var godt å høre. Nå ble jeg glad.

Denne samtalen er ment som et eksempel på hvordan en kan oppleve det å skulle snakke med ungdom om et såpass vanskelig tema. Det blir fort en samtale som ender i angrep og forsvar. Alle har vi muligens vært i en slik situasjon. Etter en slik samtale vil den voksne kanskje oppsummere slik:

- Line er en vanskelig jente å snakke med, hun benekter alt
- Nå har jeg gjort det som var min oppgave, håper det hjelper
- Denne samtalen var ikke god, skulle ønske jeg hadde klart å få til en samtale der Line ville fortelle mer om hvordan hun opplever sin situasjon uten å måtte forsvare seg sånn

Et annet forløp på den samme samtalen kan være slik:

- S: Hei Line. Velkommen. Ja, jeg vil snakke med deg i dag fordi jeg og Petter er bekymret for deg. Hvordan har du det på skolen?
- L: Ææææ, jooo... greit. Treffer jo vennene mine her og sånt. Men utenom det, så kjeder jeg meg. Skjønner ikke vitsen med å lære alle de tingene vi holder på med. Får jo aldri bruk for det senere likevel...
- S: Nei, du sier noe. Men det som er vanskelig å vite, er hva man får bruk for eller ikke. Det gjør at det er lurt å få med seg mest mulig. Hvilket fag liker du best?
- L: Heimkunnskap.
- S: Ja, jeg har hørt at du er veldig flink til å lage mat. Gjør du det hjemme også?
- L: Mmm. Mamma jobber turnus... så når hun jobber kveld er det jeg som lager middag... Ja, før var alltid Kari med meg hjem de dagene, men...
- S: Ikke verst! Ja, Kari og du hang jo sammen som erteris før. Jeg har lagt merke til at dere ikke er så mye sammen lenger, hva er grunnen til det?
- L: Æææ... Vet ikke helt. Vi liker bare forskjellige ting. Hun er kun opptatt av å få gode karakterer. Jeg synes det er mye gøyere å være sammen med de kule folkene.
- S: Tenker du på den gjengen i 10. klasse som jeg ser du er sammen med?
- L: Ja, blant annet dem, ja.
- S: Er det kanskje derfor du har hatt en del fravær i det siste? Fordi det er mye gøyere å være sammen med dem enn å være på skolen?
- L: Nja... Det kan nok ha en sammenheng det...
- S: Hva gjør dere da som er så gøy?
- L: Nei, vi...henger sammen i byen, går på kino, shopper, går på Burger King...forskjellige ting...
- S: Det høres dyrt ut. Jobber du?
- L: Nei... Jo, jeg sitter litt barnevakt innimellom.
- S: Hvordan får du penger til å være med på alt dette da?

- L: Æææ, det er jo alltid noen som spanderer...og så får jeg 100 kroner i uken av mamma, og så panter vi flasker og tigger...og...litt forskjellig.
- S: Du forteller meg nå at du er en del i sentrum og tigger penger. Det blir jeg bekymret over fordi jeg vet at det fins en del voksne menn som oppsøker unge jenter med spørsmål om seksuelle handlinger i bytte mot penger eller andre ting. Har du opplevd å få et sånt spørsmål noen gang?
- L: Ja, det var en gang en som spurte.
- S: Hvordan var det å få det spørsmålet?
- L: Det var litt ekkelt. Jeg stod og tigget penger til «bussen hjem»... Så kom en fyr bort til meg og sa at jeg skulle få 500 kroner hvis jeg ble med han bak i et smug
- S: 500 kroner - det er mye penger. En må sitte mye barnevakt for den summen Ble du redd da han spurte deg?
- L: Ja, litt, men han virket ordentlig og... og som en grei fyr, altså!

Hva gjør samtalene forskjellige?

- I innledningen til den første samtalen forteller sosialrådgiveren at læreren, Petter, er bekymret for Line og miljøet hun vanker i. Hun har høyt fravær, er urolig i timene og læreren er usikker på om hun trives på skolen. I denne samtalen blir Line helt fra starten av konfrontert med de bekymringene Petter har for henne. Sosialrådgiveren sier også at det er Petter som er bekymret, han nevner ingenting om hva han selv føler. I den andre samtalen innleder sosialrådgiveren også med en bekymring for henne, men han vektlegger å få høre hvordan Line selv opplever å ha det på skolen. Dette inviterer henne på en helt annen måte til å delta i samtalen.

- De første minuttene i en samtale er viktige for å skape en god atmosfære. Det kan imidlertid være vanskelig å få dette til, spesielt hvis «omsorgspersonen» føler seg ukomfortabel i situasjonen. I den første samtalen kan det se ut som om sosialrådgiveren hadde spørsmålene klare på forhånd. Det kan ofte være lurt å notere hvilke områder en ønsker å berøre i løpet av en samtale. Hvis en derimot følger dette slavisk, uten å høre etter hva den andre svarer, vil en miste muligheten til å få til en god dialog. Etter den første samtalen kan Line lett sitte igjen med et inntrykk av at sosialrådgiveren egentlig bare hadde ett spørsmål han ville ha svar på, nemlig hvorvidt Line prostituerte seg.

- I den andre samtalen klarte sosialrådgiveren å snakke med Line uten at det ble oppfattet som et avhør. Han stilte også konkrete spørsmål, men brukte de

svarene Line ga til å bekrefte hennes opplevelse ved å gjenta disse og stille nye spørsmål etter svarene hun ga. Dette gir en følelse av å bli hørt og bekreftet.

Spørsmål til diskusjon:

På hvilken måte synes du de to samtalene er ulike?

Hvordan får sosialrådgiveren i andre samtale tilgang på mer informasjon fra Line?

Hva synes du sosialrådgiveren i andre samtale bør foreta seg med tanke på den informasjonen han har fått tilgang på?

Karoline 14 år

Karoline er 14 år og bor i fosterhjem. Hun har tidligere vært utsatt for seksuelle overgrep av sin biologiske far. Nylig har hun begynt i terapi ved BUP, for å få hjelp til å bearbeide senvirkningene. Fosterforeldrene Per og Synne har hørt rykter om at Karoline har hatt mange kjærester som er eldre enn henne. På et veiledningsmøte med saksbehandler Hanne i barnevernet tar de opp sin bekymring, for å få råd om hvordan de kan hjelpe Karoline.

Den voksnes tilnærming i samtalen:

- Tørre å bruke et godt tillitsforhold for å snakke om et tabuisert tema

S: Dere tok kontakt med meg fordi dere er bekymret for Karoline. Hva er det som har skjedd?

F: Hun har endret seg den siste tiden. Hun er svært opptatt av å bli venner med en eldre guttegjeng, og vi vet at hun har hatt sex med flere av dem. I forrige uke overhørte vi noen ungdommer fra skolen som ropte «madrassen» etter henne, da vi kom ut fra butikken. Vi ønsker ikke å være fordomsfulle, men vi kjenner henne jo og vet at hun ikke er god til å sette grenser for seg selv. Det har jo vært en av de tingene vi har forsøkt å hjelpe henne med. Hun er ikke noen populær jente og har vansker med å holde på venner, kanskje da spesielt venninner. Hun virker ulykkelig. Vi tror hun blir utnyttet av disse guttene.

S: Jeg synes det høres ut som en vanskelig situasjon for både Karoline og dere, og skjønner godt at dere er bekymret for henne. Har dere fortalt Karoline at dere er bekymret?

- F: Ja, vi har jo forsøkt å spørre henne om hun har det bra og hvordan det går på skolen og slikt. Hun sier at hun har det greit. Men det er jo det at hun aldri helt viser følelser, verken positive eller negative. Sånn har hun vært så lenge hun har bodd hos oss. Vi synes hun har opplevd nok av vonde ting i livet.
- S: Ja, hun har hatt mange vonde opplevelser. Det dere gjør nå er å vise henne at det finnes voksne som bryr seg om henne og som er til å stole på. Det er ikke Karoline så vant til. Kan dere fortelle henne at dere er bekymret og hvorfor dere er det?
- F: Jo, vi kan jo det. Men det er dette med disse guttene. Vi vet jo ikke om hun blir utnyttet, men... Ofte dukker hun opp med nye klær og sånn, og vi skjønner ikke hvordan hun har fått tak i slike ting. Hvis vi sier noe om det og det ikke er tilfelle... da kan jo hun tro at vi synes at hun ikke oppfører seg bra og at vi ikke liker henne. Det kan kanskje gjøre det enda verre for henne, hvis vi dømmer henne også.
- S: Jeg hører at dere er redde for å utsette Karoline for flere ubehagelige opplevelser. Jeg som står litt på utsiden vil gjerne understreke at jeg ser en svært positiv utvikling hos Karoline sammenlignet med slik jeg opplevde henne før hun flyttet inn hos dere. Det tenker jeg handler mye om at dere har opparbeidet dere en god relasjon til henne. Hun har også flere ganger sagt til meg at hun trives godt og liker dere.
- F: Vi opplever også at hun trives hos oss.
- S: Når dere skal snakke om noe som er vanskelig, er det viktig at dere kan bruke den gode relasjonen og tørre å tro på at den holder selv når dere tar opp noe ubehagelig. Sist gang jeg var hjemme hos dere, fortalte jo Karoline at hun syntes det var kjekt at du «blandet deg i alt mulig». Kan dette tenkes å være en sånn innblanding?
- F: Ja, kanskje... Men jeg er redd for å si de gale tingene. Jeg vet ikke hvordan jeg skal begynne en sånn prat.
- S: Det finnes ingen oppskrift på hvordan vi tar opp temaer som handler om seksuelle grenser. En mulig innfallsvinkel kan jo være å ta opp den konkrete situasjonen der dere overhørte at noen ropte «madrassen» etter henne. Hva hvis dere spør Karoline om hvordan hun reagerte da de ropte «madrassen» etter henne?
- F: Ja. Men det er det at vi aldri helt føler at hun tør å vise hva hun mener. Og dessuten, vil ikke det bli veldig ubehagelig for henne?
- S: Jeg er sikker på at situasjonen der ungdommene ropte madrassen etter henne var ubehagelig for Karoline. Hun vet at dere hørte hva som ble sagt, og da kan det også tenkes at det kan være godt for henne at dere reagerer på en slik kommentar. Hva tror dere?

- F: Det viser jo at vi bryr oss om henne. Å ikke si noe, kan kanskje få henne til å tenke at vi mener det samme.
- S: Ja, det tror jeg du har helt rett i. Seksualitet generelt, men spesielt den som ikke er knyttet direkte til kjærlighet er forbundet med mye skyld og skam. Ved at vi som voksne ikke tør å ta opp temaet, eller overhører det som blir sagt, signaliserer vi at dette er noe vi ikke kan snakke om. Det å bryte tabuer tar imidlertid tid. Så selv om dere nå tar det opp, betyr det ikke at dere i første samtale nødvendigvis får vite så mye om hva Karoline opplever. Det kan godt være dere føler at dere ikke kommer noen vei. Men det dere har gjort, er å vise Karoline at dette er noe hun kan snakke med dere om. Dere har gitt henne en åpning for å si noe mer en annen dag.

Hva skjer i samtalen mellom fosterforeldrene og saksbehandleren?

- Fosterforeldrene Per og Synne konkretiserer sin bekymring ved å fortelle at de overhørte at noen ungdommer ropte «madrassen» etter Karoline. De vet hun ikke er så flink til å sette grenser for seg selv. Dette knytter de til Karolines tidligere erfaringer med å bli seksuelt misbrukt av sin far.

- Per og Synne viser at de er redde for å være konkrete og direkte når de samtaler med Karoline. De opplever at Karoline trives hos dem, men er redd for at det å ta opp hennes eventuelle erfaringer med å selge eller bytte seksuelle handlinger vil gjøre Karoline mindre trygg hos dem.

- Saksbehandler Hanne anerkjenner at fosterforeldrene og Karoline befinner seg i en vanskelig situasjon. Når hun spør om de har tatt sin bekymring opp med Karoline, forteller Per og Synne at de har spurt om hun har det bra og hvordan det går på skolen. Å spørre om hvordan barn har det på skolen, fører ofte ikke til konkrete tilbakemeldinger fra barn om hvordan de faktisk har det.

- Hanne foreslår derfor at Per og Synne bør ta opp sin bekymring med Karoline ved å ta tak i episoden der de overhørte at noen ropte madrassen etter Karoline. Å ta tak i noe konkret kan ofte være et bedre egnet utgangspunkt for å føre en samtale med barn, enn å stille et generelt spørsmål om hvordan han/hun har det.

- Hanne påpeker viktigheten av å ta opp Karolines forhold til seksualitet. Dette for å snakke med Karoline om hva slags forhold hun har til guttene, og reflektere rundt egne seksuelle grenser. Dessuten kan det å snakke om tabuiserte handlinger bidra til å redusere skam og skyldfølelse hos Karoline.

Hva kan skje videre?

- Dersom fosterforeldrene ikke føler at de kommer noen vei når de samtaler med Karoline, bør de ta kontakt med barnevernet igjen og eventuelt BUP hvor Karoline allerede går.

Spørsmål til diskusjon

Hva ville du vært opptatt av i samtalen med fosterforeldrene?

Er det å ta utgangspunkt i hendelsen der noen ropte «madrassen» til Karoline et hensiktsmessig utgangspunkt for fosterforeldrene til å ta opp Karolines forhold til egen seksualitet og grenser?

Det var ungdom fra skolen som ropte «madrassen» etter Karoline. Burde saksbehandleren foreslått for fosterforeldrene å ta et møte med skolen sammen med Karoline, for å diskutere Karolines forhold til andre elever og eventuelt finne ut om hun blir mobbet av medelever?

Hva synes du bør skje videre dersom fosterforeldrenes samtale med Karoline ikke fører fram?

Kasper 15 år

Kasper er 15 år. Faren forsvant ut av livet til Kasper da han var tre år. På grunn av morens omfattende alkoholmisbruk har Kasper de siste seks månedene bodd på en ungdomsinstitusjon. Kasper rømmer av og til fra institusjonen. Miljøterapeuten Lise vet at når Kasper er borte fra institusjonen, oppholder han seg mye hos en mann. Til stadighet kommer han hjem med nye, kostbare klær, og Lise lurer på om det er slik at Kasper får gaver fra mannen i bytte mot seksuelle handlinger. Hun bestemmer seg for å ta opp sin bekymring med Kasper.

Den voksnes tilnærming i samtalen:

- Skape rom for selvrefleksjon.

L: Hei Kasper, så kul Ipod. Er den ny?

K: Ja, jeg fikk den i forgårs.

L: Hvor mange gigabyte er den?

K: 20. Det er plass til flere tusen låter på den.

L: Stilig! Laster du ned selv, eller?

- K: Utstyret her suger – det går jo drit-treigt. Så jeg gjør det hos en fyr som har utrolig raskt bredbånd.
- L: Åja, er det han du fikk Ipoden av?
- K: Ja.
- L: Okei, men han fyren... Er det en i familien din eller?
- K: Nei, det er en som var naboen til mamma.
- L: Er det han du er hos når du ikke sover her?
- K: Ja, det har hendt at jeg har sovet der.
- L: Hvor gammel er han?
- K: Han er rundt trettifem.
- L: Hm... Jeg synes det er litt merkelig at en mann på trettifem er kompis med en gutt på femten år, synes ikke du?
- K: Jo... men vi laster ned musikk sammen og sånn. Han har skikkelig peiling på musikk, altså.
- L: Ja vel, men det at du ikke kommer hjem om natten... Det bekymrer meg, Kasper.
- K: Ja... Men jeg syns det er ok å være der. Han har spurt om jeg har lyst til å overnatte, og jeg synes det er greit. Av og til blir det seint når vi sitter og laster ned.

(Lise fortsetter å stille Kasper åpne spørsmål om mannen, som hva han jobber med, om han har familie m m. Hun spør hva de gjør når Kasper overnatter, om de har felles interesser, om Kasper synes det er rart at han får mange gaver av mannen osv.)

- L: Men, har du tenkt på hvorfor han vil at du skal overnatte hos ham?
- K: (ler litt) Han synes vel jeg er en hyggelig fyr!
- L: Er dere kjærester?
- K: Sier du at jeg er homo eller? Er du teit? Hva tror du om meg!
- L: Nei, jeg vet ikke.
- K: Driit ekkelt!
- L: Jeg er ikke så opptatt av om du er homse, men det som uroer meg er at du overnatter hos en eldre mann og at du får en dyr Ipod av ham. Hvis det er sånn at dere har et seksuelt forhold bekymrer det meg at han er trettifem år og du femten, og at du får gaver av ham.

- K: (sparker til en søppelbøtte, legger armene demonstrativt i kors, himler med øynene).
- L: Det er greit at du blir forbanna, Kasper. I morgen kommer en ung fyr fra helsestasjonen for ungdom. Tema er ungdom og sex. Jeg tror det er relevant for mange her på huset. La oss møtes igjen på fredag! Okey?
- K: (går ut og smeller igjen døra).

Hva skjer i samtalen mellom Kasper og miljøterapeuten?

- Miljøterapeuten Lise inviterer Kasper til en samtale, for å snakke om Kaspers forhold til mannen han er hos når han ikke er på institusjonen.

- Ved å kommentere den nye lpoden til Kasper og bli imponert over dens lagringskapasitet, viser Lise at hun interesserer seg for det Kasper er opptatt av. lpoden blir senere i samtalen en viktig inngangsport til å snakke om Kaspers forhold til mannen.

- Lise antyder at hun synes det er merkelig at en mann på trettifem år er mye sammen med Kasper som er femten. Et stykke ut i samtalen spør hun derfor direkte om hvorfor Kasper tror mannen ønsker at han skal overnatte. Ved å stille dette spørsmålet tvinger hun Kasper til å tenke gjennom hva hensikten til mannen er. Selv om Kasper svarer overbærende, har Lise likevel gjort Kasper oppmerksom på at hun synes det er merkelig at en eldre mann lar en femtenåring få overnatte.

- Lise understreker at hun blir bekymret over at Kasper har et mulig forhold til en mann på trettifem år, og at Kasper kanskje får gaver i bytte mot mulige seksuelle handlinger.

- Ved å fortelle Kasper at en person fra Helsestasjon for ungdom kommer, tilkjenner Lise overfor Kasper at temaet ungdom og sex er relevant og viktig for de andre på institusjonen. Det er med andre ord et tema hun tror angår flere enn Kasper. Ved å avslutte samtalen med å si at de skal møtes igjen fredag, får Kasper mulighet til å komme med sine synspunkter og refleksjoner etter torsdagsmøtet og diskutere disse med Lise. Samtidig viser Lise at hun ønsker å følge opp Kasper på dette temaet.

Hva kan skje videre?

- Fordi Kasper gikk fra møtet i sinne, vil det neste møtet mest sannsynlig bli utfordrende for både Kasper og Lise. Det er likevel viktig at Lise ikke gir opp, men fortsetter å sette tema på dagsorden i møte med Kasper.

- Lise bør snakke med Kasper om den seksuelle lavalder og hvilke implikasjoner dette har for både Kasper og mannen.

- I de neste møtene bør Lise prøve å finne ut om mannen treffer flere gutter enn Kasper. Hvis det viser seg at mannens hjem er et samlingspunkt for unge gutter, bør hun varsle politiet slik at mannens hensikter kartlegges. Dette for eventuelt å forebygge overgrep mot andre mindreårige.

- Hvis det kommer fram i samtalene at Kasper har hatt et seksuelt forhold til mannen, bør Kasper gjennomgå en helsesjekk i forhold til mulige kjønns sykdommer.

Spørsmål til diskusjon:

Hva synes du om framgangsmåten til miljøterapeuten?

Hvor og hvordan vender samtalen inn på temaet at det er et mulig seksuelt bytteforhold mellom Kasper og den eldre mannen?

Kasper utforsker muligens sin egen seksualitet i sin relasjon med den eldre mannen. Er dette etisk problematisk siden Kasper er under den seksuelle lavalder?

Burde miljøterapeuten stadfestet at det er ulovlig å inngå seksuelle relasjoner med barn under 16 år? Burde hun i møtet med Kasper ansvarliggjøre mannen og påpeke at han begår straffbare handlinger?

Hva bør miljøterapeuten gjøre i oppfølgingssamtalene med Kasper? Bør hun involvere andre personer for eventuelt å hjelpe Kasper?

Hva hvis Kasper i det neste møtet med miljøterapeuten forteller at han har et gjensidig seksuelt forhold til mannen? Kasper føler seg verken utnyttet eller i et bytteforhold. Hvordan bør da miljøterapeuten forholde seg til Kaspers forståelse av sin relasjon og sine handlinger? Og hvordan kan det å respektere Kaspers forståelse og ta på alvor det han sier eventuelt komme i konflikt med miljøterapeutens ansvar om å verne Kasper mot mulige skadelige forhold?

Thea 17 år

Thea er 17 år og bor hjemme. Hun går på videregående skole, har noe fravær, men er stort sett på skolen. Hun har en begynnende rusmiddelavhengighet og er flere ganger blitt observert i sentrum i helgene av Uteseksjonen, sist helg i rusa tilstand. Hun henger mye sammen med Martin, en etablert rusmiddelavhengig mann i slutten av tjuetårene. Uteseksjonen har kjent til Martin i lengre tid. Martin har tidligere hatt en rekke yngre kjærester. Sosialarbeider Bjørn i Uteseksjonen er svært bekymret for Thea og tar kontakt med henne. De avtaler at hun skal stikke innom dagen etter for en samtale. Før møtet med Thea, bestemmer Bjørn seg for at målet med samtalen er å tilby Thea hjelp. Fra før kjenner han Thea som en lite meddelsom person. Å gå i dialog med Thea vil derfor bli en utfordrende oppgave. Samtidig vet han at Thea er en «hastesak», hun må tilbys hjelp nå før hun involverer seg mer med Martin og blir mer avhengig av rusmidler.

Den voksnes tilnærming i samtalen:

- Være tydelig, ærlig og handlekraftig.

S: Hei Thea, kom inn. Hvordan har du det?

T: Neeei, vet ikke jeg...

S: Da jeg foreslo at vi skulle ta en prat var det fordi jeg er bekymret for deg, Thea.

T: Javel.

S: I går så jeg deg og Martin nede ved fontenen. Dere henger mye sammen. Har dere blitt kjærester?

T: Neeei, vet ikke jeg... Vi henger jo litt sammen. Han passer på meg.

S: Hvordan passer han på deg?

T: Neeei... Han bare passer på meg.

S: Jeg har jo kjent deg en stund nå, Thea. Jeg har sett deg rusa i byen, og jeg blir derfor veldig bekymret for deg. Du er bare sotten år. Forstår du at jeg blir bekymret, Thea?

T: Neeii... Jeg er ikke på kjøret jeg, altså, hvis det er det du mener. Jeg har kontrollen på det. Martin trenger bare litt hjelp, ikke sant? Han har jo ingen, alle driter i han.

S: Jeg vet om jenter som havner i forhold med gutter hvor de bytter sex mot stoff.

- T: Ja, jøss – men det er ikke meg det, altså, tror du det om meg eller?
- S: Jeg vet ikke hvordan situasjonen er for deg, Thea. Men jeg ble bekymret da jeg så deg rusa her sist helg sammen med Martin. Kan ikke vi snakke litt om hvordan jeg kan hjelpe deg?
- T: Hva mener du, skal du be barnevernet komme og hente meg, eller? For da løper jeg faen meg ut herfra!
- S: Thea, jeg har hjulpet mange jenter som er i samme situasjon som du er i nå. Jeg har meldeplikt til barnevernet når det er rus i bildet, men hvis du gir meg en sjanse, kan vi se på hvordan vi sammen kan hjelpe deg. Og jeg skal være med deg hele veien. Det er du og jeg som har ansvaret sammen, Thea. Jeg foreslår at vi tar et møte med sosialrådgiveren ved skolen din. At du klarer å fullføre videregående er viktig, og derfor bør sosialrådgiveren involveres. Så kan vi sammen finne ut av veien videre. Det er ikke sånn at vi ene og alene skal bestemme hva som er til det beste for deg. Du skal være med, Thea. Vi skal planlegge dette sammen.
- T: Kan jeg tenke litt på det, eller?
- S: Det er så lett at det bare blir borte for oss begge. Jeg ringer sosialrådgiveren din, så får vi til et møte i morgen etter skoletid. På et eller annet tidspunkt må vi involvere foreldrene dine også. Om du vil, kan du ta dem med deg i morgen. Eller du kan vente med det. Det er opp til deg. Vi møtes på skolen din i morgen klokken tre, så tar vi det derfra, okei?
- T: Ja, det er vel greit nok det... Men jeg tar ikke med meg foreldrene mine!

Hva gjør sosialarbeideren i samtalen?

- Sosialarbeider Bjørn er konkret, ærlig og direkte i møtet med Thea. Ved å poengtere at han har sett henne ruset, at han har sett henne med Martin (en rusmiddelavhengig mann med flere tidligere kjæresten), konkretiserer Bjørn sin bekymring overfor Thea.

- Bjørn er rett på sak når det gjelder Theas forhold til Martin: Bjørn snakker ikke bare om rusmiddelavhengigheten som et problem, men tar også opp Theas forhold til Martin og bringer temaet bytte av sex mot stoff inn i samtalen. På denne måten blir bytte av sex tematisert på lik linje med problematikken rundt rusmidler.

- Han forteller Thea at han er nødt til å ta kontakt med barnevernet når han har sett at hun har brukt stoff. Han truer ikke med barnevernet, men opply-

ser om meldeplikten. Samtidig gir han Thea en mulighet til selv å komme på banen uten å involvere barnevernet i første omgang. Han setter med andre ord ungdommen i sentrum for videre oppfølging.

- Bjørn legger ikke alt ansvaret over på Thea når det gjelder å fortelle om et eventuelt bytteforhold. Isteden tilkjenner han kunnskap om andre jenter som har hatt seksuelle bytteforhold til eldre rusmiddelavhengige menn. Ved å vise Thea at han har kjennskap til at jenter kan bytte sex mot stoff, er han med på å gjøre det lettere for Thea å presentere sin erfaring og opplevelse i forhold til et slikt mulig bytteforhold.

- Bjørn viser handlekraft og involverer Thea i det som forhåpentligvis kan bli begynnelsen på et bedre liv. Han stadfester også at han skal være med henne, være hennes primærkontakt i den tiden det tar for henne å utvikle nye og bedre rammer for livet sitt. Som sosialarbeider i Uteseksjonen står Bjørn i en særstilling hva gjelder muligheten til å følge Thea i mange år framover, for Uteseksjonens målgruppe omfatter også de over 18 år.

Hva bør skje i møtet mellom Thea, sosialarbeideren og sosialrådgiveren?

- I møtet med sosialrådgiveren kan det skapes rom for at Thea for eksempel kan fortelle mer om skolesituasjonen og kanskje komme inn på hvordan hun har det generelt og om relasjonen med Martin og sin egen begynnende rusmiddelavhengighet.

- Sammen kan Thea, Bjørn og sosialrådgiveren lage en oversikt over hvilke utfordringer Thea må forholde seg til i livet sitt her og nå. Det kan tenkes at hun trenger ekstra støtte for å klare å gjennomføre videregående skole. Ikke minst trenger hun kanskje en jobb som kan gi henne lommepenger.

- Videre kan de sammen lage et nettverkskart over mulige ressurspersoner som kan være med og hjelpe Thea. Nettverket kan eksempelvis inkludere foreldrene, venner, kontaktlærer m fl. Dersom Thea selv føler at hun trenger hjelp til å bearbeide vonde seksuelle opplevelser eller trenger hjelp til å bli bedre i stand til å sette grenser for seg selv, kan det tenkes at hun trenger å bli satt i kontakt med en profesjonell samtalepartner, slik som helsesøster, psykolog eller BUP. Det er viktig at Thea blir satt i kontakt med en helsesøster, for å sikre nødvendig helsehjelp i forhold til eventuelle kjønns sykdommer.

- Bjørn og Thea og mulige andre ressurspersoner i både det private og offentlige nettverket bør videre lage en forpliktende avtale om å møtes ukentlig i en tid framover, for fortløpende å ta opp de utfordringene Thea kan møte på.

- Uansett hva som blir gjort er det av stor betydning at sosialarbeider Bjørn følger Thea tett i tiden som kommer og følger opp det han lovet: «Det er du og jeg som har ansvaret sammen, Thea.»

Spørsmål til diskusjon

Var det riktig av sosialarbeideren å ta opp bytte av sex mot stoff i denne samtalen, eller ville du heller ha fokusert på Theas forhold til rus?

Hvorfor er det eventuelt viktig at salg/bytte av sex blir tematisert på lik linje med andre årsaker til ungdommens problemer (her: rus)?

Martin kan oppfattes som en som rekrutterer jenter inn i rusmiljøer. Burde derfor sosialarbeideren også ta kontakt med Martin, for å fortelle ham at han er bekymret for den type forhold han har til Thea?

Er sosialarbeideren for handlekraftig? I hvilke deler av samtalen er det eventuelt på sin plass å være tydelig, og hvor burde han eventuelt trådt mer varsomt og gitt Thea tid til selvrefleksjon?

Er sosialarbeideren for bestemt overfor Thea, for eksempel når han avslutningsvis bestemmer at Thea skal bli med han og møte sosialrådgiveren dagen etter? Burde han valgt en annen samarbeidsinstans for det neste møtet med Thea, eller eventuelt hatt et nytt møte med Thea alene?

Hvordan synes du han forholder seg til det å involvere Theas foreldre?

Ser han «hele» Thea – jfr viktigheten av å møte ungdommen som en person med både negative og positive sider? Eller trekker han kun fram Theas negative handlinger og relasjoner?

Hva hvis Thea hadde en religiøs eller kulturell bakgrunn der bytte av sex og rusmiddelavhengighet på ingen måte kan tolereres? Hvordan bør sosialarbeideren da forholde seg til Thea, og hvilke tilnærminger bør han anvende?

Riad 16 år

Riad er 17 år og kom til Norge som treåring. Han trives ikke så godt hjemme. Han sitter mye på nettet og har blitt kjent med en eldre mann. Riad har blitt tilbudt penger for å komme hjem til mannen og ha sex. Riad har sagt nei, men har gått med på å selge bilder av seg selv i boxershorts. Riad er mye på fritidsklubben og har et veldig godt forhold til klubblederen Morten. Morten vet at Riad har kontakt med en eldre mann via en chattekanal, men vet ikke noe mer om denne relasjonen. I samtalen nedenfor får Morten viktige opplysninger som stiller ham overfor noen vanskelige dilemmaer.

Den voksnes tilnærming i samtalen:

- Se hele ungdommen

M: Hei Riad, hvordan går det med deg?

R: Neeei, det går bra, skal kanskje delta i en skatekonkurranse til helga.

M: Oi! En skatekonkurranse – så du er god på å skate altså?

R: God? Jeg er best, ikke sant! (Ler høyt)

M: Ja, selvfølgelig, hvordan kunne jeg glemme det! Jeg ser du har fått deg noen nye skateklær også.

R: Ja, kule ikke sant? De er kjøpt på STRESS (skate-klesbutikk i Oslo).

M: På STRESS? Jøss! Ja det er jo ikke alle som har råd til en ny outfit derfra. Hvor fikk du de penga fra?

R: Klærne var en gave, ikke sant.

M: Åja, fra hvem da?

R: Du vet...(Nikker mot pc-stua)

M: Å ja, fyren fra chattekanalen? Du har fortsatt kontakt med ham?

R: Nææh, vi chatter litt, syk fyr det der, altså. (Flirer)

M: Åh? Hvorfor sier du det?

R: Han driver jo og sender meg penger – men det er kult det altså. Litt cash er bra, det.

M: Ja, penger er bra, det. Men fortell meg litt hva greia er med denne fyren, da. Hvor gammel er han?

R: Nææh, han er noen og førti, litt sånn pedo, ikke sant? Hvis jeg sender han noen bilder, så får jeg penger, ikke sant?

M: Hva slags typer bilder er det du sender?

- R: Bilder av meg sjæl. Ikke sånne helt pervo altså, men med boxer'n på. Men han liker tydeligvis det han ser. Jeg bare lopper ham for penger, ikke sant. (Flirer)
- M: Hmm... Du lopper han for penger. Har han spurt om andre ting enn bilder?
- R: Ææh, jo, for et par uker siden spurte han om jeg ville bli med på Kiel-ferja (flirer), også har han jo spurt om jeg ikke ville komme på besøk. For å slappe av, høre på musikk, se film og sånn.
- M: Han ville at du skulle komme hjem til ham... Ja, har du vært hjemme hos han?
- R: Nææh. Men jeg skulle få skikkelig bra med cash hvis jeg kom, da. Men næææh, jeg vet ikke jeg...
- M: For å være ærlig, Riad, så synes jeg ikke fyren høres særlig ålreit ut. Jeg må innrømme at jeg blir litt satt ut av det du forteller. Ikke misforstå: Jeg er veldig glad for at du fortalte meg om ham. Det tar jeg som et tegn på at du stoler på meg, og det er bra. Det han fyren holder på med synes jeg ikke høres ålreit ut. Jeg har meldeplikt når jeg hører om sånne saker. Jeg er litt usikker på hvordan jeg skal håndtere det du har fortalt meg... Hva hvis jeg tar en anonym samtale til barnevernet og diskuterer hva vi skal gjøre med fyren? Jeg synes ikke du skal dra på besøk til denne fyren, Riad. Jeg vil i stedet at vi skal fortsette denne samtalen på onsdag, og inntil da hadde det vært fint om du ikke hadde mer kontakt med ham. Er det ok, eller?
- R: Jaa. Men jeg skjønner ikke... er det meg eller han som har gjort no' gærent?
- M: Vel, sånn som det høres ut for meg når du forteller, så har ikke du gjort noe gær'ent. Men det er for eksempel ikke lov for en voksen mann å kjøpe sex av en som er under atten år. Når jeg sier at jeg har meldeplikt, så mener jeg at jeg er bekymret for at det skulle skje noe med deg, Riad – og det kan vi jo ikke ha noe av! Jeg må jo passe litt på deg, ikke sant! Da møtes vi her neste onsdag klokka fem. Har vi en avtale eller?
- R: Det er greit det, snakkes.

Hva skjer i samtalen mellom Riad og klubblederen?

- Riad og Morten har en tydelig god tone seg imellom. Riad er åpenhjertig og forteller stolt om skatekonkurranse, nye skateklær og om et lettvint bytteforhold over nettet til en mann. Riad selger bilder av seg selv i boxershorts til mannen, og han har blitt invitert hjem og på en tur til Kiel. Riad har en kul

attityde og gir uttrykk for å være «ovenpå» og inneha fullstendig kontroll over bytterelasjonen med den eldre mannen. Ifølge ham selv er det han som utnytter mannen gjennom å «loppe ham for penger».

- Morten gir Riad rom for å fortelle om sine opplevelser. De er jevnbyrdige i samtalen, og samtalen preges av humor. Morten stiller åpne spørsmål og er interessert i å finne ut av hva som skjer i Riads liv og spesielt Riads relasjon til den eldre mannen på nettet. Mortens tilnærming i samtalen gir han mye informasjon om denne relasjonen. Men etter hvert som Riad forteller om mannen, blir Morten bekymret. Morten føler at dette er noe han bør melde fra til barnevernet om, så de sammen kan diskutere hvorvidt politiet bør involveres. På den ene siden er Morten bekymret for at Riad skal ende opp med å selge seksuelle handlinger til den eldre mannen. Men han er også urolig for at det skal tilstøte Riad noe, hvis Riad blir fristet til å besøke mannen.

Hva kunne ha skjedd i samtalen?

- Etter Riads replikk: «Du vet...(Nikker mot pc-stua)» kunne Morten ha blitt sint og snakket om at reglementet på fritidsklubben ikke tillater at ungdom bruker pc-ene til slike formål. Han kunne som en reaksjon overfor brudd på reglementet valgt å utestenge Riad fra pc-stua i tre uker. Dette kunne lukket dialogen med Riad, samtidig som det er sannsynlig å tenke seg at tillitsforholdet Riad føler til Morten hadde blitt svekket.

- På den annen side, hadde Morten brakt opp reglementsbruddet ville han fått anledning til å gi klart uttrykk for at Riads handlinger var bekymringsverdige. Morten velger imidlertid å la *det* temaet ligge, for heller å fokusere på å få tilgang til mer informasjon om Riads bytterelasjon. Morten velger i samtalen å fokusere på at det er den eldre mannen som bærer et eventuelt ansvar, i stedet for å risikere at Riad føler skam og skyld over å ha gjort noe galt. Morten vurderer det dithen at brudd på pc-reglementet er underordnet det at han risikerer ikke å få videre kjennskap til Riads bytterelasjon. Morten anser at bilde-bytterelasjonen og hva den eventuelt kan utvikle seg til har førsteprioritet. Er du enig i Mortens vurdering? Ville du vurdert det annerledes, i så fall hvorfor?

- Morten kunne ha stilt flere kritiske spørsmål og tvunget Riad til å reflektere omkring egne handlinger og mulige alternative handlinger. Han kunne ha spurt Riad om han har tenkt gjennom hva mannen kan gjøre med bildene; at mannen for eksempel kan videreselge bildene av Riad til andre personer, eller legge dem ut på pornografiske nettsider. Morten kunne skissert et scenario for Riad om hva han ville tenke om bildene noen år frem i tid. Eller Morten kunne spurt hva Riad ville følt dersom noen i hans familie eller

venner fikk se bildene. Slike refleksjoner kunne ført til at Riad angret og sluttet å selge bilder av seg selv. Men en slik framgangsmåte kan få motsatt virkning ved at Riad, siden han allerede har gjort dette, tenker at han likeså godt kan fortsette fordi bildene av ham allerede er lagt ut på nettet. Vissheten om at bilder som er lagt ut på nettet sjelden kan slettes igjen, kan føre til at Riad opplever byttehandelen som så problematisk at det får psykiske konsekvenser for ham. Hvordan bør Morten forholde seg til Riad hvis han kommer med slike problemer?

Spørsmål til diskusjon:

Hvilke tanker gjør du deg om framgangsmåten til klubblederen i denne samtalen?

Hvordan ville du ha møtt Riad?

Hvordan bør klubblederen forholde seg til at Riad legger ut bilder på nettet? Og hvordan bør han synliggjøre sine tanker for Riad?

Når trenger ungdom direkte motreaksjoner fra en voksen, og når skal man vente på at ungdommen ved egen refleksjon finner sine handlinger problematiske? Når skal en voksen tørre å være tydelig og gi ungdommen upopulære råd?

Viktige momenter i samtale med ungdom

Disse fem samtaleeksemplene er ment å gi innspill til mulige framgangsmåter overfor ungdom du bekymrer deg for. De er ikke oppskrifter på hvordan en skal gå fram. I samtaleeksemplene presenteres ulike tilnærminger til hvordan tema salg/bytte av seksuelle handlinger kan tas opp i møte med ungdom. Det er igjen viktig å understreke at det ofte trengs mange samtaler med ungdommen, både for å etablere tillit, for å få fram hva bekymringen handler om og for å involvere den unge i utviklingen av en tiltaksplan.

I samtale med ungdom om vanskelige temaer er det viktig at den voksne er oppmerksom på følgende:

- Still åpne spørsmål. Bruk spørreordene hva, hvem, hvor, hvordan (ikke hvorfor)
- Ha ungdommens opplevelser, fortellinger og erfaringer i fokus
- Se hele ungdommen – ikke fokuser kun på hans/hennes negative handlinger, men også på ungdommens positive sider
- Ikke vis avsky eller forferdelse over det ungdommen forteller

- Unngå å gi mer skyldfølelse til ungdommen, og unngå å moralisere over ungdommens handlinger
- Forklar ungdommen at du alltid vil informere ham/hun om det du vil gjøre med det han/hun har fortalt
- Vær tydelig på å skille mellom hva ungdommen gjør og hvem han/hun er. Spesielt er dette viktig i møte med utsatt ungdom
- Bidra til å synliggjøre ungdommens handlingsalternativer
- Bidra til å sikre at den unge får nødvendig helsehjelp
- Bruk gjerne humor
- Tilkjennegi overfor ungdommen at du har et forpliktende personlig ansvar.

Oppfølging av samtale: Samarbeid med foreldre og med andre instanser

Hva skal en helse- og sosialarbeider gjøre med den kunnskapen han/hun har fått innsikt i? I forlengelsen av de ulike samtaleeksemplene kan følgende spørsmål være av betydning: Hvor alvorlig er bekymringen jeg har for ungdommen? Hvem bør jeg kontakte? Hva slags videre relasjon skal jeg ha til ungdommen?

Ulike instanser kan bidra veiledende og med praktiske råd i den videre håndteringen av ungdommen, og eventuelt iverksette nødvendige tiltak. Ungdom stiller med ulike erfaringer og behov når det gjelder deres involvering i salg/bytte av seksuelle handlinger. Siden denne veilederen tar sikte på å nå fram til en rekke ulike yrkesgrupper som er i kontakt med ungdom, er det vanskelig å fremheve en instans som i ethvert tilfelle vil være den «rette» å kontakte. Kanskje er det behov for kompetanse fra ulike instanser. I det følgende vil vi derfor kort liste opp ulike instanser som det kan være hensiktsmessige å kontakte ved behov for veiledning/råd/iverksetting av tiltak/oppfølging av ungdommen.⁷ Men først skal vi se litt nærmere på foreldrenes ansvar og roller.

Foreldre

Utgangspunktet i det norske sosial- og familieloverket er at unge under 18 år i første rekke er foreldrenes ansvar (Mølven 1992). Det er derfor naturlig at foreldrene er de første som trekkes inn i et samarbeid om ungdommen. Både Barnevernloven og Pasientrettighetsloven kan være relevante å forholde seg til her. I Pasientrettighetsloven framgår det i § 3-4 at ungdom helt

⁷ Det følgende er delvis hentet fra *Seksuelle overgrep mot barn – en veileder for hjelpeapparatet*, utgitt av Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Barn- og familiedepartementet, 2003.

ned til tolv års alder som er i et pasient – behandler forhold har krav på å bli respektert når han eller hun ønsker at det ikke skal gis opplysninger til foreldrene. Men dette må ut fra samme paragraf balanseres mot at «Informasjon som er nødvendig for å oppfylle foreldreansvaret, skal likevel gis foreldre eller andre med foreldreansvaret når pasienten er under 18 år». I en sammenheng hvor informasjon til foreldre er en forutsetning for deres utøvelse av foreldreansvaret for unge under atten år er det altså grunn til å informere foreldrene.

Når foreldre involveres i arbeidet med en datter/sønn som har sexsalg-erfaring, må vi forvente at dette kan vekke sterke reaksjoner. Det er ikke enkelt å håndtere at datteren/sønnen er involvert i slike handlinger. Sorg, sinne, skuffelse og skyld er noen av følelsene som kan komme til uttrykk. Foreldre til ungdom som er involvert i sexsalg kan derfor ha behov for støtte og veiledning for å takle den vanskelige situasjonen som er oppstått. I slike situasjoner bør helse-/sosialarbeideren, i samråd med forelderparten/-ene, vurdere å kontakte barneverntjenesten. En forutsetning for at foreldrene skal kunne utøve forelderansvaret og gi ungdommen nødvendig støtte er at de har tilstrekkelig informasjon.

I samtaler med helse- og sosialarbeidere har det blitt påpekt at dersom foreldrene har en annen religiøs eller kulturell bakgrunn enn «etnisk» norsk, kan vi møte andre utfordringer. I Veileder i møte med mennesker utsatt for tvangsekteskap, utgitt av Buskerud Røde Kors (2005), skisseres utfordringer helse- og sosialarbeidere kan møte i arbeid med flerkulturell ungdom. Her finnes det enkelte råd helse- og sosialarbeidere som arbeider med flerkulturell ungdom kan ha nytte av, også når det gjelder salg/bytte av seksuelle handlinger. Det er med andre ord behov for et kultursensitivt hjelpeapparat.

Barnevernet

Barneverntjenesten har ansvar for å gripe inn dersom foreldrene ikke makter oppgaven med omsorg for barn, eller dersom de har behov for hjelp til dette. Hjelpen kan gis på flere nivåer, og den kan ha ulik form. Lov om barneverntjenester (barnevernloven) regulerer det offentlige hjelpeapparatets ansvar overfor utsatte barn og unge som oppholder seg i landet. Loven fastsetter at ansvaret for barnevernsakene tilligger kommunene. I det følgende benyttes begrepet barneverntjenesten om kommunalt nivå.

Barneverntjenesten har ansvar for å undersøke situasjonen og eventuelt foreslå eller iverksette tiltak for barn under 18 år, forutsatt at vilkårene for undersøkelse etter barnevernloven er oppfylt. For barn som allerede mottar hjelp fra barneverntjenesten, kan disse tiltakene forlenges til og med det

året barnet fyller 23 år. Lov om barneverntjenester gir foreldre og ungdom over 15 år partsrettigheter i en eventuell barnevernsak. Det betyr at de som hovedregel har innsyn i alle dokumenter, klageadgang og mulighet til å nekte frivillige hjelpetiltak. I saker som gjelder tiltak for barn med atferdsvansker har også barn under 15 år selvstendig partsstilling, jf lov om barneverntjenester § 6-3.

Barneverntjenesten er avhengig av å få kjennskap til bekymring for den enkelte ungdom for å kunne utføre sine oppgaver. Det er derfor avgjørende at det kommer inn skriftlige eller muntlige meldinger om barns omsorgssituasjon eller atferd for at barneverntjenesten skal kunne vurdere behovet for hjelp og støtte. I rundskrivet *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten* (Q-24, mars 2005) fra Barne- og familiedepartementet, gis det blant annet en samlet framstilling av bestemmelsene om taushetsplikt, opplysningsrett og opplysningsplikt. I tillegg gis det kunnskap og veiledning om hvilken adgang disse bestemmelsene gir til utveksling av opplysninger og etablering av samarbeid mellom barnevern og andre, til det beste for barnet.

Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP)

BUP er en del av de statlige regionale helseforetakene og er en frivillig spesialisthelsetjeneste. BUP kan gi tilbud om individual- og familierapi, samt rådgivning og veiledning til andre instanser. BUP kan være aktuelle å henvise til både for å bearbeide aktuelle krisereaksjoner, samt bearbeide virkninger hos ungdom som har vært utsatt for seksuell utnytting som for eksempel prostitusjon. BUP består av poliklinikker og behandlingstilbud av forskjellig art (dag- og døgnavdelinger for barn, ungdom og familier). Det er en eller flere poliklinikker, og en eller flere behandlingstilbud i alle fylker. BUPs virksomhet er regulert i lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern, spesialisthelsetjenesteloven, helsepersonelloven og lov om pasientrettigheter. BUP er også berørt av lover som lov om barneverntjenester og lov om barn og foreldre. Poliklinikkene krever henvisning fra barneverntjenesten i kommunen eller bydelen, eller fra lege. Dersom foreldre eller ungdom lurer på om BUP har et tilbud til dem, kan de ringe direkte og drøfte dette. Også lærere og andre kan henvende seg på vegne av ungdommen, dersom det er avtalt med foreldrene.

Pedagogisk-psykologisk tjeneste - PPT-tjenesten

PPT er hjemlet i opplæringsloven § 5. PPT utreder barn og ungdom, gir faglige råd til skolens lærere, ansatte i skolens fritidsordninger og foreldre, og skal drive forebyggende virksomhet. De ansatte i PP-tjenesten har opplys-

ningsplikt til barneverntjenesten på samme måte som andre offentlige organer. I tillegg til å forholde seg til enkeltbarns spesielle behov, skal PPT være innrettet mot skoler på systemnivå. Skolehelsetjenesten og PPT som skolens rådgivende instans bør sikre at det finnes kunnskap og en handlingsplan i den enkelte institusjon. Ansatte i PPT må derfor holde seg faglig oppdatert også i denne sammenhengen.

Skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom

De ansatte i skolehelsetjenesten har opplysningsplikt til barneverntjenesten på samme måte som andre offentlige organer. Noen steder arrangerer skolehelsesøster samtalegrupper for ungdom, der temaer som forelskelse og seksualitet blir tatt opp. Slike samtaler om normal seksuell aktivitet blant ungdom kan bidra positivt til at noen opplever at døren stilles på gløtt, slik at de kan komme fram med erfaringer som befinner seg i grenselandet mellom seksuell utprøving og utnyttelse. De som driver gruppene kan be om veiledning fra BUP eller PPT. Ansatte i skolehelsetjenesten kan også gå inn i klassene og få i gang samtaler om seksualitet og seksuelle overgrep. Dette kan i sin tur hjelpe enkelte til å si fra/bli bevisst om sin egen situasjon. Se også kap 4 i veilederen for forslag til øvelser.

Krisesentre

Krisesentrene er private organisasjoner som finansieres dels gjennom tilskudd fra Barne- og familiedepartementet, dels av kommunene. De fleste krisesentrene i landet tar imot telefoner 24 timer i døgnet. Sentrene har også samtaletilbud på dagtid. Krisesentrene kan gi et midlertidig botilbud til mødre og barna deres når de står i fare å bli utsatt for vold og overgrep fra et familiemedlem. Ofte henger vold mot kvinner sammen med vold mot barn. Psykisk tortur, seksuelle overgrep og kidnappingsforsøk kan være en del av dette bildet. Krisesentrene har selvpålagt taushetsplikt, på samme måte som sentrene mot incest.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)

Fagfolk kan ta kontakt med NKVTS som kan bidra med råd og veiledning om blant annet seksuelle overgrep. Senteret har imidlertid ingen klinisk virksomhet.

Politi

I Norge er det forbudt å kjøpe seksuelle handlinger mot vederlag fra personer under 18 år. Politiet er den instansen som er tillagt ansvaret for å etterforske og eventuelt straffefølge personer som er mistenkt eller siktet for kjøp av seksuelle handlinger fra mindreårige. Men politiet er som oftest avhengige av tips eller anmeldelse fra andre instanser eller privatpersoner for å kunne handle. Når politiet blir gjort kjent med en mulig straffbar handling, blir det vurdert om anmeldelsen er holdbar. I tilfeller hvor hjelpeapparatet anmelder saken, vil politiet ofte begynne etterforskningen med å innhente ytterligere informasjon fra vedkommende som meldte saken, eller fra den som informerte meldereren.

Avsluttende kommentar

Samarbeid med andre instanser skal foregå med utgangspunkt i hva som er til ungdommens beste. Når det handler om salg/bytte av seksuelle tjenester er det ikke sikkert at det beste for ungdommen er å ha samarbeidsmøter med mange instanser til stede. Det er imidlertid viktig at den enkelte helse- og sosialarbeider kan få støtte, hjelp og veiledning av andre instanser.

3.4 Hvordan fremme gjensidighet i seksuelle forhold?

Kan vi forebygge at ungdom blir utnyttet i seksuelle relasjoner? Ungdom som er trygge på egne seksuelle grenser og som respekterer andres, vil trolig ha større motforestillinger til å inngå i salg/bytte-relasjoner med andre. Her presenterer vi noen øvelser som skolehelsetjenesten (gjerne i samarbeid med helsestasjon for ungdom) kan bruke til å drive forebyggende arbeid ved å sette «gjensidighet i seksuelle forhold» på ungdoms dagsorden.⁸ Øvelsene kan også gjennomføres med «risikogrupper» av gutter og jenter som ansatte i for eksempel barnevern eller oppsøkende virksomhet mener bør få anledning til å diskutere gjensidighet i seksuelle forhold. Det anbefales at helsestasjon for ungdom trekkes inn som samarbeidspartner, fordi ansatte der har bred erfaring i å samtale med ungdom om seksualitet. Undersøkelser viser at gjennomsnittlig debutalder blant de som involverer seg i salg/bytte av seksuelle handlinger er 16 år (Svedin og Priebe 2004), og øvelsene bør derfor gjennomføres med ungdom i alderen 13 til 16 år. Hensikten med de ulike øvelsene er å bidra til å gjøre ungdom mer bevisst på viktigheten av gjensidighet i seksuelle relasjoner.

Å like seg selv og å kjenne seg verdifull er grunnleggende for at vi skal ha det bra. For å kunne sette egne grenser er det en forutsetning at en lærer å kjenne sin egen vilje og skille den fra andres forventninger. Gjensidighet er et sentralt begrep innen seksualitet og forhold mennesker imellom, men dette er ikke alltid så opplagt som det burde være. For å kunne skape et gjensidig møte er det like viktig å respektere andres grenser som å sette sine egne.

Skolehelsetjenesten kan bruke ulike metoder for å gi ungdom anledning til å diskutere gjensidighet i seksuelle relasjoner og bli bedre kjent med egne grenser. Her følger noen pedagogiske øvelser som kan inngå i skolehelsetjenestens forebyggingsarbeid.

Øvelsene bør foregå i jente- og guttegrupper. Dette fordi jenter og gutter ofte har ulike spørsmål og behov. Lederen bør være seg bevisst ikke å fremme et heteronormativt syn. Øvelsene representerer ulike verktøy for å oppnå forskjellige mål: å sette et tema på dagsorden, å skape muligheter for stillingtagen eller refleksjon hos deltagerne, å skape dialog, diskusjon osv.

Det er viktig at helsearbeideren understreker at under øvelsene er det lov å være personlig, men ikke privat.

I øvelsene referer lederen til den ansatte i skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom. Deltagerne er elevene.

⁸ Denne delen om forebygging er hentet fra RFSU Stockholm: *Bland horor, bockar och bögar* av Bergström, M og D. Foxhage. (2005), Sverige: Blomberg & Janson, side 37-42.

Assosiasjonsøvelse

Lederen skriver opp for eksempel ordet «sex» på tavla. Ungdommene får så lov til å assosiere fritt rundt begrepet. Alle ord som kommer fram skrives opp på tavla. For å bekrefte ungdommenes assosiasjoner bør lederen si ordene høyt mens de skrives opp på tavla. Dette er også en måte å vise gruppa at lederen kan ta ordene i sin munn. Gjennom dette viser lederen at ingen ord er forbudte eller for grove. Deltagerne må vise hverandre respekt, og ingen ord som sies er mer eller mindre verdt enn noe annet.

Gjennom denne øvelsen kan lederen få en viss kunnskap om gruppens kunnskapsnivå og vurderinger. Øvelsen kan gi lederen innsikt i hvilke områder deltagerne er opptatt av, og om det er noen emner som bør få særlig oppmerksomhet.

Vurderingsøvelser

En måte å få i gang diskusjon i en gruppe er å arbeide med vurderingsøvelser. Målet med denne typen øvelser er å starte samtaler og bearbeide vurderinger innenfor områder som ikke har opplagte svar, slik som «salg/bytte av seksuelle handlinger». Ungdommene får mulighet til å si sin mening og prøve sine holdninger under en kontrollert samtaleøvelse der de skal vise respekt for hverandres synspunkter.

Vurderingsøvelser gir deltagerne anledning til å:

- tenke etter og ta stilling
- uttrykke sine synspunkter
- begrunne sine synspunkter
- bli lyttet til og å lytte til andre

Her følger tre ulike vurderingsøvelser:

Den brennende stolen

Deltagerne sitter på stoler i en sirkel og får ta stilling til ulike påstander fra lederen. Deltagerne bytter stol dersom han/hun er enig i påstanden. De deltagerne som blir sittende på stolene sine viser at de ikke er enige i påstanden. Ettersom det kan bli slik at bare en deltager bytter stol, er det viktig med en ekstra stol. «Brennende stolen»-påstanden er alltid en vurderingspåstand.

Etter å ha satt fram påstanden kan lederen spørre om noen vil underbygge sitt standpunkt. Ingen må derimot føle seg tvunget til å argumentere for sitt standpunkt. Lederens spørsmål og oppfølgingsspørsmål bør stilles på en åpen måte. For eksempel er ikke «hvorfors» et godt ord å innlede spørsmål med. «Vil du fortelle hva det var som gjorde at du bestemte deg for å bytte stol?» er en bedre måte å stille spørsmål på. Det er viktig at den som velger å si noe får snakke ut, og at ingen holdninger blir raket ned på.

Det kan være bra å begynne med en påstand som ikke er for ladet.

Forslag til vurderingspåstander - spørsmålene i parentes er forslag til oppfølgingsspørsmål:

- «Kjærlighet og sex hører sammen». (Hvordan hører det sammen? Må det høre sammen? For din del, for alles del?)
- «Mange føler krav til sex». (Hva kan kravene handle om? Er det likt for jenter og gutter?)
- «Det finnes voksne å prate med om sex og sånt». (Hvor finnes de voksne? På skolen, helsestasjon for ungdom?)

Stå på linjen

«Stå på linjen» er en øvelse der deltagerne får velge i hvilken grad de er enige i en vurderingspåstand. Lederen legger lapper med sifrene 1-6 på gulvet med en halvmeter i mellom og nevner en påstand. Om en deltager er helt enig i påstanden stiller han/hun seg ved lapp nummer 6. Er deltageren ikke enig i påstanden, stiller han/hun seg opp ved lapp nummer 1. Etter hver påstand kan lederen spørre om noen har lyst til å utdype sitt standpunkt.

Forslag til vurderingspåstander:

- «Sex betyr det samme for gutter og jenter.»
- «Alle handler med sin seksualitet.»
- «Å legge ut bilder av seg selv på Internett er farlig.»
- «Det er uproblematisk å treffe noen du har møtt via Internett.»

Fire hjørner

I en «fire-hjørner-øvelse» får deltagerne velge handlingsalternativ i en tenkt situasjon. Lederen begynner med å beskrive et scenario som hver deltager skal leve seg inn i – som hovedperson. Når historien er presentert presente-

rer lederen fire ulike handlingsmuligheter, representert ved rommets fire hjørner. Når deltagerne har hørt samtlige alternativer, går de til det hjørnet som best representerer det de selv ville ha gjort i situasjonen.

Deretter lar lederen de ulike gruppehjørnene redegjøre for sine resonner. Ingen av handlingsalternativene/hjørnene får være mer verdt enn et annet. Det er også viktig at deltagerne får mulighet til å endre synspunkt og bytte hjørne. For at ikke deltagerne skal være låst til lederens løsningsforslag, skal det fjerde hjørnet alltid stå åpent for egne forslag.

Når hjørnegruppene har fått sagt hvorfor de valgte det hjørnet de gjorde, kan lederen la alle sette seg igjen for en eventuell diskusjon.

Her følger to historier:

Riad er 15 år og en aktiv skater. Han trenger nytt skateutstyr, men har lite penger. En dag møter Riad en mann i slutten av førtiårene på nettet. Mannen tilbyr Riad penger for å sende bilder av seg selv i boxershorts. Hva ville du gjort hvis du var Riad?

1. Tenkt at dette var en lettvinnt måte å tjene penger på, og gjort det.
2. Blitt litt usikker og diskutert med en kompis om det er dumt eller lurt å gjøre det.
3. Blitt sint på mannen og anmeldt ham til politiet.
4. Eget alternativ

Vennegjengen skal dra på tur, men Mari har ikke råd til å være med. Tiden er for kort til at hun kan skaffe seg pengene gjennom en ordinær jobb. Mari bruker nettet mye, og vet at det kan være en kilde til raske penger. For å få være med på turen tilbyr Mari seksuelle handlinger til noen tilfeldige hun har møtt på nettet. Rett før dere skal reise får du vite hva som har skjedd. Hva gjør du?⁹

1. Tenker at det får være hennes valg.
2. Blir skikkelig forbannet og spør om hun skjønner at hun er i ferd med å prostituere seg.
3. Sier til henne at dette er så alvorlig at du er nødt til å fortelle det til en lærer eller helsesøster.
4. Eget alternativ.

⁹ Historien er hentet fra Redd Barnas rapport *Sex og sann*, 2005, s.35. Historien er noe omskrevet og alternativene er utarbeidet av oss.

Historier som utgangspunkt for diskusjon

Målet med denne øvelsen er å få deltagerne til å reflektere rundt gjensidighet i seksuelle forhold og salg/bytte av seksuelle handlinger. Lederen forteller først en historie og gir så alle tid til å tenke. Deretter stiller lederen spørsmål knyttet til historien.

Det er viktig at lederen tilkjenner at alle kan havne i vanskelige situasjoner og kan oppleve å måtte ta tøffe valg. Alle har likevel et ansvar for både seg selv og andre. Det er dessuten nødvendig å snakke om at dersom en gjør feil, er det viktig å huske hva og hvordan en følte, og huske dette hvis en kommer opp i en lignende situasjon igjen.

Ett eksempel på en historie om gjensidighet:¹⁰

Anna og Hassan er 16 og veldig forelsket i hverandre. De har vært kjærester i fem måneder. For to måneder siden lå de sammen for første gang. De har vanskeligheter med å få være alene og gjøre det i fred. Til helgen skal Hassans foreldre reise bort, og Anna og Hassan prater mye om helgen de skal få være sammen. Når helgen kommer, er Annas sexlyst helt forsvunnet. Hun vil helst bare se film. Hassan begynner å ta og klemme på Anna. Hva gjør Anna nå?

- Hvilken mulig slutt finnes på historien?
- Hva tror du Anna og Hassan tenker og føler?
- Hva synes du Anna skal gjøre?
- Finnes det noe – tanker, følelser, alkohol, stoff – som kan komme i veien for hva en egentlig burde gjøre?

Ett eksempel på en historie om salg/bytte av seksuelle handlinger:¹¹

Pia har lite penger og har sjelden råd til å kjøpe kontantkort til mobilen sin. Hun prater mye med vennene på mobilen. Hun lurte på hvordan hun skal tjene penger så hun har råd til å kjøpe kontantkort oftere. Pias foreldre kan ikke betale, og hun har ikke mulighet til å jobbe ekstra for å tjene penger. En venninne forteller at en lett kan tjene penger gjennom å filme seg selv naken med et webkamera og vise det for folk på nettet som setter inn penger på hennes kontantkort som betaling. Venninnen forteller at hun har tjent flere hundre kroner den siste uka. Pia føler seg fristet av pengene, og det høres jo ikke så skummelt ut siden det er på nettet...

- Hva tror du konsekvensene vil bli for Pia dersom hun bestemmer seg for å tjene penger på denne måten?

¹⁰ Denne historien er fra RFSU Stockholms skoleprosjekt.

¹¹ Historien er laget av Kamilla Asp og Patrik Cederlöf.

- Blir det noen forskjell dersom Pia bestemmer seg for å treffe noen på nettet som tilbyr 1000 kroner?
- Om Pia er søsteren din og hun spør deg om råd om hva hun bør gjøre, hva sier du da?

Oppsummering

Hensikten med de ulike øvelsene er å bidra til å gjøre ungdom mer bevisst på viktigheten av gjensidighet i seksuelle relasjoner. Ungdom som er trygge på egne seksuelle grenser og som respekterer andres, vil trolig ha større motforestillinger mot å inngå i salg/bytte-relasjoner med andre.

Forslag til videre lesning

Avslutningsvis vil vi komme med noen forslag til videre lesning. Felles for den litteraturen som anbefales er at temaet ungdom involvert i salg/bytte av seksuelle handlinger presenteres på en leservennlig måte, samtidig som kompleksiteten ved tematikken ivaretas.

Marie Luise Nørrelykke (2004): *Unge og salg af seksuelle ydelser - cases fra døgninstitutionsområdet*. Århus: Modelprojekt PRO.

Dette er et temahefte som kan brukes som utgangspunkt for diskusjon om hvordan ungdoms salg av seksuelle handlinger kan håndteres og forebygges. »Temahæftet henvender sig primært til professionelle ved institutioner, der arbejder med socialt udsatte og sårbare unge mellem 14 og 18 år, f.eks. professionelle fra anbringelsesområdet, kriminalpolitiet, det kommunale klubområde, sundhedsplejersker, familieplejekonsulenter, socialafdelinger, psykologer, opsøgende teams, forskere, etc» (s 3). Boken kan lastes ned fra Pro Sentrets nettsider:

http://www.prosentret.no/images/stories/prostitusjon_mindrearige/unge%20og%20prostitusjon,%20dogninstitusjoner,%20dk%202004.pdf

Willy Pedersen (2005): *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Boken tar opp ulike sider ved norske ungdommers seksualitet og er et oversiktsverk over de siste ti års forskning på feltet. Bokens siste kapittel har tittelen «Seksuell kapital» og tar for seg ungdom som selger/bytter sex med kompleksitet, mangfold og variasjon som viktige nøkkelord.

Per Straarup Søndergaard (2004). *I den grå zone om betalt sex og prostitusjonstruede unge*. Vejle: Kroghs forlag.

Boken presenterer blant annet intervjuer med åtte ungdommer som har erfaring med salg/bytte av seksuelle handlinger; i form av samleie, telefonsex eller ved salg av brukte underbukser. I tillegg finnes det intervjuer med ulike deler av det danske hjelpeapparatet. I tilknytning til boka er det utgitt et oppgavehefte som egner seg for elever på ungdomskolen og på videregående skole.

Litteraturliste

- Bergström, M og D. Foxhage. (2005). *Bland horor, bockar och bögar*. Sverige: Blomberg & Janson.
- Buskerud Røde Kors (2005). *Veileder i møte med mennesker utsatt for tvangsekteskap. Hvordan kan hjelpeapparatet bistå personer utsatt for tvangsekteskap?* Utgitt av Buskerud Røde Kors.
- Christensen, D. E. (2003). *Unge og prostitution - et overset problem*. København: PRO-Centret.
- Cusick, L. (2002). «Youth prostitution: A literature review». *Child Abuse Review* Vol. 11: 230-251.
- Departement of Health, Home Office, Department for Education and Employment, National Assembly for Wales (2000). *Safeguarding Children Involved in Prostitution. Supplementary Guidance to Working Together to Safeguard Children*. London: Departement of Health
- Finstad, L., L. Fougner, m.fl. (1982). *Prostitusjon i Oslo*. Oslo: Pax Forlag.
- Grytbakk, A. and J. H. Borgestrang (2004). *Følelser i drift. Om ungdom under 18 år som selger/bytter seksuelle tjenester i Trondheim*. Arbeidsrapport nr. 17, desember 2004. Trondheim:
- Hanssen, A.-H. (1984). *Gutteprostituasjon i Oslo*. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Stensilserie. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett, UiO.
- Hegna, K. og W. Pedersen (2002). *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet?: om ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester*. Oslo: NOVA-rapport 5/02.
- Hegna, K og I. Smette. (2005). *Om å holde seg for god*. Sosiologisk tidsskrift nr 2, Vol 13, fra side 287-308.
- Helweg-Larsen, K. og H. Bøving Larsen (2002). *Unge trivsel år 2002: en undersøgelse med fokus på seksuelle overgrep i barndommen*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Hennum, N. (2002). *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder: om å være mor og far for norsk ungdom*. Oslo: NOVA-rapport 19/02.
- Holmefjord, S. (2002). «Line - prostituerer du deg?» i *Mellom barken og verden. Oppsøkende arbeid blant utfordrende unge*. Pedcom forlag.
- Høigård, C og L. Finstad. (1986). *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax Forlag.
- Jessen, L. (1992). *Prostitusjon: en utfordring for hjelpeapparatet*. Oslo: Sosialdepartementet.
- Jessen, L. (1998). *Ung Prostitusjonsdebut*. Oslo: Pro-Sentret.
- Larsen, C. J. og W. Pedersen (2005). *Bytte, kjærlighet, overgrep: seksualitet blant ungdom i randsonen*. Oslo: NOVA-rapport 10/05.
- LNU (2003). *Trygg og tilstede. En veiviser for barne- og ungdomsorganisasjonene i møte med grenseoverskridende seksuell atferd*.
- Matre, C. og T. Misje (2002). *Ungfelt*. Oslo: Pro Sentret.
- Melrose, M. (2004). «Young people abused through prostitution: Some observations for practice» Practice Volume 16, number 1.
- Molven, O. (1992). *Familierett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mühleisen, W. (2005). *Denprostituerte: offer eller feminist i eksil? i Samtiden [3-2005]*.
- Nordenstam, C, m. fl. (2002). *Seksuelle overgrep mot barn: utvalgte temaer*. Oslo: Nasjonalt ressurs-senter for seksuelt misbrukte barn.
- Norli, B. (2001). *Hjelpeapparatets forhold til kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge. Ansatte i hjelpeapparatets kjennskap til, møte med og behov for kunnskap om mindreårige som er utsatt for kommersiell seksuell utnyttning*. Oslo: Pro Sentret.

- Nørrelykke, M. L. (2004). *Unge og salg af seksuelle ydelser - cases fra døgninstitutionsområdet*. Århus: Modelprojekt PRO.
- NOU (1997: 23) *Seksuallovbrudd. Straffelovkomisjonens delutredning VI*. Utgiver: Statens Forvaltningstjeneste.
- O'Connell Davidson, J. (2005). *Children in the global sex trade*. Cambridge: Polity Press.
- Pearce, J. J., M. Williams, m.fl. (2002). *It's someone taking a part of you: a study of young women and sexual exploitation*. London: National Children's Bureau.
- Pedersen, W og Hegna, K. (2000). Barn og unge som selger sex. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 120, 215-20.
- Pedersen, W. (2005). *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Phoenix, J. (2002). «In the name of protection: youth prostitution policy reforms in England and Wales» *Critical Social Policy Ltd* 71, Vol. 22(2): 353-375.
- Prieur A. og A. Taksdal (1989). *Å sette pris på kvinner – menn som kjøper sex*. Oslo: Pax.
- Redd Barna Norge (2003). *Alle juger på nettet - og alle vet det. Ungdom og Internett*. Oslo: Redd Barna.
- Redd Barna Norge (2005). *Tenk før du taster - ungdom og mobiltelefon. Et hefte om barn og unges mobilbruk*. Oslo: Redd Barna.
- Redd Barna Norge (2005). *Sex og sånn. Ungdoms innspill til seksualiseringsdebatten*. Oslo: Redd Barna.
- Skilbrei, M. (1998). *Når sex er arbeid: en sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Oslo: Pax.
- Smette, I. (2003). *Den seksuelle slavestand? : ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Oslo: Pro Sentret.
- Smette, I. (2004). *Ansvar i grenseland: 16-åringers forståelse av seksuell utnytting*. Oslo: NOVA-rapport 13/04.
- Solevåg, A. og M. Isachsen (1993). *Gutteprostitusjon. Rapport fra Pro Sentrets prosjekt 1991-1992*. Oslo: Pro Sentret.
- Sosial- og helsedirektoratet (2003). *Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Barne- og familiedepartementet.
- Statens Offentliga Utredningar, SOU (2004). *Seksuell exploatering av barn i Sverige. Betänkande av Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige, nr 71*. Stockholm: Elanders Gotab AB.
- Støttesenter mot incest - Oslo og Redd Barna. (2005). *Barnevernet og incestsaker. En undersøkelse av hva barnevernet trenger for å beskytte barn mot seksuelle overgrep*. Oslo.
- Svedin, C.G. og G. Priebe (2004). «Ungdomars sexualitet - attityder och erfarenheter. Att sälja sex mot ersättning/pengar» i *Seksuell exploatering av barn i Sverige. Betänkande av Utredningen om kunskaper om sexuellt exploaterade barn i Sverige, nr 71*. Stockholm: Elanders Gotab AB.
- Swann, S. and V. Balding (2001). *Safeguarding children involved in prostitution. Guidance review*. London: Departement of Health.
- Søndergaard, P. S. (2004). *I den grå zone om betalt sex og prostitutionstruede unge*. Vejle: Kroghs forlag.
- Thomsen, C. H. (2004). *Anbragte unge, seksualitet og prostitutionslignende relationer*. Danmark: Pro Vejle og Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.

- Thoresen, M. (1995). *Ung fritid i Trondheim*. Oslo: Program for ungdomsforskning Norges forskningsråd.
- Torgersen, L. (2004). *Ungdoms digitale hverdag. Bruk av PC, Internett, TV-spill og mobiltelefon blant elever på ungdomsskolen og videregående skole*. Oslo: NOVA-rapport 8/04.
- Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte (2004). *Redegørelse om prostitution i Danmark Oplæg til en handlingsplan på prostitutionsområdet*. København: Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte.
- Øvreeide, H. (2000). *Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*. 2. utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Kilder fra Internett:

FNs Barnekonvensjon. http://odin.dep.no/filarkiv/178931/FNs_Barnekonvensjon.pdf.

4 Bilag: Handel med mindreårige for seksuelle formål

Palermo-definisjonen	88
Organiseringen av menneskehandel	91
Hvor kommer de mindreårige fra?	92
Hvordan foregår rekrutteringen?	92
Hvem er de mindreårige?	94
Utfordringer i møte med ofre for menneskehandel	95
Norske erfaringer	97
Erfaringer fra samtaler med mindreårige	98
Koordinering – opprettelse av et tverrfaglig team	99
Beskyttelse av barna – utfordringer og dilemmaer	100
Varig opphold og plassering?	100
Aktuelle linker med informasjon om menneskehandel	101
Oppsummering	101
Litteraturliste	102

Dette bilaget omhandler handel med mindreårige for seksuelle formål. Bakgrunnen for at denne tematikken tas opp her er knyttet til Regjeringens nye handlingsplan mot menneskehandel (2005-2008). Hjelpeapparatet som er målgruppe for veilederens hovedtema (salg/bytte av seksuelle handlinger) er instanser som også kan tenkes å komme i kontakt med mindreårige som er utsatt for menneskehandel i Norge. Informasjon om dette temaet er derfor inkludert her. Det er imidlertid viktig å presisere at dette bilagets tema og hovedtemaet for veilederen ikke kan sees som ett og samme fenomen, selv om begge kan handle om salg av seksuelle handlinger. Det er en rekke andre forhold som gjør seg gjeldende når vi snakker om handel med mindreårige for seksuelle formål. Blant annet er fenomenet forskjellig når det gjelder juridiske problemstillinger og ulike kjennetegn ved rekrutteringen, organiseringen og de utfordringer hjelpeapparatet står overfor. I den nye handlingsplanen for bekjempelse av menneskehandel står barneperspektivet sentralt. Det er barneverntjenesten som har det overordende ansvaret for mindreårige som er utsatt for menneskehandel i Norge, jf barnevernlovens formålsbestemmelse § 1-1.¹²

Det vil her bli presentert kunnskap om menneskehandel med mindreårige, både generelt om organisering, rekruttering, risikogrupper og utfordringer knyttet til håndteringen, og en mer detaljert gjennomgang av de erfaringer norske instanser har gjort i arbeidet med mindreårige som man mistenker er blitt utsatt for menneskehandel.¹³

Palermo-definisjonen

Menneskehandel ble først definert i internasjonal lovgivning i 2000 gjennom en supplerende protokoll til FNs Konvensjon mot Transnasjonal Organisert Kriminalitet. Protokollen blir vanligvis omtalt som Palermoprotokollen.¹⁴ Norge ratifiserte denne i september 2003, gjennom § 224 i Straffeloven. I Palermo-protokollen heter det i artikkel 3a at menneskehandel er:

Rekruttering, transport, husing eller mottak av personer, ved hjelp av trusler eller trusler om vold eller andre former for tvang, bortføring, bedrageri, forledelse, misbruk av myndighet eller av sårbar stilling eller av å gi eller motta betaling eller fordeler for å oppnå samtykke fra en person som har kontroll over en annen person, med sikte på utnyttning. Utnyttning skal som et minimum omfatte utnyttning av andre for prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning,

¹² Barne- og likestillingsdepartementet utarbeider per dags dato et rundskriv som tar opp juridiske problemstillinger og ansvarsforhold knyttet til håndteringen av mindreårige utsatt for menneskehandel.

¹³ De norske erfaringene er samlet inn av Barne, ungdoms- og familiedirektoratet i dialog med representanter fra Utlendingsdirektoratet (UDI), Nye Kripos, Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) og kommunale barneverntjenester.

¹⁴ Palermoprotokollens offisielle navn er: Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children.

tvangsarbeid eller tvangstjenester, slaveri eller slaverilignende praksis, trelldom eller fjerningen av organer. (Oversatt fra Kelly 2002, s 15)

Spørsmålet om en person bevisst har valgt eller samtykket til for eksempel prostitusjon er irrelevant i forhold til definisjonen av menneskehandel. Dersom personen er blitt utnyttet ved hjelp av vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig adferd, er personen per definisjon et offer for en kriminell handling. Dette kommer klart frem i artikkel 3b i protokollen. I forhold til mindreårige (personer under 18 år) er det verdt å merke seg at: «rekruttering, transport, overføring, husing eller mottak av et barn med sikte på utnyttning skal anses som menneskehandel selv om ingen av midlene nevnt i bokstav a) er brukt.» Dette innebærer at mindreårige ikke trenger å ha blitt utsatt for truende omstendigheter for å bli klassifisert som offer for menneskehandel.

Handel med mindreårige bryter en rekke av de nedfelte rettighetene barn har i henhold til FNs Barnekonvensjon. Bruddene på rettighetene kan sorteres i fire hovedkategorier¹⁵:

- Retten til liv (art 6)
- Retten til overlevelse og utvikling (art 6)
- Retten til beskyttelse fra diskriminering og straff (art 2), fra fysisk og psykisk mishandling (art 19), seksuell og økonomisk utnyttelse (art 34 og 32) og ulovlig bortføring og tilbakehold (art 11)
- Retten til medvirkning (art 12)

§ 224 om menneskehandel ble for første gang benyttet i Norge i september 2005: «En 26 år gammel estlender og en norsk 42-åring er dømt til fem og tre års fengsel for organisert menneskehandel. De to tiltalte ble funnet skyldige i forrige uke i Frostating lagmannsrett.» (Aftenposten 14. og 20. september 2005). Den omtalte estlenderen og nordmannen ble funnet skyldig i organisert menneskehandel med en mindreårig jente. Selv om denne saken gjaldt handel for seksuelle formål er det viktig ikke å overse at den fulle betydningen av begrepet «menneskehandel» omfatter en rekke ulike forhold, i tillegg til seksuelle formål. Palermoprotokollen nevner blant annet å utnytte andre gjennom prostitusjon, andre seksuelle formål, tvangsarbeid, krigstjeneste eller gjennom fjerningen av en persons organer. Fellesnevneren er at det innebærer en eller annen form for *utnyttning*.¹⁶ Det er utbredt å tenke menneskehandel i forhold til bevegelser på tvers av landegrensener, men menneskehandel kan også forekomme innenfor ett og samme land.

¹⁵ <http://www.cbss.st/childcentre/getFile/8E8BCDB7-802B-23DB-64049C93158B27B6.pdf/dbaFile11026.pdf>

¹⁶ Se Fafo-rapporten Taking Stock (Brunovskis, Tyldum & Tveit 2005) for gjennomgang og problematisering av begrepet *utnyttelse*.

Menneskehandel er et globalt fenomen. International Organisation for Migration (IOM) skriver at US State Department opererer med et estimat på menneskehandel hvor omlag 700 000 kvinner og barn årlig blir handlet med.¹⁷ UNICEF anslår at 1.2 millioner mindreårige hvert år blir utnyttet i menneskehandel, internt i ett land eller eksternt over landegrensene.¹⁸ Å beregne omfanget av et fenomen som er så vanskelig å dokumentere, krever at vi utviser forsiktighet. Ulike estimater skyldes ofte ulike definisjoner, samtidig som det kan være vanskelig å avskrive de antagelsene som ligger til grunn for estimatet. Brunovskis, Tyldum og Tveit (2005) påpeker at ukritisk bruk eller konstruksjon av estimater kan føre til at vi forleder heller enn informerer, og med det hindrer utviklingen av en relevant politikk.

Flere studier finansiert av EUs STOP-program dokumenterer at mindreårige er utsatt for menneskehandel for seksuell utnyttelse i Europa. En studie av Wolthius og Blaak fokuserer på handel med mindreårige til Belgia, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Nederland, Storbritannia og Norge. I samtlige land fant de bevis for at mindreårige var blitt handlet med (i Kelly 2002). Kelly (2002) anslår at mellom 10-30 prosent av de som blir handlet med er mindreårige. Vi vet generelt lite om omfang og organisering av menneskehandel i Norge, og kunnskapen blir enda mer begrenset når vi snakker om mindreårige.¹⁹ Enkelte studier er blitt gjort med utgangspunkt i voksne kvinner som har blitt handlet med til Norge.²⁰ Ulike deler av det norske hjelpeapparatet uttrykker imidlertid stor bekymring i forhold til fenomenet. De er også kjent med og behandler saker der man mistenker at mindreårige har vært utnyttet i menneskehandel i Norge. Sist i dette bilaget vil noen av disse erfaringene bli presentert.

I en svensk offentlig utredning (SOU 2004:71) blir det hevdet at årsaken til at myndigheter, organisasjoner og offentligheten vet så lite om handel med mindreårige, blant annet skyldes at virksomheten holdes skjult fra det offentlige rom. I tilfeller hvor mindreårige dukker opp i etablerte gateprostituasjonsstrøk, forsvinner jentene raskt. Dette kan skyldes at etterspørselen etter mindreårige er stor, og/eller at virksomhetens ulovlige natur medfører at den mindreårige raskt blir plukket opp av sine bakmenn når de mistenker at politi/hjelpeapparat kan dukke opp.

17 <http://www.iom.int/documents/officialtxt/en/wgd%5Ftrafficking.pdf>

18 <http://www.unicef.org/protection/files/trafficking.pdf>

19 Manglende kunnskap er problematisk. Kelly (2002) kommenterer at manglende forskningsbasert kunnskap om dette fenomenet resulterer i at nyhetsartikler, ngo-rapporter og uttalelser fra hjelpeapparatet blir benyttet som kunnskapsgrunnlag. Økt vektlegging av «bevisbaserte» offentlige retningslinjer samt utviklingen av tiltak, fordrer at dataene det refereres til holder høy kvalitet. Dette er imidlertid ikke alltid tilfellet i de kilder som benyttes, kommenterer hun.

20 Se bl a Brunovskis & Tyldum: *Crossing borders* (2004), Brunovskis, Tyldum & Tveit: *Taking Stock* (2005) og Carling: *Fra Nigeria til Europa – innvandring, menneskesmugling og menneskehandel* (2005).

Organiseringen av menneskehandel

I fagmiljøer, organisasjoner og mellom stater er det enighet om at menneskehandel utgjør et alvorlig problem. Men ulike miljøer ser menneskehandel som et problem av forskjellige grunner. Noe av bakgrunnen for kontroversen er den nære tilknytningen til de to politiserte temaene immigrasjon og prostitusjon (Brunovskis, Tyldum & Tveit 2005). Ifølge Carling (2005) er begrepene menneskesmugling, organisert kriminalitet og menneskehandel til dels overlappende fenomener. Vanligvis skiller vi mellom menneskesmugling (hvor mennesker er villige partnere i en illegal bevegelse over grenser) og menneskehandel (hvor en form for utnyttelse er til stede). Den sentrale forskjellen mellom disse to fenomener er altså *formålet* med forflytningen av personer. Slike distinksjoner er imidlertid ikke alltid tydelige, og det forekommer at mennesker som i utgangspunktet har sagt seg villige til å bli «smuglet» ender opp under tilsvarende forhold som de som er blitt handlet med (Kelly 2002).

En rekke ulike forhold blir trukket fram for å forklare menneskehandel. Dette inkluderer fattigdom, konflikt, tilstedeværelsen av organiserte kriminelle nettverk, manglende økonomisk stabilitet i opprinnelseslandet til globaliseringen av transport, markeder, arbeidskraft, samt etterspørselen i mottakerlandene, for å nevne noen. I tillegg kan vi se den stadig mer restriktive migrasjon-, flyktning- og asylpolitikken som en medvirkende årsak til at det å handle med mennesker over landegrenser framstår som en lønnsom virksomhet (Carling 2005, Tyldum, Tveit og Brunovskis 2005 og Kelly 2002).

Innenfor litteraturen om menneskehandel er det vanlig å skille mellom opprinnelsesland, transittland og destinasjonsland. I denne sammenheng er vi kjent med at Norge utgjør både et destinasjons- og transittland. Handelen med mindreårige foregår imidlertid ikke etter et fastlagt mønster. I mange tilfeller kan utnyttelsen av ofrene skje trinnvis, for eksempel ved at en mindreårig som blir handlet med til ett bestemt formål på et senere tidspunkt blir utnyttet til et annet formål (US State Department 2005). Videre er ikke destinasjonsland nødvendigvis en endestasjon, men den mindreårige kan etter en tids opphold bli solgt videre og ende opp i ett nytt land. Mønstre for kontinuitet og endring kan til en viss grad bli forklart gjennom utvidelsen av sexmarkeder i visse områder. Ellers utgjør håndhevelse av loven, lokale politiske forhold, tilbud og etterspørsel, grensereguleringer og visumbestemmelser andre sentrale variabler (Kelly 2002).

Hvor kommer de mindreårige fra?

Ifølge rapporten til Brunovskis og Tyldum (2004) kommer de yngste jentene som selger seksuelle handlinger i Norge fra Øst- og Sentral-Europa. Dette inkluderer land som Albania, Romania, Moldova, Ukraina og Russland. I tillegg til disse landene, hevder ECPAT (2004) at Tsjekkia, Estland og Hviterussland utgjør «avsenderland» i handelen med mindreårige for seksuelle formål til Vest-Europa. Det er grunn til å tro at mindreårige som blir utnyttet for seksuelle formål kommer fra de samme områdene som voksne kvinner. Samtidig er det bekymringer omkring mindreårige fra afrikanske og asiatiske land som kommer via asylinstituttet.

Handelen med mindreårige foregår langs ruter hvor grenseovergangene har svakhetspunkter. De åpne grensene innen Schengen-området innebærer grenseovervåking uten passkontroll, samt en mulighet for voksne til å passere grenser sammen med mindreårige uten at noen stiller spørsmål omkring samhörighet eller slektskap (Lars Löof på Göteborg-konferanse 12.10.2005). Videre er det kjent at asylkanaler blir benyttet som inngangsport, og/eller at asylsøkende mindreårige kan bli utnyttet etter ankomst til Norge. Dette har den siste tiden vært aktualisert i media gjennom mistanker om menneskehandel av kinesiske mindreårige asylsøkere (Aftenposten 4. og 5. desember 2005). Erfaringer norske instanser har gjort på dette feltet har medført at det er laget konkrete anvisninger for hva ansatte ved innreiseporter til Norge skal være spesielt opptatt av for å identifisere mulige ofre for menneskehandel. Blant annet skal politiets utlendingsenhet være spesielt oppmerksomme hvis innreisende unge mennesker åpenbart ser yngre ut enn det som fremgår av deres pass og visum. Det antas at mindreårige som er ofre for menneskehandel oppgir å være over 18 år, for å unngå den ekstraoppfølgingen som enslige mindreårige asylsøkere får. Også asylmottakene har fått konkrete anvisninger for hvordan mistanke om menneskehandel med barn og unge skal håndteres.²¹

Hvordan foregår rekrutteringen?

De nettverkene som er involvert i handel med mindreårige for seksuelle formål kan representere alt fra store internasjonale kriminelle nettverk til små familieorienterte grupper, med eller uten internasjonale forgreininger. Majoriteten av mindreårige som blir handlet med blir imidlertid rekruttert av noen de kjenner. De som rekrutterer kan være menn eller kvinner, inkludert bekjentskaper, naboer, venner og kjærester. I andre tilfeller, særlig i handelen med yngre barn, kan familiemedlemmer som mødre, brødre eller onkler være involvert i formidlingen. Mange familier ser muligens ikke dette som menneskehandel, men heller som en overlevelsesstrategi for familien eller som en beskyttelsesstrategi for deres barn. I dette ligger at familien

²¹ Fra Barne, ungdoms- og familiedirektoratet i dialog med representanter fra Utlendingsdirektoratet (UDI), Nye Kripos, Bufetat og kommunale barneverntjenester.

anser at barnet har bedre framtidsutsikter i destinasjonslandet enn i opprinnelseslandet (Redd Barna 2004). I noen tilfeller er det jenter som tidligere er blitt handlet med som rekrutterer nye. Carling (2005) skriver at muligheten for å «stige i gradene» i nettverket kan være en viktig motivasjon for å holde ut. Kvinnene mangler ofte oppholdstillatelse, har liten kunnskap om samfunnet og mangler kvalifikasjoner og kontakter for å kunne jobbe utenfor prostitusjonsmarkedet. Å dra hjem tomhendt framstår for mange som et utenkelig alternativ. Ønsket om å forbedre sin egen livssituasjon og/eller bidra til underhold av øvrig familie kan veie tungt. Videre kan frykt for sosial utstøting og stigmatisering være en grunn til at kvinnene ikke ønsker å reise hjem igjen.

For mange mindreårige kan dette imidlertid se annerledes ut. I følge representanten fra den svenske Ungdomsjouren (oppsøkende virksomhet i Sverige) ønsker de aller fleste mindreårige som har vært utsatt for menneskehandel å returnere hjem igjen.²²

Kelly presenterer 6 vanlige mønstre for rekruttering:

- Tvungen utnyttelse gjennom kidnapping.
- Bli solgt av f eks familiemedlemmer, «kjæreste» eller menneskehandler.
- Forledelse gjennom jobbtilbud utenfor sexindustrien.
- Forledelse gjennom ekteskapstilbud.
- Forledelse gjennom jobbtilbud i underholdning, dansing etc.
- Forledelse knyttet til hvilke forhold den mindreårige skal jobbe under i prostitusjonen.

Ifølge Redd Barna (2004) kan mindreårige i noen tilfeller med viten gå til arbeid i sexindustrien, men uten å være klar over forholdene de skal arbeide under.

Det mest utbredte av disse ovennevnte mønstre er forledelse gjennom jobbtilbud, som innbefatter alt fra husarbeid og barnepass til dansing/stripping. Det er bred enighet om at tvungen rekruttering gjennom kidnapping forekommer relativt sjeldent (Kelly 2002, Brunovskis & Tyldum 2004). Men forskning viser at slik praksis er mer utbredt i enkelte områder. Blant annet fant Renton (i Kelly 2002) at 35 prosent av mindreårige som var blitt handlet med fra Albania ble kidnappet. Igjen må man imidlertid være vaksom når man tallfester. Omfanget av slik tvungen rekruttering avhenger av hvordan man definerer «tvang». Innbefatter dette kun den mindreåriges første

22 Samtale med Patrick Cederlöf ved Ungdomsjouren i Stockholm 20.10.2005

kontakt med menneskehandlerne, eller gjelder dette også ved for eksempel videresalg? Hvis sistnevnte inkluderes, hevder Kelly at antallet vil bli betydelig høyere enn hvis kun den første formidlingen tas med i betraktningen. Det er sentralt å minne om at i henhold til Palermoprotokollen er bruk av maktmidler (som tvang og forledelse) ikke avgjørende for hvorvidt mindreårige defineres som ofre for menneskehandel.

Det varierer i hvilken grad menneskehandlerne utøver kontroll og tvang. Det kan være knyttet til regionale forskjeller, form for rekruttering som ble benyttet, grad av samarbeid fra den mindreårige og til hvilket formål den mindreårige er blitt handlet med, for å nevne noen. Vi vet imidlertid at mange utsettes for trusler og vold. Kontroll kan blant annet innbefatte at den mindreårige ikke selv kan bestemme når han/hun vil reise hjem, fratakelse av reisedokumenter, manglende råderett over inntjente penger, til forhold som voldtekt, isolering, overvåking og innlåsing i leiligheter. I noen tilfeller blir det utøvd kontroll gjennom å true med represalier mot offerets øvrige familie (Kelly 2002). Andre former for kontroll er også blitt dokumentert. Blant annet viser Carling (2005) hvordan den psykologiske kontrollen menneskehandlerne har over de nigerianske kvinnene ofte gjør voldsbruk overflødig. Denne kontrollen springer ut av en rituelt befestet pakt kvinnene har inngått med menneskehandleren. Pakten oppleves som en svært sterk forpliktelse mellom kvinnene og den andre parten, men også mellom kvinnene og lokalsamfunnet i Nigeria. Et brudd representerer en stor skam overfor hele samfunnet. Det er videre utbredt at kvinner blir kontrollert gjennom at menneskehandleren vil kreve kvinnene for utgifter knyttet til transport, dokumenter, bestikkelser, innløsning og betaling av andre i nettverket. Gjelden kvinnene har til menneskehandlerne gjør det vanskelig for dem å bryte ut (Carling 2005).

Hvem er de mindreårige?

Ifølge den svenske utredningen (SOU 2004:71) omhandler de fleste tilfellene av menneskehandel i Sverige voksne kvinner over 18 år, men mindreårige jenter i alderen 16-17 år forekommer også. Det er kun ett registrert tilfelle i Sverige hvor den mindreårige var en gutt (SOU 2004:71, s 105). Danske Redd Barna (2004) gjennomførte i 2003 en kartlegging av temaet handel med mindreårige til Danmark. De fant fire saker hvor det kunne dokumenteres at mindreårige var blitt handlet med for seksuelle formål, og minst 20 saker der formålet var å utøve økonomisk kriminalitet, som tyveri. På grunn av mangelfull identifisering blir mennesker som har blitt handlet med ofte klassifisert som «udokumenterte, illegale flyktninger», eller hvis de har blitt handlet med for prostitusjon, som «prostituerte» (Chase & Statham 2004). Slike klassifiseringer gjør det vanskelig å dokumentere risikogrupper. Men

det er visse grupper som man vet befinner seg i risikozonen for å bli utnyttet i handel for seksuelle formål. Disse vil bli gjennomgått under.

Ifølge den danske rapporten er kjennetegn på den mindreårige blant annet at han/hun har vokst opp under relativ fattigdom og kommer fra en familiestruktur i total eller delvis oppløsning. Danske Redd Barna (2004) hevder at menneskehandlerne bevisst går etter «rotløse» ungdommer. Dette inkluderer ungdommer fra barnehjem/institusjoner, gatebarn og fra etniske minoriteter, her nevnes mindreårige med Roma-bakgrunn. I tillegg til denne kategorien av utsatte ungdommer, spesifiserer Redd Barna Norge²³ at særlig yngre jenter som blir tiltrukket av løfter om personlig frihet, bedre livskvalitet og muligheten til raskt å tjene penger befinner seg i en risikozone. Siste gruppe som nevnes her er enslige mindreårige asylsøkere. Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2003-2005) slår fast at «enslige mindreårige asylsøkere som kommer til landet uten omsorgspersoner er en særlig utsatt gruppe. Årlig forsvinner flere av disse ungdommene fra norske mottak.» Sakene som det norske hjelpeapparatet er kjent med underbygger denne bekymringen.

Selv om det kan være hensiktsmessig å være oppmerksom på slike risikogrupper, argumenterer Lars Löf ved Østersjørådets Children's Unit (Göteborg-konferanse 12.10.2005) at respektive myndigheter bør være oppmerksomme på *samtlig*e barn som befinner seg alene utenfor sitt opprinnelsesland. Mindreårige som er alene befinner seg i en særskilt sårbar situasjon for å bli utnyttet seksuelt, hevder han. Dette inkluderer:

- asylsøkende mindreårige
- mindreårige som krysser grenser med gyldige formål
- mindreårige som befinner seg i et land uten gyldige reisedokumenter
- mindreårige som er handlet med

Utfordringer i møte med ofre for menneskehandel

Menneskehandel innebærer at kontroll tas fra den mindreårige. En sentral utfordring i møte med mindreårige som har vært eller mistenkes å være utsatt for menneskehandel, er å gi den mindreårige kontrollen tilbake og bidra til å normalisere den mindreåriges hverdag (Lars Löf på Göteborg-konferanse 12.10.2005). I en rehabiliteringsprosess og i møte med en mindreårig er det derfor viktig at hjelpeapparatet stiller forberedt på de vanskeligheter den mindreårige selv opplever. Ifølge Redd Barna Norge²⁴ og Löf kan dette inkludere:

²³ Samtale med Thale Skybakk i Redd Barna

²⁴ Samtale med Thale Skybakk i Redd Barna

Psykologiske forhold som:

- skamfølelse, skyldfølelse og lav selvtillit
- manglende tillit til voksenpersoner
- mareritt, søvnløshet og depresjon
- stoffmisbruk
- tanker om eller forsøk på selvmord

Fysiske forhold som:

- tegn på fysisk vold, inkludert slag, tortur og voldtekt
- seksuelt overførbare sykdommer

Sosialt:

- utstøtt av familien
- vil ikke omgås andre, dele tanker eller delta i sosiale aktiviteter
- seksualisert atferd
- manglende sosiale ferdigheter og skolegang som kan vanskeliggjøre integrering

Mindreårige som har vært utnyttet i menneskehandel mangler tilgang på støtte og nettverk. Trusler fra bakmenn rettet mot dem selv eller familien, opplevelser av delaktighet og skyld samt mistillit til myndighetspersoner kan hindre den mindreårige i å rømme, forsøke å komme seg ut av forholdet eller snakke om det i møte med representanter fra hjelpeapparatet. I noen tilfeller kan den mindreårige ha et komplisert emosjonelt avhengighetsforhold til personen som har organisert utnyttningen. Dette kan være den eneste voksne personen den mindreårige har hatt å forholde seg til.²⁵

Krisesentersekretariatet har oversatt en veileder utarbeidet av Verdens Helseorganisasjon som omhandler etikk og sikkerhet i samtaler med voksne kvinner utsatt for menneskehandel. Der presenteres ti samtaleråd:

- ikke gjør noen skade
- kjenn ditt tema og vurder risiko
- forbered informasjon som du kan referere til og ikke gi noen løfter du ikke kan holde
- gjør adekvate valg og forbered tolker og andre kolleger

²⁵ Lars Lööf på Gøteborg konferanse 12.10.2005

- forsikre vedkommende om fullstendig anonymitet og at du har taushetsplikt
- få informert samtykke
- lytt til og respekter hver enkelt kvinnes vurdering av egen situasjon og risiko med tanke på hennes egen trygghet
- ikke re-traumatiser en kvinne
- vær forberedt på en akutt situasjon
- bruk den innsamlede informasjonen godt

For utdypning av disse rådene kan hele veilederen leses på:
http://odin.dep.no/filarkiv/242465/Veileder_etikk_og_sikkerhet_menneskehandel.pdf

Det er ikke sikkert at samtlige av disse rådene er relevante eller egnet når det kommer til mindreårige. Redd Barna understreker imidlertid at det viktigste er at man tør å ta kontakt med den man mistenker er utsatt for menneskehandel.²⁶

Norske erfaringer

Historien presentert under er konstruert på basis av de erfaringer som ble gjort med mindreårige som i løpet av et kort tidsrom ankom Norge høsten 2005.²⁷ De mindreåriges alder anslås å være mellom 13 og 15 år. Det vil her bli gitt en gjennomgang av hvilke erfaringer, utfordringer og dilemmaer norske offentlige instanser har støtt på i møte med de mindreårige og i håndteringen av deres saker, hvor det mistenkes at det har forekommet menneskehandel.

Marja kommer til innreiseporten på Gardermoen med pass og visum som viser at hun er 23 år. Hun ser imidlertid betydelig yngre ut. Når misforhold mellom oppgitt alder og utseende påpekes, søker hun asyl. Hun oppgir at hennes foreldre døde i en brann, og at en onkel har tatt seg av henne. Denne onkelen har nå hjulpet henne slik at hun kan reise til Norge. Fordi Marja har oppgitt at hun er eldre enn hun ser ut, vekkes mistanke om menneskehandel. Lokalt politi blir varslet og tar ansvar for etterforskningen. Marja vurderes som å stå i fare for å bli hentet av dem som organiserer menneskehandelen, eventuelt at Marja selv vil kontakte disse og deretter «forsvinne». Nye Kripos blir varslet av Politiets utlendingsenhet og Utlendingsdirektoratet. Marja

²⁶ Fra samtale med Thale Skybakk i Redd Barna

²⁷ Historien og de erfaringer som blir vist til er innsamlet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet i dialog med representanter fra Utlendingsdirektoratet (UDI), Nye Kripos, Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) og kommunale barneverntjenester. Opplysninger som blir gitt i teksten skal ikke innebære fare for gjenkjenning av de mindreårige eller statusen i deres saker.

sendes til transittmottak for enslige mindreårige asylsøkere, hvor hun har en førstegangssamtale med helseavdelingen. Helseavdelingen varsler den kommunale barneverntjeneste og bistandsadvokat. Barneverntjenesten fattet et akuttvedtak etter lov om barneverntjenester. Barneverntjenesten baserer vedtaket på trusselvurderingen til Nye Kripos. Marja blir plassert på en barnevernsinstitusjon. Hun får tett oppfølging og får ikke gå ut alene. Hun prøver å rømme to ganger, men blir hentet inn igjen. I forbindelse med et intervju knyttet til søknaden om asyl kommer det fram at hun er 13 år. En helseundersøkelse avdekker at hun har vært utsatt for vold. Dette innbefatter også voldtekt. UDI forsøker uten hell å oppspore omsorgspersoner i hennes hjemland som kan ivareta hennes behov for både sikkerhet og omsorg. Marja innvilges opphold på humanitært grunnlag. UDI går i dialog med barneverntjenesten for å avklare spørsmål knyttet til bosetting i en kommune, og varig plassering av jenta under barnevernets omsorg.

Flere etater har oppgaver knyttet til de mindreårige:

- Utlendingsdirektoratet (UDI) som skal behandle søknaden om asyl og har ansvar for bo- og omsorgstilbud for alle enslige mindreårige asylsøkere.
- Lokalt politi som skal undersøke og eventuelt sette i gang en etterforskning av hvorvidt de mindreårige er utsatt for menneskehandel.
- Den kommunale barneverntjenesten som, etter at de har mottatt melding om hvilken situasjon de mindreårige befinner seg i, skal fatte de nødvendige vedtak og sette i gang tiltak for å beskytte og ivareta barna.
- Det statlige barnevernet, ved fagteamene, som skal bistå den kommunale barneverntjenesten i valg av og tilrettelegging av tiltak.

Erfaringer fra samtaler med mindreårige

De mindreårige som norske instanser har vært i kontakt med har alle fortalt noenlunde samme historie som det konstruerte eksempelet over viser. De har fortalt at foreldrene er døde, og at en slektning har passet på dem og sørget for at de kom seg til Norge. De har fortalt at Norge ikke er deres endelige bestemmelsessted, men et transittland. Videre har de gitt inntrykk av at de ikke helt forstår hva en søknad om asyl innebærer. De som arbeider med de mindreårige opplever at de er «programmert» til å ta kontakt med dem som har organisert reisen deres. Gjennomgående har de vist liten tillit til det norske hjelpeapparatet.

Etterforskningen av hvorvidt de mindreårige er utsatt for menneskehandel og hva som i så fall er formålet med den, er foreløpig ikke avsluttet. Noen av de mindreårige har så smått begynt å fortelle en annen historie om sin bakgrunn enn den de fortalte ved ankomst. Det er uklart hvilken forståelse de selv har av situasjonen de er i. Det er også uklart om de selv eller deres familie er utsatt for trusler med hensyn til hva som vil skje med dem hvis barna ikke medvirker til å oppfylle hensikten med reisen.

Koordinering – opprettelse av et tverretatlig team

Antall involverte etater og de mange arbeidsoppgaver som løper parallelt, har ført til et behov for et tett og koordinert samarbeid. Arbeidet har blant annet dreid seg om å gjennomføre asylintervjuer, ha samtaler med de mindreårige, undersøke deres helse, inklusive avdekking av en eventuell overgrepssproblematikk, oppnevne hjelpeverge, bistands- og asyladvokat, gi melding til barnevernet og sørge for at den mindreårige får et sikkert bosted. Det har blitt etterstrebet at samme advokat skal bistå den mindreårige både i forbindelse med UDIs behandling av asylsøknaden og som bistandsadvokat i politiets etterforskning av hvorvidt han eller hun har vært utsatt for menneskehandel. Det har vært vurdert som viktig å bruke norsk tolk for å ha størst mulig kontroll over tolkingen. Politiet har foretatt ransaking og bistått med transport av de mindreårige.

For å sikre et godt koordinert og effektivt samarbeid mellom etatene har et begrenset antall personer vært involvert i arbeidet. Begrensningen av antall involverte har også vært gjort for å minske muligheten for at et eventuelt kriminelt nettverk skal få tak i informasjon om hvor de mindreårige oppholder seg. UDI, som har det overordnede ansvaret for enslige mindreårige asylsøkere, har hatt en sentral funksjon i samarbeidet. UDI har etablert en prosjektgruppe som har koordinert arbeidet internt i UDI. Koordinator av prosjektgruppen i UDI har samarbeidet tett med de andre etatene, fungert som et bindeledd mellom disse og bistått med informasjon og veiledning i migrasjonsproblematikk og utlendingsforvaltning. Erfaringene fra samarbeidet mellom de ulike etatene har vært svært positive.

En rekke instanser har uttrykt ønske om at prosjektgruppen i UDI skal være i beredskap hvis det oppstår mistanke om at andre mindreårige som kommer til eller allerede oppholder seg i Norge, kan være utsatt for menneskehandel. Det er også ønske om å etablere et operativt team med faste medlemmer fra UDI, Nye Kripos, det statlige barnevernet, mottaket for enslige mindreårige asylsøkere inklusive helsetjenesten på mottaket, barneverntjenesten og politiet der mottaket er lokalisert. Fordi det kan variere hvilken kommunal barneverntjeneste som har saksansvaret i disse tilfel-

lene, bør en organiseringsmodell antakelig både inkludere en beredskapsfunksjon og en operativ funksjon. Dette vil i så fall innebære at enkelte medlemmer i en tverretattlig organiseringsmodell vil være faste, mens andre vil kunne tre inn ved behov.

Beskyttelse av barna – utfordringer og dilemmaer

Etter å ha mottatt melding om mistanke om menneskehandel har barneverntjenesten i den kommunen de mindreårige oppholder seg i fattet akuttvedtak etter lov om barneverntjenester.

Handlingsplanen mot menneskehandel (2005-2008) vektlegger at mindreårige man mistenker er utsatt for menneskehandel skal få tilbud om trygge bosteder. De fleste mindreårige er blitt plassert på en barnevernsinstitusjon/i et barneverntiltak. Enkelte er blitt boende på asylmottaket, fordi de berørte instanser vurderer at deres sikkerhet og hverdagsliv er godt nok ivaretatt der.

Barnevernets oppfølging av den mindreårige har vært knyttet til trusselvurderingen som politiet kontinuerlig har gjort. Trusselvurderingen har dreid seg om faren for at den mindreårige skal bli hentet av dem som organiserer handelen, eller at den mindreårige selv skal rømme for å ta kontakt med personer i et menneskehandelnettverk. På bakgrunn av trusselvurderingen har det vært uttrykt ønske om at plasseringsstedet skal ha begrenset tilgjengelighet til offentlige kommunikasjonsmidler, og begrenset nærhet til steder hvor mange mennesker samles. Trusselvurderingen har medført at de fleste mindreårige er plassert sammen med unge med helt andre behov for oppfølging og omsorg enn de selv har. Dette har reist spørsmål om de mindreårige bør plasseres på steder som er spesielt tilrettelagt for dem.

Fordi det er fare for at de mindreårige kan forsvinne har dette medført fotfølging av deres bevegelser, restriksjoner mht hvem de snakker med, bruk av mobiltelefon osv. Disse restriksjonene reiser en rekke juridiske og etiske dilemmaer. Barnevernloven og forskrifter knyttet til barns rettigheter på institusjon gir ikke hjemmel for slike omfattende restriksjoner sett i lys av denne gruppens situasjon. Restriksjonene har også skapt ekstra utfordringer i forhold til å etablere et tillitsforhold til de mindreårige og tilrettelegge en meningsfull hverdag for dem. De mindreårige har selv gitt uttrykk for at de opplever flyttingen fra asylmottak til en barnevernsinstitusjon som bruk av tvang.

Varig opphold og plassering?

UDI har prioritert rask behandling av de mindreåriges asylsøknader. Der hvor søknadene er ferdigbehandlet har de mindreårige fått innvilget opp-

hold på humanitært grunnlag. Avklaring av bosettingskommune og en mer varig plassering skjer i dialog mellom UDI, barneverntjeneste og fagteam. Det blir også tatt hensyn til politiets trusselvurdering. Før man velger plasseringsmåte og sted kan det være riktig å foreta en sakkyndig utredning av den mindreåriges behov. Å velge plasseringsmåte og sted er en utfordring, fordi det er usikkert hvor lenge den mindreårige vil ha behov for å være plassert på et barnverntiltak. Eventuelle nye opplysninger om omsorgssituasjonen i hjemlandet vil kunne endre situasjonen.

Aktuelle linker med informasjon om menneskehandel:

Gjennom Norges samarbeid i Østersjørådet er det etablert et IT-nettverk («Children at Risk») som skal bidra til å styrke det regionale samarbeidet gjennom utveksling av kunnskap og erfaring. Se nettsiden:
<http://www.childcentre.info>

Krisesentersekretariatets prosjekt ROSA informerer om rettigheter og tilgang til trygge bosteder for ofre for menneskehandel. De har en døgnåpen telefon: 22 33 11 60. Mer informasjon kan fås på deres nettside:
www.rosa-help.no

ECPAT er et globalt nettverk som arbeider for å få slutt på barneprositusjon, barnepornografi og handel med barn. ECPAT representeres av Redd Barna i Norge. Mer informasjon kan fås på deres nettside:
<http://www.ecpat.no>

Oppsummering

Dette bilaget har presentert kunnskap om handel med mindreårige for seksuelle formål. Innledningsvis viste vi til Palermoprotokollen som utgangspunkt for å forstå hva begrepet menneskehandel refererer til. Vi har sett at «utnyttelse» står sentralt innenfor definisjonen av menneskehandel, og at Palermoprotokollen fastslår at mindreårige ikke behøver å være utsatt for tvingende omstendigheter for å bli klassifisert som offer for menneskehandel.

Det er en rekke faktorer på ulike nivåer som er av betydning når vi skal årsaksforklare handelen med mindreårige. Blant annet omfattes forhold som fattigdom, konflikt og manglende økonomisk stabilitet i opprinnelseslandet, til etterspørselen etter mindreårige i sexindustrien. I tillegg kan familiebakgrunn, oppvekstvilkår og personlige ønsker om et bedre liv stå sentralt i forklaringen av den enkeltes rekruttering inn i menneskehandlennettverk. De fleste mindreårige blir rekruttert inn i handelen av noen de kjenner, og ofte vil den egentlige hensikten med forflytningen bli holdt tilbake. Bruk av

tvang og kontroll kan gi seg uttrykk på en direkte og voldelig måte, eller være av en mer psykologisk karakter.

Mindreårige som er alene befinner seg i en særskilt sårbar situasjon for å bli utnyttet seksuelt. Det er en rekke utfordringer knyttet til det å møte unge med erfaring fra å bli handlet med. Noen av disse er skissert i dette bilaget. Det viktigste er imidlertid at man tør å bry seg, hvis man mistenker at en mindreårig er utsatt for menneskehandel.

Sist i bilaget ble det presentert erfaringer fra det norske hjelpeapparatets arbeid med mindreårige hvor det har vært mistanke om menneskehandel. Behovet for et tverretatlig samarbeid blir understreket, og dilemmaer knyttet til samtaler, beskyttelse og plassering av de mindreårige er redegjort for.

Litteraturliste

- Brunovskis, A. og G. Tyldum. (2004). *Crossing borders: An empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*. Fafo-rapport. Oslo: Fafo.
- Brunovskis, A., Tyldum, G., & M. Tveit. (2005). *Taking Stock. A Review of existing research on trafficking for sexual exploitation*. Fafo-rapport. Oslo: Fafo.
- Carling, J. (2005). *Fra Nigeria til Europa – innvandring, menneskesmugling og menneskehandel*. Oslo: Prio.
- Chase, E. og J. Statham. (2004). *The Commercial Sexual Exploitation of Children and Young People: An Overview of key literature and data*. Thomas Coram Research Institute. Lastet ned fra nettet 15.okt. 2005. <http://www.dfes.gov.uk/acpc/docs/tcrureview.doc>
- ECPAT (2004). *Joint east west research on trafficking in children for sexual purposes in Europe: The sending countries*. Amsterdam: Europe Law Enforcement Group.
- Kelly, L. (2002). *Journeys of Jeopardy: A Commentary on Current Research on Trafficking of Women and Children for Sexual Exploitation Within Europe*. Series: *IOM Migration Research Series* No.11, Geneve: IOM.
- Redd Barna Danmark (2004). *Trafficking in Children to Denmark*. Lastet ned: 07.okt 2005: http://www.redbarnet.dk/Files/Filer/Rapporter/Trafficking_eng_2003.pdf
- Redd Barna (2004). *Responding to Child Trafficking: An introductory handbook to child rights-based interventions drawn from Save the Children's experience in Southeast Europe*. Lastet ned fra nettet 26.11.2005. <http://www.childcentre.info/projects/traffickin/dbaFile11300.html>
- Renland, A.(2001). *Internasjonal handel med barn og mindreårige til Norge for kommersiell seksuell utnyttelse*. ECPAT Norge/Redd Barna.
- Statens Offentliga Utredningar, SOU (2004). *Seksuell exploatering av barn i Sverige. Betänkande av Utredningen om kunskaper om sexuell exploaterade barn i Sverige, nr 71*. Stockholm: Elanders Gotab AB.
- US State Department (2005): *Trafficking in Persons report*. Lastet ned 02.12.2005. <http://www.state.gov/documents/organization/47255.pdf>

5 Lovverk

Myndighetsalder	104
Seksuell lavalder	104
Forbud mot å kjøpe seksuelle handlinger av personer under 18 år	104
Prostitusjon, mindreårige og barnevernloven	105
Opplysnings-/ meldeplikt og taushetsplikt	105
FNs Barnekonvensjon med tilleggsprotokoller	105
Menneskehandel	106

Veilederen vil ikke detaljert kunne beskrive eller avklare juridiske problemstillinger. Nedenfor gis imidlertid en beskrivelse av hvilke lovverk temaet omfattes av.

Myndighetsalder

Myndighetsalderen i Norge er 18 år, jf vergemålsloven § 1. FNs barnekonvensjon, artikkel 1, fastslår at «for så vidt angår denne konvensjonen, menes med barn et hvert menneske under 18 år, med mindre myndighetsalderen nås tidligere ved lovgivning som gjelder barnet». FNs barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lovgiving i 2003 gjennom menneskerettsloven.

Seksuell lavalder

I Norge er den seksuelle lavalder 16 år, jf straffelovens § 196. Seksuell omgang med barn under 16 år er således straffbart, uavhengig om den mindreårige samtykket eller tok initiativ til relasjonen. Jo yngre barnet er, jo strengere er strafferammen. Strafferammen for seksuell omgang med barn under 14 år er ti år, mens den for med barn mellom 14 og 16 er fem år.

Forbud mot å kjøpe seksuelle handlinger av personer under 18 år

Det er lovlig å selge og kjøpe seksuelle handlinger i Norge, men det er forbudt å kjøpe seksuelle handlinger av personer under 18 år. Dette følger av straffelovens § 203 hvor det heter at:

Den som mot vederlag har seksuell omgang eller handling med en person under 18 år, straffes med bøter eller med fengsel inntil 2 år. Villfarelse om alder utelukker ikke straffskyld, med mindre aktsom god tro foreligger.

Det heter i forarbeidene at vederlaget ikke bør begrenses til penger. Om vederlaget gis i form av andre goder, er utnyttelse av andres prostitusjon like straffverdig.²⁸

Loven gjelder også når handlingen skjer i utlandet, jf straffeloven § 12 første ledd nr. 3.

Prostitusjon, mindreårige og barnevernloven

Barnevernlovens formål er å sikre at barn og unge (under 18 år) som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, og bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår, jf § 1-1. Mindreårige som er involvert i salg av seksuelle handlinger omfattes således av barnevernloven. Prostitusjon er å anse som et alvorlig atferdsproblem og kan gi grunnlag for å iverksette særlige tiltak, jf barnevernloven § 4-24. Selv om ungdom mellom 16 og 18 år har passert den seksuelle lavalder, kan de altså ikke fritt selge seksuelle handlinger uten at det offentlige griper inn.

Opplysnings-/ meldeplikt og taushetsplikt

Barnevernloven § 6-4 pålegger offentlige myndigheter og organisasjoner og private som utfører oppgaver for det offentlige plikt til å melde fra til barneverntjenesten etter eget tiltak og uten hinder av egen taushetsplikt når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, eller når et barn har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker. Plikten til å gi opplysninger gjelder også etter pålegg fra barneverntjenesten og andre organer som er ansvarlige for gjennomføringen av barnevernloven.

FNs Barnekonvensjon med tilleggsprotokoller

Norge ratifiserte FNs Barnekonvensjon i 1991, og i 2003 ble konvensjonen og dens tilleggsprotokoller en del av norsk lov. Dette innebærer at norske myndigheter plikter å påse at bl a følgende to artikler blir etterfulgt:

Artikkel 34: Seksuell utnytting

Partene påtar seg å beskytte barnet mot alle former for seksuell utnytting og seksuelt misbruk. For dette formål skal partene særlig treffe alle egnede nasjonale, bilaterale og multilaterale tiltak for å hindre at noen:

- (a) tilskynder eller tvinger et barn til å delta i enhver form for ulovlig seksuell aktivitet,
- (b) utnytter barn ved å bruke dem til prostitusjon eller andre ulovlige seksuelle handlinger,
- (c) utnytter barn ved å bruke dem i pornografiske opptredener eller i pornografisk materiale.

Artikkel 35: Bortføring, prostitusjon og salg

Partene skal treffe alle egnede nasjonale, bilaterale og multilaterale tiltak for å hindre bortføring og salg av eller handel med barn til noe som helst formål og på noen som helst måte.

I tillegg kan nevnes valgfri protokoll til konvensjon om barnets rettigheter om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi av 25. mai 2000 som også er inkorporert i norsk lov sammen med barnekonvensjonen.

Menneskehandel

I 2003 fikk straffeloven en egen bestemmelse som omhandler menneskehandel. I § 224 heter at:

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytter en person til:

- a) prostitusjon eller andre seksuelle formål,
- b) tvangsarbeid,
- c) krigstjeneste i fremmed land eller
- d) fjerning av vedkommendes organer, eller som forleder en person til å la seg bruke til slike formål, straffes for menneskehandel med fengsel inntil 5 år.

På samme måte straffes den som

- a) legger forholdene til rette for slik utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen,
- b) på annen måte medvirker til utnyttelsen eller forledelsen, eller
- c) gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til utnyttelsen fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller annen fordel.

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt.

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på den som ble utsatt for handlingen, var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang eller om handlingen ga betydelig utbytte.

Denne bestemmelsen kom inn i straffeloven i 2003 i forbindelse med undertegning av Palermo-protokollen (protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn som supplerer FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet). Bestemmelsens tredje ledd tar spesielt sikte på barn som er utsatt for menneskehandel.

I tillegg til FN-konvensjonen med tilleggsprotokollen, kan nevnes den nylige vedtatte Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel fra mai 2005.²⁹ Denne konvensjonen er per dags dato ikke ratifisert av Norge. Konvensjonen inneholder bestemmelser som spesielt omhandler barn.